TAD,C.40/S.70, 2021, s.276-341

OSMANLI DEVLETİ'NDE SATIN ALINAN ÖZEL KÜTÜPHANELER / KOLEKSİYONLAR: BELGESEL - METODOLOJİK BİR İNCELEME

PURCHASED PRIVATE LIBRARIES / COLLECTIONS IN OTTOMAN EMPIRE: A DOCUMENTED - METHODOLOGIC RESEARCH

Hakan ANAMERİÇ*

Makale Bilgisi
Başvuru: 28.04.2021
Kabul: 25.09.2021

Article Info
Received: Apr, 28, 2021
Accepted: Sep. 25, 2021

Özet

Özel kütüphaneler, kurucusunun/sahibinin özel ilgi ve meraklarını yansıtan çoğu zaman bir kurulma hikâyesine sahip kimi zaman uluslararası önem ve değer atfedilen birikimlerdir. Bilim, kültür ve edebiyat alanlarında insanlık tarihine yön veren değerlerin üretildiği coğrafyalarda gelişmeye başlayan özel kütüphaneler, kişisel merak, ilgi ve alışkanlık yönelimleri içerisinde kendine has özelliklere sahip olmuşlardır. Her biri kurucusunun/sahibinin karakterini yansıtan bu birikim, süreç içerisinde benzer alanlara ilgi duyan kişiler tarafından da ilgi görmeye başlamıştır. Sahip olduğu eserlerin bilimsel çalışmalarda kullanılmasına izin veren özel kütüphane sahipleri, kendi alanları ile ilgili önemli kaynakları toplamak için büyük çaba sarf etmişlerdir. Sayıca nadir, içerik olarak yeterli ve bilgilendirici ve ithaflı eserleri de birikimlerine katmaya hedefleyen ve çoğunun bunu bir tutku haline getirdiği kütüphane sahipleri, dermelerini geliştirmek için bilim, edebiyat ve kültür camiasıyla yakın ilişkide bulunmuş, şahsî dostluklar kurmuş, çoğu kütüphanelerinin değeri ile saygı ve hürmet görmüşlerdir. Bu kütüphaneler sayı, içerik/konu ve nadirlik özelliklerinin biri veya birkaçına sahip dermeleri ile sadece kişilerin değil kamu kurumlarının da dikkatini çekmiştir. Türk kültüründe de farklı coğrafyalarda sayısız örneklerine rastlanan özel kütüphaneler, aynı zamanda kitap kültürünün de yaygınlaşmasına aracı olmuştur. Devlet yöneticileri, bürokratlar, bilim insanları, edebiyatçılar, sanatçılar gibi bilgi, merak ve okuma ile doğrudan ilişkili kesimlerde daha sıklıkla örneklerine rastlanan özel kütüphaneler, zaman içerisinde kurucularının/sahiplerinin yaşayış tarzları, insanlığa katkıları ve kuruluş, gelişim

* *Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, hakananameric@gmail.com*

hikâyeleri ile tanınmışlardır. Bu tür kütüphaneler Doğu ve Batı kültürlerinde kimi zaman bir aileye veya hanedana ait olarak da kurulmuş ve geliştirilmiştir. Ancak kurucularının/sahiplerinin vefatları ya da kütüphaneleri ile ilgilenemeyecek durumda kaldıklarında kısa sürede dağılmışlar, varislerinin de elde olmayan nedenlerle ilgisiz kalmaları sonucunda farklı kişilere satılmışlardır. Bu özel kütüphaneler çoğu zaman diğer meraklılar tarafından -koleksiyoner, sahaf, antikacı, eskici- tarafından satın alındığı gibi genelde toplum tarafından tanınan ön plana çıkmış yerli ve/veya yabancı kişilerin özel kütüphanelerini kamu kurumları da gerekli araştırmaları da yaparak satın almıştır. Bu çalışmada kütüphanelerin kurumsallaşmaya başladığı XIX. yüzyılın ortalarından bilimsel ve kültürel bir gereksinim haline geldiği XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan tarihsel dönemde (1850-1922) ele alınan özel kütüphanelerin satın alınma süreci, süreç içerisinde geçirmiş olduğu muamele ve günümüzdeki durumları arşiv belgelerine dayalı olarak incelenerek değerlendirmelerde bulunulmuş, bu koleksiyonların izinin sürülmesinde kanıt olarak arşiv belgelerinden ve diğer kaynaklardan nasıl faydalanılması gerektiği konusunda metodolojik bakımdan görüş ve öneriler sunulmaya çalışılmıştır. Çalışmada arşiv belgelerinin kanıt niteliğinin ve belgeler üzerindeki bileşenlerin doğrulanması sürecinin somutlaştırılması amacıyla Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi fonlarındaki arşiv belgelerinden konuyla ilgili örnekler tespit edilmiş ve açıklamalar bu örnek belgeler üzerinden yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *özel kütüphaneler, Osmanlı kütüphaneleri, kitap satın alma, derme geliştirme, kitap koleksiyonculuğu*

Abstract

Private libraries are accumulations reflecting the special interests and tastes of their owners or founder. Most of the time, there is a story behind their establishments, and they are sometimes attributed with international importance and value. Private libraries have started to develop in geographies where values directing the history of humanity in the fields of science, culture, and literature were produced. They now have specific features within personal interest, taste, and habits. This accumulation reflecting the character of its owner/founder has drawn the attention of people with similar interests in time. Private library owners allowing the pieces to be used in scientific studies have made great efforts to gather important resources in their fields. Library owners aiming and desiring to add rare, qualified, informative, and dedicated pieces into their accumulation have established close and personal relationships with the science, literature, and culture groups to develop their collection. Most of them have been respected thanks to the value of their libraries. These libraries have drawn the attention of people as well as governmental agencies with their collections with one or more of the properties of limitedness, content/subject, and rareness. Private libraries with many examples in the Turkish culture and different geographies enabled the popularization of book culture. Private libraries were often established in the segments of society directly interested in and curious about information and reading such as government officials, bureaucrats, scientists, litterateurs, and artists. These libraries were acknowledged with the lifestyles and contributions to humanity of their owners/founders, and their stories of establishment and development. Such libraries were established and improved belonging to a family or a dynasty in Eastern and

Western cultures. However, they fell apart in cases where the owners/founders died or became unable to take care of them and were sold to different people as successors were not interested in them due to reasons beyond control. The pieces in these private libraries were mostly purchased by other enthusiasts like collectors, bibliopoles, antiquaries, junk dealers. However private libraries of well-known foreign or national individuals were purchased by public bodies after necessary searches. The purchasing process, way of handling during this process, and current situations of private libraries addressed in the historical period (1850-1922) from the middle of the XIXth century, the beginning of the institutionalization of libraries to the first quarter of the XXth century until they became a scientific and cultural need were analyzed and evaluated based on the archive documents. Methodological opinions and recommendations about how these archive documents and other resources should be used as a piece of evidence in the tracking of these collections were presented. The relevant samples of the archive documents in the Ottoman Archive fonds of the Directorate of State Archives of the Presidency of the Republic of Turkey were identified and explanations were made based on these sample documents to objectify the verification process of the evidential reasoning of the archive documents and the components in these documents.

Keywords: *private libraries, Ottoman libraries, book purchasing, collection development, book collecting*

Özel Kütüphane ve Koleksiyonların Oluşumu

Kütüphane kurma, salt kurumsal bir etkinlik olmanın dışında kişilerin de gerçekleştirdiği bir faaliyet olagelmiştir. Özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda pek çok müslim ve gayr-i müslim Osmanlı Devleti'nin çeşitli merkezlerinde matbu' ve yazma eserlerden oluşan özel kütüphanelerini/kitaplıklarını oluşturmuşlardır. Bunların oluşumunda kişinin merak, eğitim ve ilgisinin yanı sıra mensubu olduğu toplum, yaşayış tarzı ve mesleğinin de etkili olduğu açıktır. Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılla birlikte daha yoğun siyasî ve ticarî gelişmelerin yaşandığı bir toplumsal yapıya kavuşmuş, başta İstanbul olmak üzere Anadolu, Rumeli ve Ortadoğu eyaletlerindeki/vilayetlerindeki birçok şehirde yaşayan, ticaretle uğraşan yerleşik kişilerin yanı sıra çeşitli nedenlerle geçici süreli ikamet eden kişilere de ev sahipliği yapmıştır. XIX. yüzyıl, Tanzimat ve Islahat Fermanları ile birlikte özellikle eğitim, ekonomi ve kamu yönetimi alanlarında dönüşümün hızlandığı, Batı ile ilişkilerin yoğunlaştığı bir süreç olmuştur. Fransa, Belçika, Avusturya-Macaristan, Rusya ve Almanya (Prusya)'dan, başta okullar olmak üzere kamu ve özel kurumlarda görev yapması için çok sayıda bilim adamı, eğitmen, asker ve uzman davet edilmiş, ayrıca birçok girişimci, tacir, gazeteci, sanatçı da iş kurmak ve/veya yerleşmek için Osmanlı topraklarını tercih etmiştir. Bunlardan bazıları Osmanlı toplumuyla yakın iletişim kurmuş, çevresi tarafından tanınmış kişiler olarak kütüphane oluşturacak kadar uzun süre bu topraklarda yaşamış ve görev yapmıştır.

Osmanlı kültür ve bilim hayatında genellikle vakfedilen bir nesne olan kitap, XIX. yüzyılla birlikte sayı ve türü artan eğitim, araştırma ve ihtisas kurumları için satın alınan bir meta haline gelmiştir. Çeşitli düzeydeki okullarda -Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Sultânî, Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne, Dârülfünûn, Harbiye Mektebi- ders ve kaynak kitap gereksinimi, müzelerde -Âsâr-ı 'Atika Müzesi (Müze-i Hümâyûn) Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi- buluntular ve arkeolojik kazılar ile ilgili kanıt ve akademik açıklamaların gerekliliği, gözlemevlerinde -Rasadhâne-i Hümâyûn- ölçüm ve araştırmalar için güncel birincil kaynaklardan faydalanılması zorunluluğu ve nezaretlere bağlı ihtisas gerektiren birimler için -Tercüme Odası Kütüphanesi, Bâb-ı 'Ali Kütüphanesi- gereksinim duyulan çok sayıda kitap ve süreli yayın satın alınmıştır. Böylelikle kamu kurumları için müstakil *ihtisas kütüphaneleri*nin kurulması hızlanmıştır.

Özel kütüphanelerin oluşturulmasında yukarıda bahsedilen gereksinimlerin dışında, yabancı veya levantenler arasında çok sık olmasa da bazı dikkat çekici örneklere rastlanabilmektedir. Bu tarz vakalar kütüphane veya koleksiyon sahibinin kendisi veya varisleri tarafından kitaplarının konu, tarih, tür ve sayı olarak bir bölümünü salt maddî değerleri açısından satışa çıkarmaları şeklinde gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nde Müslüman tebaanın kütüphane kurma girişimlerinin büyük çoğunluğu vakıf şeklinde gerçekleşmiştir. Kütüphane kurma/oluşturma uzun yıllar masraflı, dönemine göre bilgili-ilgili ve sosyal olmayı zorunlu kılan, kısıtlı sayıdaki *kitap* formatındaki eserlere sahip olunmasını gerektiren bir eylem olmuştur. Bu anlayışla kurulan kütüphane(ler) kurucusunu -vâkıfını/bânîsini- ölümsüzleştiren insanî bir hizmet olmasının yanı sıra ciddi bir tanıtım ve sosyo-kültürel faaliyettir.[1] Özellikle *imkânı olmayanlara* bilgilenme, eğitilme, okuma, öğrenme olanağı sağlamak bağlamında düşünüldüğünde insanlık tarihinde sayısız örnekleri olan bir gelenek haline gelmiştir. Ancak burada örnek olarak seçilen kütüphaneler/koleksiyonlar bu geleneksel yaklaşımın dışında sahipleri tarafından -umûmî- kullanıma açılmamış, meslekî veya ticarî amaçlarla/gereksinimlerle oluşturulmuş, genellikle sahiplerinin yakın çevresi tarafından bilinen ve bir ihtisas kütüphanesi dermesi özelliği taşımaktadır.

Önemli bir entelektüel ve kültürel faaliyet olan kitap koleksiyonculuğu, XIX. yüzyılda iletişim ve ulaşım olanakları ile birlikte daha geniş bir ilgi alanına sahip olmuştur. El yazması ve matbu kitap ile süreli yayınların sıklıkla el değiştirdiği bu faaliyetten Osmanlı Devleti'ndeki kişi ve kurumlar da uzak kalmamış özellikle eğitim kurumları ve bilimsel dernekler/cemiyetler için

[1] Hakan Anameriç, "Vakıf Kütüphaneleri". *Bilgi Merkezleri: Kütüphane-Arşiv-Müze* içinde (306-343). Editörler: Hüseyin Odabaş ve Mehmet Ali Akkaya. Ankara: Hiperlink Yayınları, s. 306, 2019.

koleksiyoncu, akademisyen ve bürokratların özel kütüphaneleri takip edilmeye çalışılmıştır.

Birer özel mülkiyet olan bu kütüphaneler genelde sahiplerinin vefatı veya içinde bulundukları zor durumlardan kurtulabilmek için varisleri veya kendileri tarafından satışa çıkarıldığında ya da bağışlanmak istendiğinde varlıklarının farkına varılmıştır. Bazıları ise bu faaliyetleri ile tanınmış kişiler oldukları için basın yoluyla kamuoyuna yansımıştır.

Çalışmada 1850-1922 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin ilgili bakanlıkları tarafından satın alınmak istenen ve satın alınan özel kütüphaneler ve sahipleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Vakaların daha rahat takibi için kronolojik bir düzenleme tercih edilmiştir.

A. Jean-Baptiste Verbeyst Koleksiyonu

Çalışma kapsamında incelenen arşiv belgeleri arasında rastlanan bir mektup tercümesinde Brükselli ünlü sahaf (antiquarian), mezatçı ve kitap koleksiyoneri Jean-Baptiste Verbeyst'e[2] ait antika kitapların, Osmanlı Devleti'ne satılmak istendiği bilgisine erişilmiştir. Jean-Baptiste Verbeyst, XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Avrupa'da tanınmış, saygın ve sayılı antik kitap taciri/sahafıdır. Verbesyt, vefatına kadar yaklaşık 300.000 kitaptan oluşan bir koleksiyon oluşturmuştur. Verbeyst'in Brüksel'deki evi ve yanındaki kilisede bulunan koleksiyonu, 1849'da vefatından sonra üvey oğlu Janssens Verbeyst'e intikal etmiştir. Janssens Verbeyst'in 1 Ağustos 1851'de Hariciye Nezareti'ne gönderdiği mektup[3] ve zarfının tercümesinde, babasına ait kataloğu olmayan[4] koleksiyondan 30.000 kadar kitabı Osmanlı Devleti'ne satmak istediği belirtilmiştir (Belge-1, 2/1 ve 2/2). Ancak mektubun orijinalinde söz konusu kitapların büyük ihtimalle Temmuz 1851'de kendisine

---

[2] Jean-Baptiste Verbeyst (1770-1849). Bakınız; *Archives Historique et Litteraires du Nord de la France et du Midi de la Belgique Nouvelle Series* Tome 6, Valencienne, Bureau des Archive, 1847, pp. 522-523; "Necrologie: J.-B. Verbeyst", *Messager des Sciences Historiques et Archives et Arts de Belgique,* Gand: L. Hebbelynck 1849, p. 508; "Verbeyst, célebre bouquiniste à Bruxelles", *Bulletin du Bibliophile* (9): 405-407, 1850; Robert Southey, *Journal of a Tour in the Nederlands in the Autumn of 1815*, Boston; New York: Houghton, Mifflin and Company, 1902, pp. 74-75.

[3] BOA. HR. TO. 415/54. Zarf üzerindeki ifade; "Brüksel'de mukim Şasan Verbil (Janssens Verbeyst) nâm kimesnenin pederinden intikâl eden 30.000 cilt kadar kitabı Devlet-i 'Aliyye'ye fürûht edeceğine dair makam-ı nezâret-i celile-i Hariciye'ye gönderdiği mektup" (1 Ağustos 1851).

[4] Janssens Verbeyst 25.000 Frank'a mal olacağı gerekçesiyle bu kataloğu yaptırmadığını belirtmiştir. Koleksiyonunda yer alan çeşitli eserlerle ilgili bilgilerin genellikle *Bibliographie Belge* ve *Annuaire de la Bibliothéque Royale* adlı süreli yayınlarda yer aldığı bilinmektedir. Bakınız; BOA. HR. TO. 415/54; *Alphabetical Index to the Astor Library or Catalogue with Short Titles of the Books: Now Collected and of the Prepared Accessions as Submitted to the Trustees of the Library for Their Approval*, New York, NY. R. Craighead, 1851, p. xxvi.

gönderilen İstanbul'da kurulmak istenen halk kütüphanesi için sağlanacak kitaplara yönelik bir teklif üzerine gündeme geldiği belirtilmektedir. Janssens Verbeyst, Hariciye Nezareti'ne kendisine gönderilen teklife cevaben gönderdiği bu mektupta, babasından miras olarak kalan 150.000 ciltlik koleksiyonu 225.000 Frank karşılığında satabileceğini, istenirse kitaplar arasından seçim yapılabileceğini ancak babasının mirasına duyduğu saygı nedeniyle koleksiyonu dağıtmak istemediğini belirterek Hariciye Nezareti'nden teklife cevap vermesini umduğunu ifade etmektedir.

Mektupta kütüphanecilik tarihimiz için de dikkat çekici ifadeler yer almaktadır. Janssens Verbeyst, son zamanlarda Belçika gazetelerinde sultanın (Abdülmecid) halk kütüphaneleri kurma fikrine sahip olduğuna ilişkin haberlerin çıktığını yazmıştır. Bu ifadeyi kısmen destekleyen bazı girişimlerin olduğu kabul edilse bile İstanbul'da *halk kütüphanesi/bibliothéques publiques* kurulması ile ilgili nasıl bir girişimin olduğu arşiv belgelerinden tam olarak anlaşılamamıştır. Janssens Verbeyst'in belirttiği içeriğe tarih bakımından en yakın girişim, İzmir Gazetesi muharriri Fransız Deşan'ın[5] dönemin Hariciye nazırı Mehmed Emin Ali Paşa'ya[6] Ağustos 1850'de gönderdiği bir mektubun[7] çevirisinde İstanbul'da oluşturulmak istenen *Avrupa Şarkiyat Kütüphanesi/Bibliothéque Orientale Européenne* adlı bir kütüphanenin kurulması önerisidir (Belge-3).

Sultan Abdülmecid ve dönemin üst düzey yöneticilerinin eğitim-öğretim politikalarına verdiği destek aşikârdır. Bunun yanı sıra Sultan Abdülmecid'in kitaba olan ilgisi özel anlamda eğitime destek verecek kütüphane fikrinin de ön plana çıkmış olabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda ülke içerisinde Tanzimat Fermanı ile başlayan toplumsal, sosyal, ekonomik ve siyasî değişime uygun kültür-eğitim kurumlarının kurulması dönemin genel politikası açısından da kabul görmektedir. Her ne kadar Janssens Verbeyst'in teklifinin padişah veya Hariciye Nezareti tarafından değerlendirilip değerlendirilmediği belli olmasa da Batılılaşma sürecinin ilk 10 yıllık döneminde kütüphanelere kazandırılmak amacıyla Avrupa'nın önde gelen kitapçı, koleksiyoncu, kitap tüccarı veya bibliyofilleri ile iletişime geçildiği ve yabancı dillerde de kitap temin edilmek istendiği açıkça görülmektedir.

---

[5] Jacques-Lucien Bousquet-Deschamps. Deschamps (1798-1850?) her ne kadar Fransız tabiiyetinde olsa da Brüksel ile de ticarî bağlantılarının olduğu bilinmektedir. Deschamps'ın, Jean-Baptiste Verbeyst'in koleksiyonuna ilişkin bilgiyi, Osmanlı Devleti'nin ilgili makamlarına iletmiş olması olasılığı yüksektir.

[6] 2. nazırlığı, 15 Temmuz 1848 - 6 Ağustos 1852 (Abdülmecid ve Abdülaziz dönemlerinde 8 dönem Hariciye Nazırlığı yapmıştır) (1815-1871).

[7] BOA. HR. TO. 412/55.

B. Dr. Grazian F. Vallon Koleksiyonu

II. Mahmud döneminde öğretime başlayan (1827), 1833'ten itibaren yabancı uzmanların da görev aldığı Mekteb-i Tıbbiyye, (Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliyye-i Şahane) Abdülmecid döneminde de özellikle Viyana'dan davet edilen öğretmenler/akademisyenler/uzmanlar ile seçkin bir tıp okuluna dönüşmüştür. Dönemin diğer eğitim kurumlarında olduğu gibi Mekteb-i Tıbbiyye bünyesinde de eğitimi destekleyecek kütüphaneler/kitaplıklar oluşturulmuştur.[8] Bu eğitim kurumlarında görevlendirilen yerli ve yabancı uzmanlar ders ve araştırmalarında kullanacakları kaynak kitaplarını da mecburen yanlarında getirmek durumundadırlar. Söz konusu özel dermeler, bu kişilerin görev yaptıkları süre içerisinde hem meslekî hem de özel ilgi alanlarına göre genişleyerek kişisel kütüphanelere dönüşebilmiştir. Özel kütüphane örneklerinden biri de Mekteb-i Tıbbiyye uzmanlarından üniversite eğitimini 1840-1847 yılları arasında Rovigno/Istria, Padova ve Viyana'da tamamlayan Dr. Grazian F. Vallon'a[9] ait olanıdır. Osmanlı idarecileri 1833'ten beri okulda görevlendirmek için özellikle Viyana'daki *Josephinum Tıp Okulu (Collegium Medico-Chirurgicum Josephinum)*'ndan uzman ve yöneticiler davet etmiştir. 1842'de İstanbul'a gelerek askerî hastanelerin yeniden yapılanmasını organize etmek üzere görevlendirilen ve Mekteb-i Tıbbiyye'de Dâhiliye Klinik Şefi olan Dr. Lorenz Rigler'in[10] 1856'da Graz'a

---

[8] Charles MacFarlane, *Constantinople in 1828: A Residence of Sixteen Months in the Turkish Capital and Provinces: With an Account of the Present State of the Naval and Military Power, and of the Resources of the Ottoman Empire*. London: Saunders and Otley, 1829. (A.Ü. DTCF Kütüphanesi, Nadir 3347).

[9] Avusturyalı hekim ve akademisyen (1819-1859). Okul kayıtlarındaki adı Graziadio Vallon'dur, bazı çalışmalarda "Valon" olarak geçmektedir. Matrikel der Universität Wien, Kodex M 12, p. 400; Rigorosenprotokoll der Medizinischen Fakultät, Kodex M 12.1, fol. 272a; Promotionprotokoll, Kodex M 32.2. nr. 624 (Archiv der Universität Wien).

[10] H. H. Egglmaier, "Rigler, Lorenz (1815-1862), Mediziner", im *Österreichisches Biographisches Lexikon (1815-1950)* Lfg. 42, Band 9, pp. 162-163, 1985. https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_R/Rigler_Lorenz_1815_1862.xml. Bazı çalışmalarda Lorenz Rigler'in 1852 (h.1268) yıllarında vefat ettiği ve yerine G. Vallon'un getirildiği ifade edilmektedir. Rigler'in ölüm tarihi 16 Ekim 1862 (h.1278), G. Vallon'un Türkiye'ye gelişi ise 1856'dır.

dönmesi üzerine 13 Ağustos 1856'da Avusturya Kültür Bakanlığı *Medizinische Klinik für Wundärtze*'de Prof. Dr. Johann Anton Raimann'ın asistanlığını yapan Dr. Grazian F. Vallon'u görevlendirmiştir.[11] G. F. Vallon'un 6 Nisan 1859'da Rodos'ta ani vefatı üzerine, eşi okulun bağlı olduğu Seraskerlik'e kendisi ve 4 çocuğunun içinde bulunduğu zor durum için yardım talep etmiştir (Belge-4).[12] Bu talep üzerine 24 Mayıs 1859 tarihli bir *buyruldu* ile G. F. Vallon'un hizmet derecesi ve unvanına karşılık gelen yıllık 66.000[13] kuruşluk (6000 Florin, her Florin için 11 kuruş hesabıyla) atiyye-i seniyye ödenmesi emredilmiştir (Belge-5).[14] Bayan Vallon, 11 Ağustos 1859'da Hariciye Nazırı Keçecizade Fuad Paşa'ya[15] bir mektup göndererek daha önce verilen atiyye-i seniyye ile okul çağındaki 3 çocuğunun eğitim ve bakımlarının karşılandığını ancak Avusturya'ya dönmesi için gereken masraflar için G. F. Vallon'a ait kitapların görev yaptığı Mekteb-i Tıbbiyye için satın alınmasını rica etmiştir (Belge-6).[16] Hariciye Nezareti bu ricayı Mekteb-i Tıbbiyye idaresine iletmiş, okul idaresi bu öneriye tutarın Maliye Nazırlığı'nca ödenerek ailesine gönderilmesi şeklinde cevap vermiştir. Vallon'un eşi tarafından gönderilen mektubun ekinde kitapların kimlikleri, kaç cilt olduğu ve fiyatlarının bulunduğu bir liste yer almaktadır. Listedeki Almanca, Fransızca, Latince ve İtalyanca yaklaşık 240 cilt eser için 890 Franklık bir tutar hesaplanmıştır. Hariciye Nezareti, büyük olasılıkla Mekteb-i Tıbbiye yönetimi tarafından yapılan incelemeye dayanarak kitapların tamamının tıp ile ilgili olduğunu ve Maliye Nezareti tarafından cüzi miktarda olan tutardan satın alınarak tutarın aileye gönderilmesini içeren tezkireyi 29 Eylül 1859'da Sadaret'e iletmiş, 30 Eylül 1859'da tezkireye eklenen derkenar ile kitapların belirtilen tutardan alınmasına karar verilmiştir. Verilen bu onaydan sonra Sadaret'ten Maliye Nezareti'ne söz konusu kitapların

---

[11] "Zur Tagesgeschichte", *Wiener Zeitung*, 17 Ağustos 1856, No: 190, s. 5 (2421); "Notiz.", *Zeitschrift der K. K. Gesellschaft der Aerzte zu Wien*, 18 Ağustos 1856, Zweiter Jahrgang No: 34, p. 562.

[12] BOA. HR. MKT. 286/91. Ölüm haberi için bakınız; "Necrologie" *Gazette Médicale D'Orient*, Mayıs 1859, No: 2, s. 43.

[13] Ayrıca bakınız, "Tags: Neuigkeiten: Wien", *Fremden Blatt* 22 Temmuz 1859, No: 168, s. 4; Elmar Samsinger, "Vom wiener Dioskurides zu den Begrundern der modernen in Konstantinopel". Im *Österreich in İstanbul III. K. (u.) K. Prösenz im Osmanischen Reich* (247-298), Editor: Elmar Samsinger, Wien: LIT Verlag, 2018, p. 291.

[14] BOA. HR. MKT. 289/21.

[15] 3. nazırlığı, Ocak 1858 - Haziran 1861 (Abdülmecid ve Abdülaziz dönemlerinde 5 dönem Hariciye Nazırlığı yapmıştır).

[16] BOA. İ. HR. 171/9276.

belirlenen tutar ile satın alınmasını içeren bir buyruldu gönderilmiştir (Belge-7).[17]

G. F. Vallon'un koleksiyonunun Mekteb-i Tıbbiyye adına satın alınmasında İ. HR. 171/9276 fon kodlu gömleğin ilk belgesinde geçen *"…müteveffa-yı mûma-ileyhin kütb-i metrûkesinin mecmû'a-yı fünûn-ı tıbbiyyeye müte'allik şeylerden olmasıyla hin-i icâbında müraca'ât olunmak üzere mekteb-i mezkûr kütüphânesinde bulunması mektepçe menâfi'-i müstelzim olduğundan başka doktor müteveffa-yı mûma-ileyh Devletçe intihâb olunarak gönderilmiş ve kendisi hidmet-i mâye'l-mefharet Devlet-i 'Aliyye'de bulunmak emeliyle gelmiş müvehhiran vefat eylemiş olmasıyla…"* ifadeleri ön plana çıkmaktadır. G. F. Vallon'un kitaplarının satın alınması ile ilgili belgelerde sürecin mümkün olduğunca kısa sürede tamamlanması dikkat çekicidir. Bunda Osmanlı Devleti'nin büyük önem verdiği ve içinde bulunulan yeni dönemin en gözde eğitim kurumuna davet üzerine *seçilerek (intihâb olunarak)* gelmiş, tıbbiyelilere dolayısıyla Osmanlı toplumuna katkı sağlamış ve bu amaç için vefat etmiş birine gösterilen saygının kanıtı olduğu görülebilmektedir.

G. F. Vallon'un koleksiyonunda yer alan yaklaşık 240 cilt eserin 16 adedinin[18] günümüzde İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Kütüphanesi Nadir

---

[17] BOA. HR. MKT. 309/1. Buyuruldu, buyruldu-yı aliyye veya buyruldu-yı samiye olarak da kullanılan Osmanlı diplomatiğinde yüksek rütbeli görevlilerin alt mevkilerde bulunanlara gönderdikleri emirler için kullanılan belge türü. Bakınız; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018, ss. 197, 203.

[18] Giovanni Bigeschi, *Dellamorragie Uterine: Trattato*, Firenze: Presso Giovacchino Pagani, 1816 (NE01524), Rudolph Hermann Lotze, *Allgemeine Pathologie und Therapie* 2. Bsk. Leipzig, Weidmannsche Buchhandlung, 1848 (NE00406); Carl Ernst Bock, *Anatomisches Taschenbuch enhaltend die Anatomie des meschen, Systematische im ausführlichen übersichtlichen zur schnellern und leichtern repedition*, Leipzig, 1844 (XX2449508.1), Astley Cooper, *Opere Complete Dichirurgia*, Venezia, Stabilikento Enciclopedica di Girolamo Tasso, 1838 (NE04194), Friedrich Oesterland, *Handbuch der Heilmittellerke*, Tübingen, H. Laupp'schen Buchhandlung, 1850 (NE03534), François Louis Isodore Valleix, *Guide du Medecine Practicien Resume General de Pathologie Interne et de Therapeutique Appliques, Paris, Libraires de l'Academie Imperiale de Medecine*, 1853 (NE06162), Joseph Bernt, *Benträge zur Gerichtlichen Urznefunde für artze wundartze und Rechtsgelehrte*, Wien, 1819 (TTEN2197), F. K. Böcker, *Lehrbuch der Praktischen Medicinischen chemie*, Weimar, Druck und Verlag, 1855 (NE03731), Eh. Schedel, *Abrege Pratique des Maladies de la Peau*, Paris, Librairie de la Faculte de Medecine, 1847 (NE02020), Johann Lukas Schönlein, *[Allgemeine und Spezielle] Pathologie und Therapie*, 4. Bsk, [y.y.], Vierte Sorgföltig und Vielverbesserte Auflage, 1839 (NE00380), Franz Wilhelm Lippich (Lipic), *Tractatus Generalis de Vesaniis: Dissertatio Inauguralis*, Yindobona, Typis Corali Ueberreuter, 1842 (NE04889), Augustin Grisolle, *Traité Elemantaire et Pratique de Pathologie Interne*, Paris, Victor Masson Librairie Editeur, 1850 (Eser 6 cilt ancak G. Vallon'un koleksiyonun tek cildi mevcuttur. NE04448), Arnold Trousseau - H. Pidoux, *Traité de Therapeutique et de Matiere*

Eserler Bölümü, Tıp Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı Kitaplığı ile Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde olduğu belirlenebilmiştir. Koleksiyonun satın alınmasından sonra Mekteb-i Tıbbiyye'nin İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne dönüşmesine kadarki süreçte farklı binalarda eğitim vermesi, yangın ve deprem gibi afetleri yaşanması, ciddi siyasî olayları geçirmesi nedenleriyle kayıpları ve farklı dermelere aktarılmış olması gayet doğaldır. Koleksiyonda tıp ve sağlık bilimleri alanı ile ilgili olanların dışında Alphonse de Lamartine'in *Histoire de la Turquie*, yerine geldiği Prof. Dr. Lorenz Rigler'in *Die Türkei un Deren Behowner in Ihren Naturhistırischen, Physiologischen und Pathologischen Verhaltnissen vom Standpunkte Costantinopel's*, Eran Guzeloglou'nun *Nouveaux Dialoges Français-Turcs Précèdés d'un Vocabulaire* ve Artin Hindoglou (Hindoğlu)'nun *Sammlung der zum Sprechen nötigsten Wörter und Redensarten der türkischen, neugriechischen und deutschen Sprache* adlı kitapların da yer alması G. F. Vallon'un hizmet vereceği ülkenin sosyo-kültürel, tarihi ve etimolojik yapısını da döneminin yeterli ve tanınmış kaynaklarından öğrenme ve tanıma çabası olduğuna işarettir. Grazian Vallon'un satın alınan kitapları arasında İtalyanca, Latince ve Almanca eserlerin yer alması üniversite eğitimi sırasında öğrenmiş olduğu dillerle doğru orantılıdır. 1846'da bitirmiş olduğu yeni hastalık teşhisi ile ilgili doktora tezi Latincedir.

C. Mehmed Emin Efendi Koleksiyonu

Türk kütüphane kültüründe sultanlar/padişahlar ile başlayan hiyerarşik yapı içerisinde çeşitli kademe ve unvanlardaki birçok kişi farklı sağlama yöntemleri ile elde ettiği kitaplardan -XIX. yüzyıldan itibaren de süreli yayınlardan- neredeyse tamamı vakıf şeklinde olan koleksiyonlar, kitaplıklar/kütüphaneler kurmuşlardır. Osmanlı Devleti'nde özel kütüphane oluşturma, XV. yüzyıldan beri entelektüel ve kültürel bir gelenek halini almıştır. XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren matbu kitapların da yaygınlaşmaya başlaması, kitabın ticarî bir ürün olarak kabul görmeye başlaması, okullaşma oranındaki artış, XIX. yüzyılın sosyo-kültürel, siyasî ve ekonomik dönüşümleri doğrudan ve dolaylı olarak kitaplık ve/veya kütüphane

Medicale, Paris, Bechet Jeune, 185? (NE3536, NE03537, NE03502, NE03612), Alphonse de Lamartine, *Histiore de la Turquie*, 8 cilt, Paris, Librairie de Constitutional, 1855 (62-410), Karl Gustav Theodor Simon, *Hautkrankenheiten: Anatomische Untersuchungen*, Berlin, Druck und Verlag von G. Reimar, 1851 (NE2207), Eran Guzeloglou, *Nouveaux Dialoges Français-Turcs Précèdés d'un Vocabulaire*, Constantinopel, Impremerie Librairie de St. Benoit Galata, 1852 (NE06704). Bu eserlerin dışında G. Vallon'un vefatından sonra hazırlanmış kitap listesinde tam yazılmayan, basım yeri ve yılları eksik olan eserlerden en az 8 adedinin daha İstanbul Üniversitesi kütüphanelerinde yer aldığı yüksek olasılıktır.

kurma geleneğini yaygınlaştırmıştır. Özellikle Avrupa'daki okullarda eğitim gören üst düzey bürokratlar, edebiyatçı ve sanatçılar, ülkedeki önemli okullarda eğitim görmüş üst düzey memurlar ev veya iş yerlerinde meslekleri ve ilgi alanlarına yönelik eserlerden oluşan kitaplık veya kütüphaneler oluşturmuşlardır. Bunlar sahiplerinin vefatlarından sonra varislerince geliştirilmeye devam etmiş, bağışlanmış, kişi veya kurumlara satılmış veya dağıtılmıştır. Bunlar arasında G. F. Vallon'unki gibi kamu kurumları tarafından satın alınanlara örnek olan bir diğer koleksiyon, Dersaadet İstinaf Mahkemesi (İstanbul Hukuk Mahkemesi) üyelerinden [Mehmed] Emin Efendi'ye ait olanıdır. 1825'te Sören'de[19] doğan, 1852'de Türkiye'ye yerleşerek mühtedi olan ve kendi döneminde "Bohemyalı Hoca" olarak tanınan Mehmed Emin Efendi, 1874'te Mekteb-i Sultânî bünyesinde kurulan Mekteb-i Hukûk'da ilk kez Anayasa Hukuku dersi veren kişi olarak vefatına kadar hukuk eğitimi ve yeni hukuk sisteminin oluşturulmasındaki ilkeli, disiplinli ve sıra dışı çabası ile saygı ve kabul görmüş neredeyse bir fenomen olmuştur. 1857-1873/74 arası Tercüme Odası ve Mekteb-i Fünûn-ı Şâhâne'de eğitmenlik, 1879-1888 yılları arası Mekteb-i Hukûk'ta müdürlük ve 1874-1890 arası Dersaadet İstinaf Mahkemesi Cinayet Kısmı'nda üyelik yapan Mehmed Emin Efendi filoloji, hukuk, ilahiyat ve istatistik gibi farklı disiplinlerde akademik eğitim almıştır.[20] Abdülmecid, Abdülaziz, V. Murad ve II. Abdülhamid dönemlerinde Türkiye'deki hukuk sisteminin dönüşümünde çeşitli kurum ve kademelerde görev yapan Mehmed Emin Efendi'nin Türkiye'de bulunduğu yaklaşık 40 yıllık süre içerisinde farklı dil ve konulardaki eserlerden oluşan bir koleksiyon oluşturduğu, 20 Ekim 1892'deki vefatından sonra anlaşılmıştır. Sicill-i Ahval defterindeki kayda göre 1 Zilkade 1309'da (28 Mayıs 1892) emekliliğe[21] ayrılan ve 22 Ekim 1892'de vefat eden Mehmed Emin Efendi'nin kitaplarının Beytü'l-mâl[22] tarafından yapılan işlemler ile ilgili yazışmalar, Ocak 1893'te başlamış ve sonuçlanması yaklaşık bir yıl kadar sürmüştür. Vefatından sonra terekesinde bulunan 10 sandık kitap, Beytü'l-mâl İdaresi memurları tarafından incelenmiş

---

[19] Almanya'nın kuzeyinde günümüzde Schleswig-Holstein eyaletinde bir yerleşim merkezi.

[20] *Türkische Biographischen Index A-E*, Hazırlayan: Jutta Cikar, München: De Gruyter Saur, 2004, s. 323. Ayrıca bakınız; Ali Adem Yörük, *Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2008, ss. 44-45.

[21] BOA. DH. SAİD.d 2/450; Mahmûd Cevad İbnü'ş-Şeyh Nâfî, *Maarif-i Umûmiye Nezâreti Târihçe-i Teşkilât ve İcrââti -XIX. Asır Osmanlı Maârif Tarihi-*. Hazırlayan: Taceddin Kayaoğlu, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2001. s. 179.

[22] Devlet hazinesi ve/veya maliye işlerinin idare merkezi anlamında kullanılmıştır. Bakınız; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I* (I. Fasikül), 3. Baskı, İstanbul, 1983, s. 222-226.

ve dönemin matbuat nizamnamesine uygun içerikte olanlar ayrılmış Kütübhâne-i 'Umûmî için satın alınması Maliye Nezareti'ne bildirilmiştir.

Yaklaşık 10 sene önce açılan Kütübhâne-i 'Umûmî, kuruluş amacı ile doğru orantılı olarak dermesini çeşitli yöntemlerle geliştirmeye başlamıştır. Özellikle dönemin matbuat nizamnamelerine[23] uygun kitap ve süreli yayınların derlendiği[24], çeşitli nedenlerle kapalı kalan veya kayıpların yaşandığı kütüphanelerin koleksiyonlarının toplandığı, yurt içi ve dışından kitap bağış ve hediyelerinin yapıldığı, yabancı dillerde kitapların ve bazı özel koleksiyonların satın alındığı bir *millî-derleme-halk* kütüphanesi kimliği kazanmıştır.[25] Mehmed Emin Efendi'nin de kitapları incelenmiş, mevzuata uygun olan kitaplar 2 sandıkta toplanmış, bundan sonra Beytü'l-mâl ve Maliye Nezareti memurlarınca tekrar incelenmiş bunlar arasından içerik olarak Kütübhâne-i 'Umûmî hizmet politikasına ve *menafi-i umumiyeye* uygun olanlar seçilmiştir. Maarif Nezareti seçilen kitapların 31 Temmuz 1893'te Galata'da Kuledibi olarak bilinen büyük olasılıkla da Arap Camii civarında düzenlenecek *müzayede* ile satışa çıkarılmasını önermiştir.[26] Aradan geçen altı aylık süre sonucunda 23 Ocak 1894'te söz konusu kitapların Maliye Nezareti'nce Kütübhâne-i 'Umûmî namına belirlenen 2174 kuruşluk bedel ile satın alınması için izin istemiştir (Belge-8).[27]

Mehmed Emin Efendi'nin kütüphanesinin bir kısmının kamu yararına alınmasında Münif Paşa'nın etkisinin olma ihtimali de yüksektir. Hem hukuk hem dil eğitimi sürecinde Tercüme Odası'nda başlayan tanışıklıkları, 1879'da eğitime başlayan Mekteb-i Hukuk'ta tekrar kesişmiş, modernist görüş ve uygulamalarının paralelliği ile birbirlerini iyi tanımış ve uzun süre beraber çalışmışlardır. Münif Paşa'nın Maarif Nazırlığı döneminde özellikle okulun ders programında yapılan rasyonel değişikliklere beraber imza atmışlardır. 1877-1878, 1878-1880 ve 1885-1891 yılları arasında Maarif Nazırlığı yapan Münif Paşa ile yakın bir iletişim içinde olduğu konuyla ilgili literatürden anlaşılmaktadır.[28] 1888'de Mekteb-i Hukûk'daki öğretim üyesi statülerindeki

---

[23] 1888 Matbaalar Nizamnamesi (22 Ocak - 10 Kanun-ı Sani 1303) ve 1894 Matbaalar Nizamnamesi (30 Aralık - 18 Kanun-ı Evvel 1310).

[24] BOA. MF. MKT. 160/70; BOA. Y. PRK. ŞD. 2/7.

[25] Hakan Anameriç. "Sultan II. Abdülhamid Döneminde Kütüphane Kurumu Anlayışının Değişimi". *Sultan II. Abdülhamid Sempozyumu 20-21 Şubat 2014, Selanik, Sosyo-Kültürel Hayat - Sanat - Basın Bildiriler 3. Cilt* içinde (7-49). Yayına Hazırlayanlar: Metin Hülagü [ve diğerleri]. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

[26] BOA. MF. MKT. 176/69.

[27] BOA. MF. MKT. 194/19.

[28] Bakınız; Ebuzziya Tevfik, "Münif Paşa", *Yeni Tasvir-i Efkâr*, 10-12 Şubat 1910, No: 251-253; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, c.2, 1938, ss. 997-1000; Orhan Köprülü, "Münif Paşa'nın Hayatı ve Tahran Sefirlikleri Münasebetiyle İran Hakkında Bazı

anlaşmazlıklar ve öğrencilerle yaşanan bazı sorunlar[29] nedeniyle Mehmed Emin Efendi'nin müdürlüğünün sona ermesi ve Eylül 1891'de Münif Paşa'nın görevden azli sonrasında iletişimlerinin azalmış olma ihtimali vardır. Ancak özellikle 2. Maarif Nazırlığı döneminde Berlin Büyükelçiliği'ndeki görevi sırasında etkilendiği ve Osmanlı'da da kurulması gerekliliğini dile getirdiği, Müze (Müze-i Hümayûn) ve Kütüphane (Kütübhâne-i 'Umûmî-i 'Osmânî)'nin bilim, edebiyat, sanat ve kültür hayatına yaptığı katkıların farkında olan Münif Paşa'nın Mehmed Emin Efendi'nin emekliliğinden kısa bir süre sonraki vefatından sonra bu koleksiyonu belki de kişisel ilişkileri ile satın aldırmış olabileceği kanaatindeyiz.

Bunun yanı sıra değinilmesi gereken diğer bir nokta, bilinen varisi(leri) bulunmayan ve yargı organı mensubu olması nedeniyle ilmiye sınıfında yer alan Mehmed Emin Efendi'nin dönemin miras hukuku hükümleri gereğince terekesi Beytü'l-mâla kalmıştır.[30] Terekesinin, ikamet ettiği bölgenin ilgili memurlarınca tereke/kassam/metrukât/muhallefât defterlerine dolayısıyla şer'iyye siciline kaydedilmiş olduğu, satışa çıkarılacak 2 sandıktan oluşan kitapları için belirlenmiş Maarif Nezareti muayene memurlarına da yardımcı olan 2174 liralık bedelden anlaşılmaktadır. Yazışma ve satın alma işleminin yaklaşık 1 yıl kadar sürmesi, Beytü'l-mâl'a kalan varisi olmayan terekelerin varis çıkma ihtimaline karşı belirli bir süre bekletilmesi uygulaması nedeniyle olduğu söylenebilir.

Kütüphanesinin Maliye Nezareti tarafından Kütübhâne-i 'Umûmî namına alınması ile ilgili belgelerde Mehmed Emin Efendi'nin ayrılan kitaplarının listesi, konuları, yazarları veya kaç adet olduklarına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kütübhâne-i 'Umûmî'nin tarihsiz kataloğunun[31] Mehmed Emin Efendi'nin eğitim ve mesleki durumu ile ilgili olabileceği düşünülen Kütübi'l-Mantık, Kütübi'l- Hukûk, Kütübi't-Tevârih, Kütübi'l-'İnşâ, Kütübi'l-Lügat, el-Âsârü'l-Cedide ve Mecâmi-i Muhtelife bölümlerinin *Mülâhazât* kısımlarında eserlerin kimden alındığı veya nasıl sağlandığına dair de açıklama yoktur. Kataloğun *İsm-i Vâkıfın* sütununda dolaylı da olsa *Maarif* tarafından bağışlandığına dair kayıtlar bulunsa da hangi kitapların satın

Vesikalar". *İran Şehinşahlığının 2500. Kuruluş Yıldönümüne Armağan* içinde (277-292). İstanbul: MEB, 1971; Mehmet Tevfik Özcan, "İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin Kurumsallaşmasının Tarihçesi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 51 (1-2), ss. 85-174, 2003; Adem Akın, *Münif Paşa'nın ve Türk Kültür Tarihindeki Yeri*, 2. Baskı, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2014, ss. 9-35.

[29] BOA. Y. MTV. 36/2.

[30] Mehmet Erkal, "Beytülmal", *TDV İslam Ansiklopedisi* c.6 içinde (90-94), İstanbul: TDV, s. 93, 1992; Tahsin Özcan, "Muhallefât", *TDV İslam Ansiklopedisi* c.30 içinde (406-407), İstanbul: TDV, s. 406, 2005.

[31] *Kütübhane-i Umumî Defteri*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası [t.y.].

alındığına dair net bilgi olmaması kitapların tespitini oldukça zorlaştırmaktadır. Kitapların kütüphaneye gelişine ilişkin sürece dair belge ve kaynaklardan varılabilecek en olası sonuç, kitapların Kütübhâne-i 'Umûmî için Maliye Nezareti tarafından satın alındıktan sonra okulun bağlı olduğu Maarif Nezareti'ne nakledilerek, yine bu nezarete bağlı olan kütüphaneye bağışlanmış olabileceğidir. Eğer süreç bu şeklide sonuçlandıysa, Mehmed Emin Efendi'nin seçilerek alınan kitapları, *Maarif [Maarif Vekâleti]* tarafından kütüphaneye bağışlanmış/vakfedilmiş olabilir.

D. Şamdancıyan (Han) Efendi Koleksiyonu

Çalışmaya konu olan bir diğer örnek, İran Sefareti'nde 2. Tercüman olarak görev yapmış olan Şamdancıyan Efendi'ye[32] ait koleksiyondur. İran Ermenilerinden olması muhtemel ve 1910 (1328) yılı ilkbaharında vefat ettiği düşünülen Şamdancıyan Efendi, koleksiyonunun büyük bölümü Osmanlı Tarihi ve Ermenice 1260 cilt basma ve yazma eserden oluştuğu Maarif Nezareti'nin İstihbarat Kalemi ve Maliye Nezareti'ne yazmış olduğu müsveddelerden anlaşılmaktadır. Özellikle Osmanlı Tarihi ile ilgili eserlerin varislerinden kitaplıklarıyla (mobilya) birlikte satın alınarak kütüphanelere gönderilmesi teklif edilmiştir.[33] 17 Mayıs 1910'da başlayan yazışmalar sonucunda 250 Osmanlı Lirası bedel ile Maliye Nezareti tarafından satın alınması önerilen bu koleksiyon, 19 Mayıs 1910'da toplanan Meclis-i Vükelâ tarafından kabul edilmiş ve karar Maliye Nezareti'ne iletilmiştir.[34] 21 Mayıs 1910'da da Meclis-i Vükelâ kararı uyarınca söz konusu koleksiyon Maliye Nezareti bütçesinin *beklenmedik giderler - mesârif-i gayr-ı melhuz(a)* kaleminden ödenerek satın alınmıştır (Belge-9-10-11).[35]

Şamdancıyan Efendi her ne kadar Osmanlı tebaasından olmasa da koleksiyonunun o dönem umûmî kütüphanelerin bağlı bulunduğu Maarif Nezareti namına satın alınması dikkat çekici bir uygulama gibi görünmektedir. 1900 (1318) ve 1902 (1320)'de yayınlanan Salname-i Nezaret-i Hariciye'de 3. rütbeden Mecidî ve Osmanî nişanları bulunan Şamdancıyan Efendi ile ilgili kayıtlara, 1906'da yayınlanan aynı adlı salnamede rastlanmamaktadır. Bunun nedeni, büyük olasılıkla İran'da 1905'te yaşanan Meşrutiyet Devrimi sonrasında geri çağrılmış veya ülkesine dönmüş olması olabilir. 1910 yılı ilkbaharında vefat ettiği düşünülen Şamdancıyan Efendi'nin kitaplarının varisleri tarafından satılma işleminin kısa bir süre içerisinde gerçekleşmesinin birkaç nedeni olabilir. İlki yazışmalarda da

[32] 1902 tarihli Salnâme-i Nezâret-i Hariciye'de "Şamdancıyan Han" olarak da geçmektedir.
[33] BOA. MF. MKT. 1152/52
[34] BOA. MV. 140/32
[35] BOA. BEO. 3753/281430

vurgulandığı gibi 1260 ciltlik koleksiyonun büyük bölümünün Osmanlı-Türk Tarihi üzerine ve dahası bu kitapların konuyla ilgili *güncel* yazarlar tarafından yazılmış/hazırlanmış olmalarıdır. İkincisi, görev yaptığı ülkeye dair kütüphanelerde toplumun kullanımına sunulabilecek sayı ve nitelikte kitabı olduğunun iletişimde olduğu kişiler tarafından bilinmesi ve bu özelliği ile tanınıyor olma ihtimalinin yüksek olmasıdır. Sonuncu olarak, 1905-1907 yılları arasında İran'da yaşanan siyasî gelişmelerden sonra koleksiyonunu büyük ihtimalle daha güvenli olduğunu düşündüğü İstanbul'da tutmuş olmasıdır. Şamdancıyan Efendi'nin kitaplarının içerik olarak faydalı olduğu düşünülerek satın alınması önemli bir farkındalık ve kamu yararı güden bir davranış olsa da söz konusu kitapların ne kadarının hangi kütüphanelere gönderildiği konusunda ne yazık ki yeterli ipucuna ulaşılamamıştır.

E. Régis Delbeuf Koleksiyonu

Osmanlı Devleti'nin kozmopolit yapısı sanat ve kültür yönünden de cazip bir ülke olmasını sağlamıştır. Birçok şehrin önemli liman ve ticaret yolları ile olan bağlantısı, sosyo-ekonomik ilişkilerin yanı sıra sosyo-kültürel faaliyetleri de artırmaktadır. Levantenler -yabancı devletlerin temsilcileri, tüccar, sanatçı ve bilim adamlarından oluşan bu zümre- Türk-Müslüman tebaa ile sürdürdükleri ekonomik iletişimi sosyo-kültürel alanda da devam ettirmekteydi. Özellikle başkent İstanbul bu zümre ve etkinliklerin Dünya ve Avrupa'daki önemli merkezlerinden biri olmuştur. Bunda XIX. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı ekonomik, siyasî, sosyal ve kültürel yaşantısındaki yenilenme hareketlerinin büyük payı olduğu açıktır. Bu dönemle birlikte Avrupa ve Amerika'dan Osmanlı topraklarını ziyaret eden ve bazıları uzun süre ikamet etmiş olan birçok tacir, gezgin, girişimci/yatırımcı, edebiyatçı, maceracı, oryantalist ve sanatçı yayınladıkları eserleri ile de kamuoyunu bilgilendirmiş ve bazı ön yargıları yumuşatmıştır. Sanat çevrelerinin de oluşmaya başladığı XIX. yüzyılın başlarında askerî okullarda uygulama alanı bulan resim sanatı, yüzyılın sonuna doğru sanat eğitimin başlaması ile kendi tarzını oluşturmaya başlamış, atölyeler kurulmuş, sergiler düzenlenmiş ve bu çevreyle ilgilenen sanatsever için yayıncılık faaliyeti de gelişmiştir. İstanbul'da bu çevrenin tanınmış kişilerinden biri de Régis Delbeuf'tür.[36] Delbeuf, 1889'a kadar Paris'te öğretmenlik, 1889-1891

[36] Régis Delbeuf - Jean-Baptiste Auguste Benjamin Delboeuf (1854-1911). Eserleri; *Voyage de Son Altesse Royale le Prince Ferdinand en Europe* (1896), *Son Altesse Royale le Prince Ferdinand de Bulgarie à Constantinople* (1896), *La Turquie et l'Orient à l'exposition de 1900* (1900), *Remise du "Palleum" à S.B. Mgr. Emmanuélian* (1900), *Réforme de l'orthographe Française* (1900), *Les Artistes de Constantinople* (1902), *Deux Excursions en Anatolie de Constantinople à Koniah* (1902), *Le Conclave et le Nouveau Pape* (1903), *De Stamboul à Rome, de Rome à Stamboul* (1903), *Les Origines d'André Chénier, Conférence*

yılları arasında Lizbon ve Madrid'de gazetecilik, 1891-1894 yılları arasında Paris'te gazeteciliğe devam ederek, 1895'te Le Figaro Gazetesi muhabiri olarak İstanbul'a gelmiş yaklaşık 10 yıl Rum Lisesi'nde de öğretmenlik yapmıştır. Delbeuf, 1894-1897 yılları arasında İstanbul'da günlük Fransızca [Le] *Stamboul* (İstanbul) Gazetesi idareciliği ve başyazarlığı ile *Le Figaro* Gazetesi muhabirliği yapmış, vefatına kadar da Stamboul'un başyazarı ve editörü olmuştur. İstanbul'da yayınlanan en uzun ömürlü günlük gazete olan Stamboul (1874-1934), Delbeuf, Prétextat le Comte ve Adolphe Thalasso ile birlikte özellikle Pera'da (Beyoğlu) düzenlenen salon sergileri ve Sanayi-i Nefise sergileri, resim atölyeleri, resim/sanat eğitimi konularında kaleme almış oldukları tanıtım ve eleştiri yazıları ile İstanbul'da önemli bir çevre edinmiştir.[37] Aynı zamanda bir gezgin olan Delbeuf'ün, İstanbul'da sanat ve siyaset çevreleri tarafından tanındığı gazete yazılarından, etkinliklerinden ve İstanbul, Bursa ve Konya gibi Türkler için tarihi öneme sahip kentlerle ilgili kitaplarından anlaşılabilmektedir. Delbeuf'ün gazete yazıları ve kitapları için oluşturduğu bir kütüphanesinin olduğunu Bab-ı Ali Evrak Odası fonundaki iki belgeden öğrenmekteyiz.

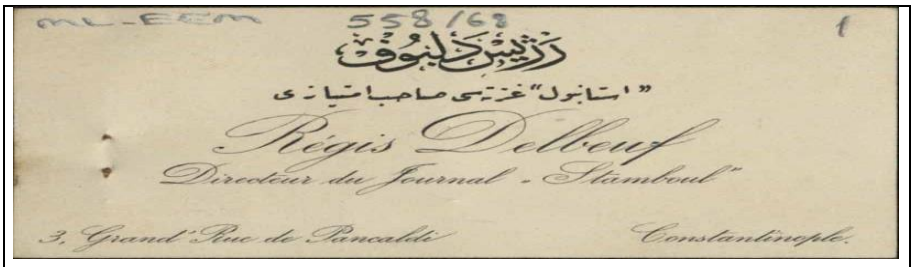
Bu iki belgede 12 Kasım 1911'de İstanbul'da vefat eden Delbeuf'ün Fransızca 1000'den fazla cilt kitaptan oluşan koleksiyonunda Doğuya (şarkiyât) ilişkin ve dönemin önde gelen yazarlarına ait bazı kitapların olduğu Maarif Nezareti'nce belirlenmiştir. Maarif Nezareti, Maliye Nezareti'ne bu kitapların 200 liralık bedel ile satın alınması ile ilgili görüşünü, 27 Temmuz 1912 tarihli bir tezkire ile iletmiştir. Ancak tezkirede söz konusu alım için Maliye Nezareti bütçesinde planlanmış bir kalem olmadığı için Şamdancıyan Efendi'nin kitaplarında olduğu gibi Maliye Nezareti bütçesinin *beklenmedik giderler - mesârif-i gayr-ı melhuz(a)* kaleminden ödenerek satın alınması gerektiği önerisinde bulunulmuştur. 5 Ağustos 1912'de Meclis-i Vükelâ'da görüşülen Maliye Nezareti'nin önerisi, koleksiyonun Maarif Nezareti namına 200 lira bedel ile satın alınması olarak kabul görmüş ve karar her iki nezarete de bildirilmiştir (Belge-12/1 ve 12/2).[38] Belgede Maarif Nezareti

Faite à la Société Littéraire de Constantinople le 26 Novembre 1904 (1904), *De Constantinople à Brousse et à Nicée* (1906) ve *Ambassadeurs de France Morts à Constantinople* (1911)'dür.

[37] Seza Sinanlar ve Günkut Akın, "Pera'da Resim Üretim Ortamı (1844-1916)", *İTÜ Dergisi*, 5 (1), ss. 50-51, 2008; Seza Sinanlar Uslu, "Un Critique Française à Constantinople: Régis Delbeuf (1857-1911)", *Synergies Turquie* (6, 2013), s. 141, 2013; Frédéric Hitzel, "Un parcours inattendu du Tarn aux rivages du Bosphore ou la vie de Regis Delbeuf (1854-1911)". In *Collection Turcica XIX: Penser, Agir et Vivre dans l'Empire Ottoman et en Turquie Études Réunies pour François Georgeon* (199-215), Editeurs: Nathalie Clayer et Erdal Kaynar, Peeters: Paris; Louvain; Walpole-MA, s. 209-213, 2013.

[38] BOA. BEO. 4069/305118

görevlilerinin koleksiyonun *şarka* ait olan kısmını *fihristinden* anlaşılmış olduğu belirtilmesine rağmen, koleksiyona ait bu fihrist belge ekinde yer almamaktadır. Bu belirsizlik Régis Delbeuf'ün koleksiyonunun tam olarak kaç kitaptan oluştuğu ve bu kitaplar arasından şarka ait olanların kaç tane olduğu bilgisine erişilememesine neden olmaktadır. Bahsedilen fihristin oluşturulmasında iki olasılık/yöntem olabilir. İlki Delbeuf hayattayken kendi koleksiyonu için hazırlamış/hazırlatmış olduğu katalog diğeri ise vefatını müteakip varislerince söz konusu kitapların satışı için ilgili memurlarca veya aile bireylerince[39] hazırlanmış bir liste olabilir.

Rejis Delböf "İstanbul" gazetesi sâhib-i imtiyâzı[40]

Yaşamının belki de en verimli dönemlerini Türkiye'de geçiren bir entelektüel olan Régis Delbeuf'ün koleksiyonun belli bir bölümünün satın alınması, dönemin sosyo-kültürel yapısı düşünüldüğünde önemli bir girişimdir. Kitaplarının neredeyse tamamını Türkiye'ye geldikten sonra yazan/yayınlayan Delbeuf, XIX. yüzyıl sonlarında gelişmeye başlayan Türk resmine biraz da dönemin siyasî konjonktürü nedeniyle[41] Stamboul gazetesi ile sanatsal ve estetik açılardan destek vermeye çalışan, dönemin yerli ve yabancı sanatçı, koleksiyoncu, sanat eseri simsarı, tacir ve bürokratları ile iletişimde olan bir figür olarak tanımlanabilir. İlginçtir ki *Stamboul* özel bir gazete olmasına rağmen Temmuz 1900'de bir irade-i seniyye ile Delbeuf'e gazetedeki müdürlüğü için 20 lira maaş bağlanmıştır.[42] Çevre ve iletişiminin bu denli geniş olduğu, seyahat kitaplarının bilinirliği göz önüne alındığında,

[39] Régis Delbeuf'ün o dönem hayattaki varisleri eşi Maria-Alphonsine Wiest (1870-1943), oğlu Réne Delbeuf (1898 - ?) ve kızı Raymonde Delbeuf (1902-1977)'tür.
[40] BOA. ML. EEM. 558/68
[41] Bakınız; Sezai Arusoğlu, *Türkiye'de Fransızca Basın* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1988, ss. 16-18.
[42] BOA. BEO. 1519/113900

yakın çevresinin kütüphanesinin de farkında olduğu kuvvetle muhtemeldir. Kitapların belirlenen bölümünün Maarif Nezareti namına alınması, elbette ki geçiş döneminde olan bir toplumun entelektüel açıdan farkındalığı için önemli bir gelişmedir.

Delbeuf'ün satın alınan kitaplarının hangileri olduğu ve bunların nerede olduğu ile ilgili arşiv belge ve kayıtlarından ne yazık ki daha fazla bilgi edinilememiştir. Frédéric Hitzel'in aile arşivinden de belgeler kullanarak hazırlamış olduğu "*Un parcours inattendu du Tarn aux rivages du Bosphore ou la vie de Régis Delbeuf (1854-1911)*" adlı biyografik çalışmada da Delbeuf'ün satın alınan kitaplarına dair hiçbir bilgi yoktur. Kitapların Maarif Nezareti adına satın alınmış olması ve Delbeuf'ün çalışmaları doğrultusunda söz konusu kitapların, 1886'da Maarif Nezareti'ne bağlanan ve 1911'de yeni kurulan Sanayi-i Nefise Mektebi kütüphanesine verilmiş olması muhtemeldir. 1911'deki talimatnamenin 9. fasıl 43. maddesinde öğrencilerin faydalanması için bir kütüphane, resim ve alçı atölyesi kurulduğu ifade edilmektedir.[43] Kütüphanenin süreç içerisinden genişlediği okulun eğitim-öğretim programlarından ve I. Dünya Savaşı'na kadar daha büyük binalarda eğitime devam etmesinden anlaşılabilecektir.[44] Fakat Fındıklı'daki binada 1 Nisan 1948'de *Akademi Yangını* olarak bilinen felakette sanat eseri koleksiyonları, kütüphane, kurum arşivi ve öğrenci belgelerinin/dosyalarının neredeyse tamamı yok olmuştur. Bu olasılık ele alındığında Delbeuf'ün kitapları, demirbaş defterleri ve varsa konuyla ilgili yazışmalar, kataloglar/fihristler/kitap listeleri de bu yangında zayi olmuş olmalıdır. 13 ve 21 Ağustos 2020 tarihlerinde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Kütüphanesi ile yapılan elektronik posta yazışmalarda bu olasılığı destekleyen bilgiler yer almaktadır. 1 Nisan 1948'de meydana gelen yangında 12.000-15.000 ciltlik kütüphane ve mimarî arşivi yok olmuştur.[45] Matbu kütüphane demirbaş defterinin Haziran 1948'den itibaren tutulmaya başladığı ve dermede Delbeuf'e ait herhangi bir kitabın bulunmaması kitapların akıbetinin tam olarak ortaya konulamamasına neden olmuştur.

---

[43] *Sanayi-i Nefise Mektebi Talimatname ve Ders Programları*, Dersaadet: Mahmud Bey Matbaası, 1327/1911.

[44] Güzel Sanatlar Akademisi, 1916-1948 yılları arasında 6 farklı binada eğitimine devam etmiştir. Bakınız; *Devlet Güzel Sanatlar Akademisi 90. Yıl.*. Yayın Yönetmeni: Mustafa Cezar. s. [14], 1973. Kütüphane de eğitim ayrılmaz bir parçası olarak bu farklı binalara taşınmış olmalıdır.

[45] "Akademi yangını tahkikatı: Yangının kasit eseri olması ihtimali kuvvetli", *Akşam* (10583, 2 Nisan 1948); "Dün gece Güzel Sanatlar Akademisi yandı", *Ulus* (2 Nisan 1948); Cemal Tollu, "Güzel Sanatlar Akademisi ve Kütüphane". *Yaşayan Sanat* (6), ss. 87, 90, 1949; Zeki Sayar, "G. S. Akademisi İçin!...", *Arkitekt: Mimarlık, Şehircilik ve Belediyecilik Dergisi* 5 (243-244), ss. 49-50, 1952.

Bir diğer olasılık kitapların 1891'de Maarif Nezareti'ne bağlı olarak kurulan ve çok sayıda *şark* eserlerinin de bulunduğu Âsâr-ı 'Atika Müzesi'nin 1903'te kurulduğu varsayılan kütüphanesine verilmiş/aktarılmış olmasıdır. 1903-1930 yılları arasında satın alma ve bağışlarla genişleyen kütüphane o dönemin önemli ihtisas kütüphanelerinden biri haline gelmiştir.[46] Her ne kadar söz konusu kütüphaneye bağışlanan koleksiyonlar bilinse de Maarif Nezareti demirbaşına kayıtlı olması gereken Delbeuf'ün kitaplarının bu kütüphaneye olası aktarımında, kitapların katalog bilgileri ve Maarif Nezareti'nden geldiği dışında Delbeuf'ün kitapları olduğu bilgisinin yer alması çok küçük bir olasılıktır. Her iki varsayımda da Delbeuf'ün kitaplarının tespitinde dermenin tamamının kontrol edilmesi, kapak veya sırtlarında Delbeuf'e ait ex-libris veya mühürlere bakılması, kütüphanelerin demirbaş defterleri ve varsa eski kitap listelerine/fihristlerine bakılması gerekmektedir. Elbette kütüphanedeki tüm kitapların tek tek incelenmesi hem idarî hem de zaman açısından mümkün görülmemektedir.

F. Prof. Dr. Adolph Wagner Koleksiyonu

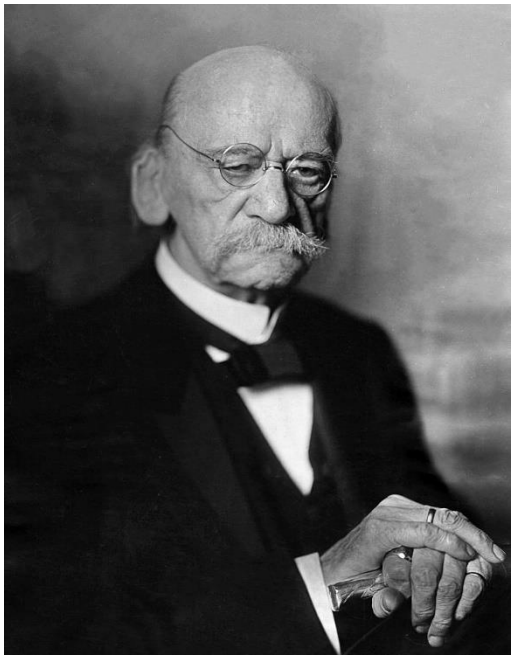
Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet ile başlayan yeni siyasî ve toplumsal düzen, 1911-1918 yılları arasında ciddi küresel ve bölgesel krizlerle sıkıntıları da tecrübe etmiştir. Özellikle I. Dünya Savaşı öncesinde yaşanan yakınlaşmalar siyasî, askerî ve ekonomik birçok değişime neden olmuştur. Almanya ile olan yakınlaşma hemen her alanda işbirliği sağlanmasına zemin hazırlamıştır. Bu işbirliklerinden biri de 1879'da antik ve nadir kitap taciri K[C]arl Heinrich Gustav Fock tarafından Leipzig'de kurulmuş olan *Gustav Fock Buchhandlung GmbH (Gesellschaft mit beschränkter Haftung)* şirketidir.[47] Çeşitli dil ve

[46] Serpil Yörük, "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi", *Türk Edebiyatı* (Ocak 90), 1990, ss. 60-63.

[47] 1854-1910, Antiquaritsbuchhändler. Hans Lüfling, "Fock, Gustav" in *Neue Deutsche Biographie* vol. 5 p. 266, 1961. Georg Jäger und Reinhard Wittmann, "Der Antiquariatsbuchhandel". In *Geschichte des deutschen Buchhandels im 19. und 20.*

konularda toptan ve perakende antik, nadir ve yeni/baskı kitap, dergi, tez ve müzik notası ticareti yapan Gustav Fock, o dönem Avrupa'nın en tanınmış kitapçılarından biridir.[48] Şirket, toptan ve perakende kitap ticareti yapmasının yanı sıra özellikle Almanya, Avusturya, Belçika, İngiltere ve Fransa'da kitap

müzayedeleri ve kişisel koleksiyonların satın alınması ile de tanınmaktadır. Gustav Fock, 23 Ocak 1917'de Maarif Nezareti ile darülmuallimler, Darülfünûn, darülmesâî (enstitü) ve kurulacak kütüphaneler için 1917, 1918 ve 1919 yılları için Almanca, İngilizce, Fransızca, İtalyanca yayınların sağlanması için Osmanlıca ve Almanca bir mukâvelenâme - sözleşme imzalamıştır (Belge-13/1 ve 13/2).[49] Bu sözleşmeye göre Gustav Fock teslim ettiği kitapların kataloglarını da gönderecek, Nezaret'de satın alma işlemleriyle ilgili her türlü belgeyi Darülfünûn ve darülmesâîlere de iletecektir. Bu taahhütler kütüphanelere hangi kitapların satın alındığını ayrıca bir kataloglama işlemi yapılmadan hızlıca kullanıma sunulmaları bakımından da önemlidir. Çalışma

Jahrhundert: Band 1: Das Kaiserreich 1871-1918 Teilband 3. Editor: Georg Jäger, Berlin; New York, NY: Walter de Gruyter GmbH, 2010, p. 244; Sabine Knopf, *Buchstadt Leipzig: Der Historische Reiseführer*. Berlin: Christoph Links Verlag GmbH, pp. 48-49, 2011.

[48] *Leipziger Adress-Buch für 1897, Sechtsundliebzigler Jahrgang*, Leipzig: Universitäts Buchhändler, p. 183, 1897; *Leipziger Adress-Buch für 1917, 96. Jahrgang*, Leipzig: August Scherl Deutsche Adreßbuch GmbH, p. 196, 1917.

[49] MF. KTU. 9/78. II. Dünya Savaşı'nda Leipzig'deki birçok işletme gibi Gustav Fock Buchhandlung'da ağır bombardıman ve diğer savaş koşullarından ciddi biçimde etkilenmiş, savaş sonrası varlığını Doğu Almanya'da *Zentralantiquariat der DDR* ile birleşerek sürdürmüş, 1995'te *Zentrales Verzeichnis Antiquarischer Bücher - ZVAB* adıyla faaliyette bulunmuş, 2015'te de bu şirket abebooks.com'a katılmıştır. Bu kadar zarar görmüş ve yer değişimleri yaşamış olan şirketin kurum arşivinin de büyük kısmının yok olmuş olabileceği büyük ihtimaldir, arşivimizde 2 nüsha olarak hazırlanan bu protokolün günümüze ulaşması arşiv belgelerimize gösterilen geleneksel saygı ve değerin bir kanıtıdır.

kapsamında incelenen belgelerden biri de Gustav Fock şirketinin tanınmış Alman iktisatçı Adolf Wagner'in[50] kitaplarının Maarif Nezareti'ne satılması ile ilgili olandır (Belge-14).[51] Yukarıda bahsedilen protokolün ardından belki de ilk teslimat olan bu olay, Darülfünûn Kütüphanesi'nin yeterli ve nispeten güncel bir kimliğe kavuşması için dikkat çekici bir örnektir. Belgede, Adolf Wagner'den *Almanya meşâhir-i ulemasından mösyö Vagner* şeklinde bahsedilmekte ve kitaplarının büyük bölümünün iktisat ile ilgili olduğu belirtilmektedir. Almanya ve Alman nüfusun yoğun olduğu ülkelerde oldukça yaygın bir son ad olan W(V)agner'in kim olduğu ile ilgili ipucu *iktisat* konusu olmuştur.

1 Eylül 1900'da 4. defa Darülfünûn-ı Şâhâne (Darülfünûn-ı 'Osmânî) ismiyle eğitime başlayan bu yükseköğretim kurumu, 1909'dan itibaren fakültelerin ortak kullanımında olan bir kütüphaneye de sahip olmuştur.[52] Bu kütüphaneyle ilgili arşiv belgeleri ve yapılan çalışmalara bakıldığında Darülfünûn'a 1910'dan itibaren bağış, hediye ve satın alma ile kitap sağlandığı görülebilmektedir.[53] Çalışmaya konu olan Maarif Nezareti'nin Gustav Fock'un [Prof. Dr.] Adolf Wagner'e ait kitapların satın alması, İstanbul Darülfünûnu Hukuk Şubesi (fakülte) kitaplığı için yapılmış bir girişimdir. Belgede [Adolf] Wagner'e ait olup Gustav Fock tarafından satışa çıkarılan kitapların *"…âsâr-ı müfide ve iktisâdiyeyi havi olması…"* nedeniyle hazine tarafından satın alınması gerektiği teklifi, dönemin Maliye Nazırı Mehmed Cavid Bey[54] imzasıyla 25 Mart 1918'de Sadarete bildirilmiştir.

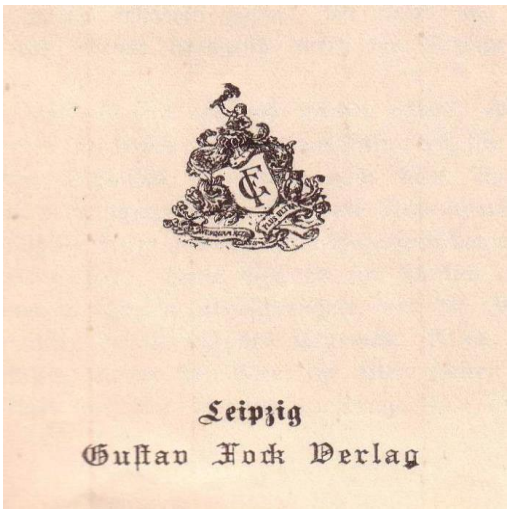
[50] Adolph Heinrich Gotthilf Wagner, Alman iktisat - ekonomi - kamu maliyesi uzmanı, politikacı ve bilim adamı, (1835-1917). Başta "Wagner Kanunu" olmak üzere doktrinleri Berlin Üniversitesi, Alman ordusu, deniz kuvvetleri, bürokrasi ve eğitimli kitleler üzerinde etkili olmuştur.

[51] BOA. BEO. 4510/338199

[52] 13 Temmuz 1316/16 Rabiü'l-ahir 1318 (12 Ağustos 1900) tarihli Darülfünûn-ı Şâhâne Nizamnamesi'nin 25. maddesine göre Darülfünûn'un bir kütüphanesi olacaktı. Bakınız; *Düstûr* 1. Tertib, C.7, s. 663, 1941.

[53] 1910'da eğitime başladığı yeni binasındaki kütüphanedeki kitap sayısının 1009, 1914'te depolardaki sandıklar içindekiler hariç 4271 olduğu, yine 1914'te Paris Kütüphanesi [Bibliotheque Nationale de France] tarafından gönderilen 3 katalogdan Darülfünûn için gerekli olanların alınabileceği, 1917'de 217 kitabın satın alındığı süreç içerisinde farklı kütüphane ve okullara dağılmış bazı kitapların da belirlenerek Darülfünûn kütüphanesine iade edildiği/nakledildiği anlaşılmaktadır. Bakınız; Abdurrahman Siler, *Türk Yükseköğretiminde Darülfünûn (1863-1933)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992, ss. 130-131; BOA. MF. MKT. 1197/17; BOA. MF. MKT. 1198/55; BOA. MF. MKT. 1216/22. BOA. MF. MKT. 1229/100; BOA. MF. MKT. 1232/89.

[54] Temmuz 1909 - Ekim 1910, Mart-Kasım 1914 ve Mart 1917 - Kasım 1918 tarihleri arasında 3 dönem olmak üzere toplam 4 yıl 7 ay Maliye Nazırlığı yapmıştır. Bakınız; Abdülhamit

Teklif, 3 Nisan 1918'de Meclis-i Vükelâca görüşülerek kabul edilmiş, Sadaret de tahsisatın teklifte belirtilen mesârif-i gayr-ı melhuz(a) tertibinden yapılarak satın alınmasını onaylanmıştır.[55] Ancak söz konusu kitapların ne kadara alındığı belli değildir. Alınan kitapların *iktisat* konusunda olması akıllara Darülfünûn Kütüphanesi dermesinin, bünyesinde bulunan fakültelerin gereksinimlerine göre geliştirilmeye çalışıldığı fikrini getirmektedir. Öyle ki Darülfünûn Hukuk Fakültesi bünyesinde; adlî, siyasî ve iktisâdî olmak üzere 3 şube yer almaktadır. Konuyla ilgili bir diğer değerlendirme de günümüzde İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Kütüphanesi'nin ilk dermesinin Alman iktisatçılar Adolf Wagner ve Johannes [K]Conrad'tan[56] alınan kitaplarla oluşturulmuş olduğudur. Satın alınan kitapların çoğunun 1933'e kadar mahzenlerde tutulduğu bu kütüphane, İstanbul Üniversitesi'nin hukuk, iktisat ve edebiyat fakültelerinde görev yapan ve Adolf Wagner'in de öğrencisi olan Prof. Dr. Gerhard Kessler'in kişisel çabalarıyla teknik işlemler ve derme açısından geliştirilmeye çalışılmıştır.[57] Adolf Wagner'in Gustav Fock'tan satın alınan koleksiyonu ile kimin aracılığı ile sağlandığı net olmayan Johannes Conrad'ın kitaplarının Darülfünûn Kütüphanesi dermesine kazandırılması, ders programları ve derme arasındaki ilişkiyi de değerlendirme açısından ipucu verebilir. Yetiştikleri ortam ve savundukları fikirler bakımından birbirinden farklı olan dönemin bu iki önemli iktisatçısının eserlerinin muhtemelen aynı dönemde satın alınmış olması, Darülfünûn Hukuk Fakültesi bünyesinde eğitim veren iktisat bölümünün farklı görüşleri karşılaştıran ekonomi, iktisat, sosyoloji ve finansal istatistik

Kırmızı, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Maliye Nazırları (1839-1922)". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 1 (1): 27-114, 2003 s. 113.

[55] BOA. MV 211/157.

[56] Johannes Ernst Conrad, Alman iktisatçı ve akademisyen (1839-1915).

[57] *İktisat Fakültesi İçtimaiyat Enstitüsü Hakkında Kuruluşunun XX.ci Yılı Münasebetile Rapor (1934-1954)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1955, s. 34; Coşkun Çakır ve Şevket Kamil Akar, "İktisat Eğitiminin Beşiği: İ.Ü. İktisat Fakültesi'nin Kuruluşu", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 49, 1998, ss. 305-306.

teori ve doktrinlerini öğrendiklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca dönemin bu iki tanınmış bilim adamının kitaplarının Osmanlı Devleti'nin en önemli ve yüksek seviyeli eğitim-öğretim kurumuna alınmış olması içinde bulunulan olağanüstü koşullara rağmen dönemin idareci ve bilim adamlarının konuyla ilgili gelişme ve farklılıkları yakından takip ettiklerini ve buna çaba harcadıklarını kanıtlamaktadır.

G. Mehmed Halis Efendi Koleksiyonu

I. Dünya Savaşı yıllarında yukarıdaki örneklerin yanı sıra yurtiçi koleksiyonlarının takibi ve satın alınması da devam etmiştir. Bunlar arasında arşiv belgelerine ve dönemin yazılı basınına yansıyan dikkat çekici örneklerden biri 7 Ekim 1901-19 Ağustos 1908 tarihleri arasında Hazine-i Hassa Müsteşarlığı ve Muhasebeciliği yapan [Mehmed] Halis Efendi'ye[58] ait koleksiyonun satın alınmasıdır. Ancak koleksiyonun satın alınması ve sonrasındaki gelişmeler bu girişimi daha ilginç ve tartışmalı bir olay haline getirmiştir. 20 Kasım 1917 tarihli Maarif-i Umumiye Nezareti Tedrisat-ı Aliye Dairesi Müdüriyeti'nin görevlendirme yazısına[59] göre Nezaret, Mehmed Halis Efendi'den satın alınan kitapların teslimi için dönemin Kütübâne-i 'Umûmî müdürü (hafız-ı kütüb-i evveli) İsmail Saib[60] ile Şerafeddin Efendi'yi görevlendirmiştir. Ancak söz konusu belgede koleksiyonun Halis Efendi'ye ait olduğunun dışında bir bilgi yoktur. I. Dünya Savaşı'nın son dönemlerinde gerçekleşen bu girişim, Osmanlı Devleti'nin önde gelen kültür-bilim kurumlarından olan Kütübâne-i 'Umûmî'nin zorlu ekonomik ve siyasî koşullar içerisinde de olunsa daha önce hazırlanan mevzuat, geliştirme raporları doğrultusunda desteklendiğini göstermektedir. Savaş sonunda yaşanan büyük çöküntü, hemen her alanda hissedilmiştir. İstanbul'un işgali ve ardından Kurtuluş Savaşı sürecinin başlaması, zorunlu olarak ülkenin idarî işleyişini değiştirmiştir. Halen hukuken Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul'daki hükümet, kamu hizmetlerinde *idarenin devamlılığı* ilkesi gereği mevcut kurumları ile faaliyetlerine devam etmiştir. Bu bağlamda 20 Kasım 1917'de kitapların teslimi için yapılan işlemle ilgili belirsizliğin olduğu, yapılıp yapılmadığı, işlemin hangi bakanlık tarafından yapıldığı, nasıl gerçekleştirildiği, hangi kitapların alındığı, kıymetleri ile ilgili olarak Ali Emirî Efendi'nin Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası'nın 20 Nisan, 20 Mayıs ve 20 Haziran 1919'da yayınlanan 14. 15. ve 16. sayılarında çıkan yazıları üzerine, Sadaretçe Ocak 1921'de bir inceleme

---

[58] BOA. DH. SAİDd. 42/299.

[59] BOA. MF. MKT. 1231/76.

[60] İsmail Saib Sencer (1871/72-1940). 1896-1939 yılları arasında Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde (Kütübhane-i Umumi-i Osmani / Kütübhane-i Umumi / Beyazıt Umumi Kütüphanesi) baş kütüphaneci ve müdürlük yapmıştır.

başlatılmıştır. Ali Emirî, Halis Efendi'nin kitaplarının Eylül 1917'de satın alınması ile ilgili olarak *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*'nın 16 sayılı nüshasında yayınlanan Maarif Nezareti'ne gönderdiği 22 Eylül 1917 tarihli arizede kitapların fiziksel, içerik ve maddî açılardan kıymetleri ile ilgili çekincelerini iletmiştir. Yukarıda kitapların teslimat işlemine dair belgede yapılacak işlem gereği kaç kitabın ve bunların ne kadar bedelle satın alındığına dair bilgi olmamasına rağmen Ali Emirî, kaynak belirtmeden söz konusu kitapların bir kısmının Halis Efendi tarafından yabancılara 14.000 liraya, 13.000[61] kitabın da Maarif Nezareti'ne 35.000 liraya satıldığını ifade etmektedir. Ancak söz konusu kitapların aslında 9.000'den az olduğunu kitaplar içinde yer alan mecmuaların da -risaleleri kastediyor olmalı- ayrı birer kitapmış gibi sayıldığını, koleksiyonda yer alan nadir ve kıymetli 2.000 kitabın bu alışverişe dâhil edilmediğini iddia etmektedir.[62] Halis Efendi'nin kitaplarının Maarif Nezareti tarafından satın alınması basına da yansımış, 21 Eylül 1917 tarihli İkdam gazetesinde söz konusu koleksiyonun 50.000 liraya satın alındığı haberi yer almıştır.[63] Kitaplara ödenen tutar bakımından İkdam'daki haber ile Ali Emirî'nin mektubundaki meblağın örtüşmemesine yabancılara satılan ve daha sonra satılması için ayrılan kitaplardan bahsetmemesine rağmen haberde belirtilen 50.000 lira, toplamda Halis Efendi'nin kitaplarına yabancıların(?) ve Maarif Nezareti'nin verdiği meblağa yakındır. Bu belirsizlik ve iddialar üzerine başlatılan incelemede Halis Efendi'nin Maarif Nezareti'ne bir beyanname ile teklifte bulunduğu, bunun Meclis-i Vükelâ'da okunarak 13.000 kitap için 35.000 liralık bir miktar belirlendiği, Halis Efendi'nin bunu yetersiz bularak tekrar dilekçe verdiği nezaretin bu meblağ üzerinde ödeme yapmayacağı kararlaştırılmış olduğu anlaşılmıştır.[64] Ancak Eylül 1917'de yapılan bu ödeme 1921'de tekrar gündeme gelmiş, Maarif Nezareti kayıtlarında bu ödemeye ilişkin bir kayda rastlanılmadığı beyan edilmiştir. Devam eden incelemede buna da açıklık getirilmiş söz konusu meblağın Harbiye Nezareti mesture tertibinden (örtülü

[61] Kitaplarının yurtdışına çıkmaması isteği, kitap sayısı ve kişiliği ile ilgili ayrıca bakınız; Niyazi Ahmed Okan, "Ortaköyün Kuruluşu (İstanbul Semtlerinin Kuruluşu - Tefrika No.47), *Akşam* (6133-71, 2 Şubat 1935); Orhan Çinili, "İstanbul'un Gezilecek ve Görülecek Yerleri: Ortaköy". *Vakit* (10556, 28 Şubat 1947).

[62] [Ali Emirî], "Mecmua Serlevhası Altında Bu Mektuptan Bahisle Bazı İzahat ve Hazine-i Hassa Müsteşar ve Muhasebeci-i Esbakı Halis Efendi'nin Kitapları". *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası* 2 (14): ss. 266-267, 1919 (1335); [Ali Emirî], "Yine Halis Efendi'nin Ketm ve İza'a-i Kütüb Meselesi". *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası* 2 (15): 229-234, 1919 (1335). [Ali Emirî], "Yine Halis Efendi'nin Ketm ve İza'a-i Kütüb Meselesi". *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası* 2 (16): ss. 331-334, 1919 (1335).

[63] "Halis Efendi Kütüphanesi Maarif Nezareti Tarafından 50000 Liraya İştira Edildi". *İkdam* (7404, 21 Eylül 1333). [21 Eylül 1917].

[64] BOA. BEO. 4671/350315.

ödenek) ödendiği belirlenmiştir.[65] Ancak hala Ali Emirî'nin de belirttiği gibi hangi kitapların alındığı ve bunlara ait bir defterin (fihrist/katalog) olup olmadığı konuları açıklığa kavuşturulamamıştır.[66] Yukarıda bahsedilen Mehmed Emin Efendi'nin kitaplarında olduğu gibi Halis Efendi'nin kitapları da tarihsiz olarak yayınlanan Defter-i Kütübâne-i 'Umûmî'de ayrıca belirtilmemiştir. Kitaplar kütüphanede koleksiyonları bulunan belli başlı kişi ve kurumlar ile dermeye sonradan katılan eserler arasında da görünmemektedir. Bu koleksiyonlar arasında Halis Efendi'nin kitaplarını da içerebilecek iki olasılık 6.787 yazma ve 28.072 basma eserin olduğu *Muhtelif* ve kitap sayısı belli olmayan *Maarif Nezareti* koleksiyonudur.[67] Koleksiyon 1917'de satın alındıktan 1924'e kadar Beyazıt Umumî Kütüphanesi'nin depolarında kalmış sonra Darülfünûn'a bağışlanan bazı özel koleksiyonlarla birlikte İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.[68] Bu durumda süreç içerisinde Halis Efendi'den satın alınmış kitapların demirbaş defterlerine kaydedildiği ve kataloğunun en azından listesinin hazırlanmış olduğu veya mühürlerinden Halis Efendi'ye ait oldukları anlaşılmaktadır.

---

[65] BOA. BEO. 4655/349080; BOA. BEO. 4660/349455; BOA. BEO. 4673/350403; BOA. DH. İ. UM. 19/15; BOA. BEO. 4698/352291.

[66] Ali Emirî Maarif Nezareti'ne göndermiş olduğu arizede; *"Nezaret-i celilerinden kitapların esamisini tahrire evvel emirde fuzaladan ve muallimin-i maariften olup himem-i celile-i nezaret-penahileriyle bastırılmakta olan (Divan-ı Lugati't-Türk) kitab-ı mühimmenin musahhihi Kilisli Rıfat Efendi tayin olunmuş ve Halis Efendi'nin hanesine kadar gitmiş ise de işine gelmediğinden ferdaya talik ederek yazdırmamış olması da calib-i nazar-ı dikkattir" ve "Binaen-aleyh yalnız bir defter yazılması kifayet etmeyip bu kitapların bir heyet-i mümeyyize ve mütehassısa tarafından tedkik olunması mütalaasındayım…."* ifadelerini kullanmaktadır. Bakınız; [Ali Emirî], "Yine Halis Efendi'nin Ketm ve İza'a-yı Kütüb Meselesi". *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası* 2 (16): ss. 332-333, 1919 (1335).

[67] Hasan Duman, "Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin Dünü-Bugünü-Geleceği" *Beyazıt Devlet Kütüphanesi 100 Yaşında* içinde (1-22). Hazırlayan: Hasan Duman. İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi Yayınları, ss. 19-20, 1984.

[68] 22 Eylül 1917 tarihli İkdam gazetesinde bunu destekleyen *"Ahiren haber aldığımıza göre, mezkûr kütüphane Maarif Nezareti tarafından 50000 liraya iştira edilerek kitapların bir kısmı muvakkaten hıfz edilmek üzere Sultanahmed'deki (Huri Kalfa) Taş Mekteb'te isal edilmiş ve mütebakiyyesinin de Beyazid'de kâin Umumi Kütübhane kurbundaki mahall-i mahsusa vazı karargir olunmuştur."* ifadeleri yer almaktadır. Ayrıca bakınız; "Darülfünun kütüphanesinde 120 bin cilt kitap kaç zümreye ayrılabilir?, *Vakit* (4431, 5 Mayıs 1930); Esat Serezli, "İstanbul Kütüphaneleri", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni* (Kasım-Aralık): 14-19, 1949; Muzaffer Gökman, *Beyazıt Umumî Kütüphanesi: Restorasyondan Sonra Yeni Hüviyetiyle*. Ankara: Maarif Vekâleti, s. 7, 1956; Halûk Y. Şehsuvaroğlu, "İstanbul'da Kütüphaneler", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni* (255, Nisan): 11-12, 1963; Leman Şenalp, *İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi: Başlangıcından Günümüze*. İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği Yayınları, s. 12-13, 1998; Pervin Bezirci, *Geçmişten Geleceğe Açılan Kapı: İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi 2012-2020*. İstanbul: Hiper Yayın, ss. 45-46, 2020.

H. Nikolay Fedoroviç Katanov Koleksiyonu

Yukarıda verilen örneklerden farklı ve hakkında daha çok kaynağın olmasına rağmen çalışmaya alınması gereken bir diğer örnek, döneminin önde gelen şarkiyatçı ve seyyahlarından olan Kazan Üniversitesi profesörlerinden Nikolay Federoviç Katanov'un[69] koleksiyonun büyük bölümünün satın alınmasıdır. Diğer örneklerde olduğu gibi bu girişimle ilgili T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda tasnifi tamamlanmış ve/veya araştırmaya açılmış fonlar içerisinde doğrudan konuyla ilgili belgeye rastlanmamıştır. Bu koleksiyonun alınması ile ilgili daha çok monograf, biyografi ve süreli yayınlardaki makalelerden bilgi elde edilebilmiştir. 7000 ciltten fazla olduğu bilinen bu koleksiyonun, Türk Yurdu dergisinin 28 Mayıs 1914 tarihli 66. sayısında yayınlanan bir haberde, anılan derginin yayınından birkaç ay evvel Kazan'da yayınlanan gazetelerde Prof. N. F. Katanov'un kütüphanesini satışa çıkardığı haberleri yer almış ve ardından İstanbul gazetelerinde Evkaf Nezareti'nin bu kütüphaneyi satın aldığı açıklanmıştır.[70] Türk Yurdu dergisinin Mayıs ayında yayınlanan sayısında ve birkaç ay önce İstanbul gazetelerine yansıyan bu satın alma girişimi büyük olasılıkla Mart-Nisan 1914'te gerçekleşmiş olmalıdır. Kütüphaneyi kimin aldığı/aldırdığı ile ilgili çeşitli varsayımlar vardır. Bunlardan ilki N. F. Katanov'un biyografisini yazmış olan Irina Kokova'nın başvekil (sadrazam) [Hüseyin] Hilmi Paşa'ya satılmış olduğu iddiasıdır.[71] Ancak bunun olabilmesi mümkün değildir, çünkü Hüseyin Hilmi Paşa koleksiyonun alındığı tarihte (Mart-Mayıs 1914) sadrazam değil, Viyana sefirliği görevindedir.[72] Her ne kadar çalışmanın konusuyla doğrudan ilgisi olmasa da 15 Nisan 1910'da araştırılması gereken N. F. Katanov ile de görüştüğü bir Kazan ziyareti olduğu iddia edilmektedir.

---

[69] Tatar asıllı Rus doğu bilimci (1862-1922).

[70] [Yusuf Akçura], "Profesör Katanof Kütüphanesinin Satın Alınması", *Türk Yurdu* 6 (66): s. 192, 1914 (15 Mayıs 1330). *"Birkaç ay evvel İstanbul gazeteleri Evkaf Nezaret-i celilesi tarafından mühim bir kütüphanenin satın alınacağını yazıyorlardı. Kazan'da münteşir Türk gazetelerinde okuduğumuza göre, Kazan Darülfünun'u profesörlerinden müsteşrik Katanof'un tarih, etnografya, asar-ı atika ve fünun-ı tabiiyyeye müteallik 7000 ciltten mürekkep kütüphanesi Evkaf Nezareti tarafından iştira olunmuştur. Kitapların çoğu istişraka müteallik garb eserleridir. Bu nev' kitaplar memleketimizde yok denilecek derecede az olduğundan, kütüphaneyi satın alan Evkaf Nezareti, ulum ve maarifetimizin terakkisine ciddi bir hıdmet daha ifa etmiş oluyor."*

[71] Irina Kokova, *Nikolay Federoviç Katanov*, Çeviren: Muvaffak Duranlı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 93, 1998. Konuyla ilgili benzer yorum için bakınız; İsmail Güleç, "Kuruluşunun Yetmiş Altıncı Yılında İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi", *Müteferrika* 13 (Kış 2000/2), s. 238.

[72] İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Sadrazamlar* c. III, 3. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, ss. 1672-1675, 1982.

Kütüphanenin alınması ile ilgili diğer iddia, dönemin sadrazamı[73] Said Halim Paşa'nın Kazan'daki gazetelerde kütüphane satışına dair ilanları görmesi üzerinedir. Yapılan arşiv belgesi ve literatür araştırmasında Said Halim Paşa'nın sadrazamlığı sırasında Rusya veya Kazan'a yaptığı bir ziyarete rastlanmamıştır. Bu da söz konusu ilanı Kazan'da görmesini imkânsız kılmaktadır. Katanov'un koleksiyonun büyük bölümünün satın alınmasında en mantıklı olasılık bir dönemdir yakın siyasi iletişimde olunan Kazan bölgesindeki bazı devlet görevlileri, yerel idareciler veya oradaki eğitim kurumlarındaki eğitimci ve öğrencilerin bu gelişmeden ilgilileri haberdar etmeleri olabilir. Örneğin Halil İnalcık o dönem Kazan'daki bir medresede görevli olan ve bölgede araştırma gezileri yapan Ahmed Zeki Velidî (Togan)'ın N. F. Katanov'un kütüphanesinin satın alınmasında önemli çabası olduğunu söylemektedir.[74] Zeki Velidî anılarında bu olayı, kendisinin kütüphanenin satışa çıkarıldığı ilanını Vakit[75] gazetesinde yazdığını ve Yusuf Akçura'nın Türk Yurdu dergisindeki haberi ile Evkaf Nezareti'ne duyurduğunu, Yusuf Akçura, Nail Reşit ve Tatar asıllı Ömer Terigul (Albay Ömer Bey) aracılığıyla 8000 Ruble karşılığında satın alınmasını sağladığı şeklinde ifade etmektedir.[76] 7000 kitaptan oluşan koleksiyonun Zeki Velidî Togan ile başlayan satın alınma süreci, o dönem Darülfünûn'da tarih dersleri veren Yusuf Akçura'nın Said Halim Paşa'yı ikna etmesi ve 3000 altın liraya alınması (yaklaşık 8000 ruble karşılığı olmalı) ve İstanbul'a nakledilmesi, önce Medresetü'l-mütehassisin[77] binasında 1918'den itibaren de Süleymaniye Umumî Kütüphanesi'nde (Katanof Şubesi) muhafazası şeklinde gerçekleşmiştir. Koleksiyonun asıl alınma amacının, İttihad ve Terakki'nin temel ideolojisi olan Türkçülük çalışmalarını desteklemek ve yaygınlaştırmak

---

[73] Sadrazamlığı 12 Haziran 1913 - 3 Şubat 1917. İbnülemin, a.g.e., c.4, ss. 1895 ve 1908, 1982.

[74] Halil İnalcık, "Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları". *Muhafazakâr Düşünce* 2 (7, Kış): s. 21, 2006.

[75] Kazan - Orenburg'da Şakir ve Zakir Remiyev tarafından 1906-1918 yılları arasında yayınlanan gazete.

[76] Zeki Velidî Togan, *Memoirs: National Existence and Cultural Struggles of Turkistan and Other Muslim Eastern Turks*. Çeviren H. B. Paksoy. North Charlestun, NC: CreateSpace, pp. 94-95, 2012; Gülcan İnalcık, "Nikolay Federoviç Katanov Kütüphanesinin Türkiye'ye Getirilmesine Dair Bir İnceleme". *MUTAD* 7 (2): ss. 371-373, 2020.

[77] 1914'te daha önce Evkaf Nezareti müfettişlerinin raporları ve diğer nezaretlerin önerileri ile fizikî durumları iyi olmayan ve kitap zayilerinin fazla olduğu kütüphanelerin dermelerinin hem daha iyi koşullarda muhafaza edilmesi hem de eserlere toplu halde daha rahat erişilebilmesi için umumî bir kütüphane binası bulunması gereksinimi duyulmuştur. Bunun için de dermesinin çoğunluğunu Hamidiye Kütüphanesi'nin kitaplarının oluşturduğu Medresetü'l-mütehassisin binası bir süreliğine kullanılmıştır. Bu kütüphane, başta N. F. Katanov olmak üzere birçok doğubilimci-Türkolog'dan satın alınan büyük bölümü ulum-ı şarkiye üzerine 10.000 cilt kitaptan oluşmaktadır. Halit Dener, *Süleymaniye Umumî Kütüphanesi*, İstanbul: Maarif Basımevi, ss. 30-31, 1957.

için kurulmasını sağladığı Ali Emirî Efendi ve Köprülüzâde Mehmed Fuad'ın yönetimindeki Encümen-i Tetkik fikrî ve çıkaracağı Millî Tetebbular Mecmuası'nın akademik altyapısını güçlendirmek olduğu da ifade edilmektedir.[78] 1922'de 7325[79] adet kitabı olan koleksiyon süreç içerisinde çeşitli bağışlarla genişleyerek 9000 cilde yaklaşmıştır, bu koleksiyon 12 Kasım 1924'teki 1111 sayılı kararname ile Darülfünûn bünyesinde kurulan ve ilk müdürlüğünü Ord. Prof. Dr. Mehmed Fuad Köprülü'nün yapmış olduğu Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi'nin önemli bir bölümünü oluşturmuştur. 15 Kasım 1924'te (15 Teşrin-i Sani 1340) büyük olasılıkla Maarif Vekâleti tarafından Darülfünûn Emâneti'ne gönderilmek üzere hazırlanan bir müzekkere müsveddesinde, Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Katanov kitaplarının içinde bulunduğu kitaplık, dolap ve camekânlarla birlikte Darülfünûn'a nakledilmesi tensip buyrulmuş, ancak Süleymaniye Kütüphanesi idaresi mobilyaların kendi demirbaşları olduğunu ifade ederek kitapları nakletmeyi kabul etmiştir.[80] Koleksiyon; Türk tarihi, edebiyatı, kültürü ve sosyal hayatı bakımından nadir belki de tek nüsha olan yazma eserleri ve döneminin önde gelen Batılı doğubilimci-Türkologların matbu kitaplarını ve daha önemlisi çok önemli dergi koleksiyonları içermekte olup halen İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde kendi adı ile anılan koleksiyondadır.

Değerlendirme ve Öneriler

Çalışma kapsamında ele alınan özel koleksiyonların kamu kurumları namına alınarak gereksinim duyulan eğitim, bilim ve kültür kurumlarında kullanıma sunulması, söz konusu dönemde kütüphanelere yönelik derme geliştirme faaliyetlerinin farklı bir yöntemini ortaya koymaktadır. Her ne kadar *satın alma* yöntemi derme geliştirmenin en bilinen ve tercih edilen yöntemlerinden biri olsa da *özel koleksiyonların* satın alınması, bilinen veya geleneksel satın alma sürecinden farklıdır. Gereksinim duyan kurumların güncel ve içerik yönünden yeterli kitap ve süreli yayınları araştırarak belirleyip ilgili kurumlara resmî başvuru yaparak başlattığı satın alma süreci, bu örneklerde satın alma işleminden idarî olarak sorumlu kuruluşların girişimleri olarak görülmektedir. Yaklaşık 70 yıllık bir süreç içerisinde

---

[78] Mustafa Oral, "Türkoloji Tarihinde 1926 Bakü Türkiyat Kongresi". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* s. 119, 2004.

[79] İsmail Güleç, a.g.m., s. 240, 2000; Zoya Mytpiyiylaevna Monguş, "Rus Bilimi Gününe: N. F. Katanov'un İstanbul'daki Kütüphanesi". Çeviren: Sevim Hacıoğlu. *Türkiyat Mecmuası* 21 (Güz): 446-451, 2011. Bazı kaynaklarda 5000 civarında olduğu ifade edilmektedir, bakınız; Mustafa S. Kaçalin ve İsmail Türkoğlu, "Nikolay Fyodoroviç Katanov", *TDV İslam Ansiklopedisi* c. 25 içinde (28-29). İstanbul: TDV, 2005.

[80] BOA. MF. KTU 9/83.

meydana gelen bu girişimler, Osmanlı dönemi kütüphaneciliğinde genelde vakıf, bağış ve hediye yöntemleriyle yapılan derme geliştirme yöntemlerinin dışında özel koleksiyonların kurumsal olarak takibi ve seçimi sonrasında satın alınması şeklinde de gerçekleşmiştir. Çalışmada anılan özel koleksiyonlardan Jean-Baptiste Verbeyst'inki dışında diğerlerinin hangi kurumlar tarafından alındığı ve nereye verildiği/verilmiş olabileceği konusunda yeterli denebilecek kanıtlar mevcuttur. Söz konusu koleksiyonlar alınsın veya alınamasın kendi dönemlerinde ciddi bir takip ve hassasiyetle kamuya mal edilme çabası olduğu görülmekte, dönemin idarecilerinin bu koleksiyonların gereksinimi olan kurumlara kazandırılması için şahsî çabalarının da olduğu anlaşılabilmektedir. Bir diğer önemli nokta, satın alınan koleksiyonların genelde eğitim öğretim kurumları ve Osmanlı Devleti'nin son döneminde oluşturulan *millî-umûmî* kütüphane özelliklerini barındıran Kütübhâne-i 'Umûmî ve bilimsel dernekler için güncel ve yeterli kaynakların öğrenci ve araştırmacıların kullanımı amacıyla satın alınmış olmasıdır. Satın alınan koleksiyonların ilgili makamların görevlendirdiği memurlar tarafından incelenmesi, dönemin mevzuatına uygun ve faydalı eserlerin belirlenmesi sürecin resmî olarak titiz yürütüldüğünü düşündürmektedir.

Osmanlı Devleti'ne yerleşen, davet edilen veya geçici süreyle ikamet eden Osmanlı tebaası olmayan yabancılar ile Türk/Müslüman tebaadan olan kişilerin özel koleksiyonlarının bu kişilerin görev yaptıkları kurum ve çevrelerce de izlendiği örneklerden anlaşılabilmektedir. Grazian Vallon, Mehmed Emin Efendi ve Régis Delbeuf Osmanlı Devleti'nde kamu kurumlarında görev yapmış veya kamu yararına çalışmalarda bulunmuş, yer aldıkları ve hizmet ettikleri toplum tarafından kabul görmüş gayr-i müslim/mühtedî kişiler arasındadırlar bu nedenle koleksiyonları da kamu yararı düşüncesiyle devlet tarafından satın alınmıştır. Şamdancıyan Efendi ise Osmanlı tebaasından olmamasına rağmen diplomatik görevi nedeniyle içinde bulunduğu toplumu yakından tanıyan ve olağanüstü koşullarda dahi Türkiye'de kalmayı tercih eden bir kişilik göstermesi açısından farklı bir örnektir. Gustav Fock Buchhandlung'tan Adolf Wagner ve Johannes Konrad'ın koleksiyonlarının alınması ise farklı bir kurumsal girişimdir. Bu olayda Osmanlı Devleti'nin eğitim ve kültür politikalarından sorumlu Maarif Nezareti'nin kendisine bağlı okul ve kütüphanelerin gereksinim duyduğu kitap, akademik tez ve süreli yayınlar için daha profesyonel bir muhatap oluşturarak, alınacak bilgi kaynaklarına yönelik teknik işlemlerin de sağlıklı biçimde yapılması planlanmıştır. Derme geliştirmede günümüzdekine benzer bir uygulama olan bu örnek, dönemin tanınmış ve güvenilir olduğu düşünülen bir kitap/süreli yayın tedarikçisi aracılığı ile güncel, akademik açıdan yeterli ve kullanıcıları açısından faydalı olduğuna kanaat getirilen bir "protokol"

çerçevesinde gerçekleşmiştir. Son örnek olan [Mehmed] Halis Efendi'nin koleksiyonunun satın alınması ise literatürde genelde olumlu ve yerinde bir tercih gibi görünse de ahlakî, vicdanî ve manevî yönlerden dönemin vatansever ve maarif-perver kitap mütehassısları tarafından en hafif anlamda eksik ve uygunsuz bulunmuştur.

Türk toplumunun kitap ve kütüphaneye ilişkin geleneklerine yeni bir boyut kazandıran bu örneklerde, yerli ve/veya yabancı dillerde gerekli olan, güncel ve kamuya faydalı kitapların makul ücretlerle ve ilgili nezaretlerce satın alındığı ve ilgili kurumlara iletildiği görülmektedir. Bu satın almaların özellikle son dönemlerdekileri Osmanlı Devleti'nin siyasî olarak karışık ve yoğun dönemlerinde gerçekleştirilmiştir. Bu da olağanüstü dönemlerde de eğitim, bilim ve kültür alanlarındaki gereksinimlerin ötelenmediği, idarenin devamlılığı ilkesi çerçevesinde ve imkânlar ölçüsünde takip edilerek sonuçlandırıldığını göstermektedir.

Çalışma kapsamında incelenen koleksiyonların belgelerde yer verilen bilgiler doğrultusunda günümüzdeki durumları ilgili literatürden de faydalanılarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu sürecin daha sağlıklı sürdürülebilmesi için seçilerek satın alınan kitapların bibliyografik bilgilerinin yer aldığı katalogların/fihristlerin olması gerekmektedir. Ancak çalışmaya konu edilen satın alma sürecinde belgelerde kitap listelerini/kataloglarını/fihristlerini ima eden ifadeler geçse de Grazian F. Vallon'un kitapları dışında bibliyografik verilere erişilememiştir. Belgelerde Maarif Nezareti namına satın alınarak Kütübhâne-i 'Umûmî'ye nakledildiği veya orada depolandığı belirtilen Mehmed Emin Efendi ve Halis Efendi'nin sayıları tam olarak bilinmeyen kitapları ile ilgili de Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nden net bilgi alınamamıştır. Satın alındığı bilinen ancak kitap sayısı bilinmeyen bir diğer koleksiyon olan Régis Delbeuf kitaplarının şu anda kaçının nerede olduğu belli değildir. Bu bilgilere erişilmemesinin birkaç nedeni olabilir.

İlki, arşiv belgeleri ve literatürden elde edilen bilgi ve yorumlara/çıkarımlara göre koleksiyonların satın alındıktan sonra birçok kez yer değiştirmesi, farklı kütüphanelere nakledilmeleri ve süreç içerisinde koleksiyonun farklı özellikteki eserleri nedeniyle bölünmesidir. Bu durum koleksiyonun kullanıma sunulduğu ve depolandığı mekânların afetler, siyasî karışıklıklar, savaş gibi olumsuz koşullar ile daha büyük/yeterli mekânlara taşınma nedenlerinden kaynaklandığı açıktır. Her ne kadar nakil işlemleri gözetim altında ve dikkatli bir şekilde yapılmış olsa da doğal afet ve siyasî karışıklıklar gibi öngörülemeyen durumların işlemlerin itina ile yapılmasını engellemiştir. Örneğin Halis Efendi'nin ciddi eleştirilere neden olan koleksiyonu her ne kadar Kütübhâne-i 'Umûmî için alınmış gibi yorumlansa

da konuyla ilgili İkdam gazetesinde çıkan haberde alınan kitapların biri kütüphane içinde diğeri farklı bir yerde bulunan depolarda bulunduğu belirtilmiştir. Halis Efendi'nin daha önce Ortaköy'de kendisine ait olan konutunda bir kütüphanesi olduğu ve kütüphaneden birçok kişinin istifade ettiği de bilinmektedir. Ancak 1924'te satın alınan kitapların bir bölümü Darülfünûn bünyesindeki kütüphaneye nakledilmiştir. Görüldüğü üzere söz konusu koleksiyon yabancılara satıldığı iddia edilenler dışında üç farklı kurumda/mekânda bulunmaktadır. Satın alınan kitapların tam sayısının bilinmemesi, kitaplara ilişkin listelerin oluşturulamamış olması, uygunsuz depolama koşulları, ilgisizlik gibi olumsuz durumlar kamu faydası gözetilerek sağlanmış bu değerli koleksiyonlara zarar vermiştir.

Diğer neden, uzun süredir süregelen kütüphanelerin idarî sorunlarından kaynaklanan eksikliklerdir. Osmanlı Devleti'nde kütüphanelerin ıslahı ve geliştirilmesi ile ilgili son 100 yılda çok sayıda bir bölümü de geniş kapsamlı incelemelerle hukukî düzenlemeler yapılmış, raporlar hazırlanmış ve layihâlar sunulmuştur. Ancak arşiv belgeleri, gazeteler, raporlar ve makalelerde kütüphanelerin idarî, derme, kullanıcı ve mekân sorunlarının giderilemediği, kütüphanelerin amaçlarının anlaşılamadığı, kaynaklarının içerik ve sayı yönünden yetersiz olduğu, personel sayılarının azlığı, gelir sıkıntılarının varlığı, bibliyografik denetimin yapılamadığı, kitap kayıplarının önüne geçilemediği gibi farklı sorunların olduğu yetkili ve ilgililerce ifade edilmiştir. Çalışma kapsamında incelenen satın alma yöntemiyle derme geliştirme girişimlerinin tamamı Maarif Nezareti'ne bağlı kütüphaneler/okul kütüphaneleri için yapılmıştır. Kamu idaresinde herhangi bir meta veya hizmetin satın alma işlemlerinin usulü mevzuat ile belirlenmiş; neyin, ne zaman, kim tarafından, ne kadara ve ne amaçla alındığı ilgili kurumca/kurumlarca denetime ve ileride karşılaşılacak örnek ya da olumsuz durumlara karşı kullanılmak üzere kaydedilmiştir. Bunun yanı sıra hem devlete ait hem de vakıf kütüphanelerinin her türlü işlemi, mevzuat ve vakfiyeler belirlenmiş, kurumların yetki ve sorumlulukları açıklanmıştır. Kamuya ait kütüphanelerin sahip oldukları kitaplara/dermeye ilişkin bilgilerin yer aldığı en bilinen ve yaygın olarak kullanılan resmî kayıt demirbaş *eşya defterleri*[81] ve *fihristler*dir. Çalışmada kullanılan belgelerde ve döneme/olaya ilişkin kaynaklarda Maarif Nezareti namına satın alınan kitapların Kütübhâne-i 'Umûmî'ye nakledildiği veya burada depolandığı belirtilmektedir. Kitap satın alma sürecinin meydana geldiği döneme ilişkin ilgili kurumların tabi

[81] Muayyen bir miada tâbi olmaksızın uzun zaman muhafaza ve istimal edilen eşyanın kaydedildiği demirbaş esas defteri. Günümüzde de benzer içerikte olup taşınır mal kapsamında ele alınmakta ve benzer yöntemlerle kaydı ve denetimi yapılmaktadır. Kitaplar da Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi mevzuatında bu tanım kapsamında değerlendirilmektedir.

olduğu düzenlemelerde her ne şekilde sağlanırsa sağlansın bu kitaplara uygulanacak muamele ve bunu gerçekleştirecek kişilerin görev ve sorumluluklarına bakmak yerinde olacaktır.

Bunlardan ilki 7 Aralık 1893'te (26 Teşrin-i evvel 1309) Maarif Nezareti'nce mütalaa edilmesi için Sadarete gönderilen bir tezkiredir. Bu tezkireye göre padişahın iradesi ile Kütübhâne-i 'Umûmî'de bulunan kitapların kaybolmasını engellenmesi için gereken önlemlerin alınması, özellikle de koleksiyonda yer alan kitapların isim, konu, yazma/basma oldukları, basım/yazım tarihleri, müellifi ve matbaa adı ve kim tarafından hediye edildiği gibi *bibliyografik bilgilerin* düzenli bir biçimde deftere kaydedilmeleri gerektiği ifade edilmektedir. Padişahın iradesine atfen hazırlanan ve 29 Ekim 1893'te (17 Teşrin-i evvel 1309) Sadaretin mütalaası için gönderilen bu tezkire ile söz konusu bilgilerin 2 nüsha halinde hazırlanıp basılarak ilgili kurumlara gönderilmesi gerektiğini karara bağlamıştır.[82] Diğeri tarihi net olmayan *Kütübhane-i Umumi'nin İdare-i Dahiliyesi ve Müstahdemin-i Mevcudenin Deruhde Eyledikleri Vezaif-i Tayin ve Tesbiti Hakkında Talimatname Müsveddesi* başlıklı belgede -daha önceki dönemlerde vakıf kütüphaneleri için de üzerinde önemle durulan- ser-hafız-ı kütübün *Vezaif-i İlmiyye/Tasnif İlmi* başlığı altındaki I. görevi, kütüphane de bulunan her kitabın konusunu belirleyip buna göre tasnif etmek ve istatistiklerini oluşturmaktır. *Muhtelif nukat-ı nazardan müteaddid kataloglar* başlığı altındaki II. görevi, kitapların bibliyografik bilgilerinin yer aldığı alfabetik düzende yazar adı kataloğu hazırlamak, gelen kitapların içinde -kapak, iç kapak, zahriye, hatime, sırt bölümlerinde- yazara ait ithaf, imza ve mühürleri olanlar için *meşahir kataloğu* hazırlamak, kitabın basıldığı/tab edildiği yer ve matbaanın kaydedildiği listeler oluşturmak, kütüphaneye günlük, haftalık, aylık ve yıllık olarak olan gelen kitapların sayı, dil ve konularını gösterir listeler/cedveller tutmak, bu zaman aralıkları içerisinde gelen kitapların kullanım listelerini/cedvelleri ile ödünç defteri tutmak olarak belirlenmiştir. Ayrıca talimat müsveddesinde *fihris-i 'umûmî memuru* başlığı altında da kitapların genel tasnifinden sorunlu ser-hafız-ı kütüb tarafından her kitap için hazırlanan katalog kartlarının (fiş) konu kataloğuna kaydetme görevi de bulunmaktadır.[83] Talimatname her ne kadar müsvedde de olsa temel bibliyografik denetim ve erişim unsurlarının hazırlanmasında önemli

[82] BOA. BEO. 302/22611

[83] MF. KTU. 2/27; İsmail E. Erünsal, a.g.m., ss. 238-239, 2008. Belgenin içinde bulunduğu gömlekte tarih bilgisi 26 Ramazan 1326 (22 Ekim 1908) olarak kayıtlıdır, ancak ne talimatname müsveddesinde ne de gömlekteki diğer belgeler üzerinde tarih yer almamaktadır. Bu talimatname müsveddesi ile aynı defterde Maarif Nezareti Tedrisat-ı Aliyye 6. Şubesi'nce hazırlanan ve 8 maddeden oluşan bir "Talimatname" daha bulunmaktadır. Aynı fonda yer alan diğer gömleklerde ise 1908-1909 tarihlerine rastlanmıştır.

bilgiler/öneriler içermektedir. 1906'da Maarif Nezareti, kendi sorumluluğunda bulunan İstanbul'daki kütüphanelerde bulunan, nem, rutubet, toz gibi etkenlerle kullanımdan dolayı bozulan eserlerin bir takrir ile tamir edilmesi gerektiğini bildirmiştir. 1907'de ise Sadaret'ten Maarif Nezareti'ne gönderilen bir tezkire-i samiyede, Meclis-i Mahsus-ı Vükela tarafından İstanbul'da ne kadar kütüphane olduğu, bu kütüphanelerde ne kadar kitap olduğu ve bunların gerekli koşullarda muhafaza edilip edilmediği sorulmuştur. Bir denetleme soru-önergesi niteliği taşıyan bu son belgeden de anlaşıldığı üzere İstanbul'daki kütüphanelerle ilgili ciddi bir bilgi kirliliği, işlemlerin istenilen şekilde yürümediği, her ne kadar iyi niyetli girişimler yapılsa da istenilen seviyeye gelinemediği ve konunun sık sık gündeme gelip aynı işlemlerin tekrarlandığı çok açık bir biçimde görülebilmektedir.[84] Kütüphaneler Müfettişi Galip Bey döneminde (1323-27/1905-09 olmalı) hazırlanan *Dersaadet'de Bulunan Kütübhanelerin Suret-i Teftişi Hakkında Talimatname*'nin 6. maddesinde İstanbul'daki tüm kütüphanelerin sahip oldukları kitapların sayısını ve hafız-ı kütüb isimlerini içeren bir genel envanter -defter-i esâsî- oluşturulmak istendiği belirtilmektedir. Buna istinaden 11. maddede Kütübhâne-i 'Umûmî'nin çağdaşları gibi yeterli seviyeye çıkarılabilmesi ve bu alanda Osmanlı Devleti'ni daha iyi temsil edilmesi için birçok açıdan geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Gelişimin ilk aşaması binanın yeterli düzeye ulaştırılması, ikincisi konu, dil, güncellik ve nicelik olarak dermenin geliştirilmesi için müfettişlerin raporlarından faydalanılarak *takdimü'l-ehemm 'ale'l-mühîm* derecesinde kullanılmasının sağlanması ve dermenin yine raporlar çerçevesinde dışarıdan alınacak eserlerle geliştirilmesi hedeflenmiştir. Üçüncüsü ise merkezî kütüphaneye bağlı şube kütüphaneleri oluşturularak daha fazla okuyucu/araştırmacıya ulaşılması öngörülmüştür.[85] Bu talimatnamede dikkat çekici olan derme geliştirme ve kaynaklara erişimin ön plana çıkarılmış olmasıdır. Maarif Meclis-i Kebiri tarafından hazırlanan 1910 (28 Kanun-ı Sani 1325) tarihli *Kütüphaneler Heyet-i Teftişiyyesine Mahsûs Talimatname*'nin 3. ve 5. maddelerinde kütüphane müfettişlerinin teftiş sırasında kütüphanelere ait matbu olarak hazırlanmış defterler dikkate alınarak gerekli görülürse daha önceki defterlere (vakıf defteri/defter-i vakf) müracaat edilebileceği ve hali hazırda elde bulunan kütüphane kataloglarının eksik, hatalı, yetersiz ve bilimsel ilkelerden/kurallardan uzak olmaları nedeniyle tekrar hazırlanması gerektiği belirtilmiştir.[86] Bu düzenlemelere bakıldığında kütüphanelerde bulunan kitapların nitelik, nicelik ve fizikî durumlarına ilişkin tedbirlerin

[84] BOA, MF. MKT. 953/36; BOA, BEO. 3173/237934.
[85] İsmail E. Erünsal, a.g.m., ss. 241-244, 2008. [MF. KTU. 3/90].
[86] BOA. MF. KTU. 5/57; İsmail E. Erünsal, a.g.m., ss. 261-263, 2008.

alınmaya çalışılmasına rağmen uzun süredir üzerinde durulan bu konuların istenilen seviyeye ulaştırılamadığı da görülebilmektedir. Satın alınan koleksiyonların bugünkü durumlarına ilişkin ilgili kurumlardan net bilgi alınamamış olsa da söz konusu kitapların dönemin idarî düzenlemelerine göre kaydedilip, kataloglanması, tasnif edilmesi, kaybolmalarının engellenmesi ve fiziksel durumlarının korunması gerektiği bilinmektedir.

Bu idarî ve teknik işlemlerin yapılmış olduğu düşünülse bile koleksiyonların nakil, taşıma, depolama, afet, savaş ve diğer mücbir nedenler ile bugün bir arada bulunmadıkları, kaydedildikleri defterlere erişilemediği, koleksiyondaki kitap sayılarının belirlenemediği ve nasıl bir işleme tabii tutuldukları anlaşılamamaktadır. Bu bağlamda günümüzde Mehmed Emin Efendi ve Halis Efendi koleksiyonlarından Maarif Nezareti namına Kütübhâne-i 'Umûmî (Beyazıt Devlet Kütüphanesi) için satın alınanların durumlarına ilişkin olarak T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Bakanlığın yönlendirmesi ile İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne bilgi edinme başvurusunda bulunulmuştur (EK-1). Koleksiyonlara ilişkin verilen cevaplarda hala Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin Nadir Eserler Koleksiyonu'ndaki kitapların 6093 sayılı kanun uyarınca 2014'te hizmetine başlayan Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'na bağlı Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi'ne devredildiği belirtilmiştir. Yapılan detaylı katalog taramasında kütüphanede Mehmed Emin Efendi'ye ait 3 adet eser[87] yer aldığı Halis Efendi'ye ait eserin olmadığı belirtilmiştir. Ancak bu eserler, çalışmaya konu olan Mehmed Emin Efendi koleksiyonuna ait değildir. Ayrıca eğitimini Almanya'da tamamlayan ve 1852'de Türkiye'ye gelerek Müslüman olan Mehmed Emin Efendi'nin koleksiyonunda Almanca ve Latince kitaplar da yer almaktadır. Bu kitaplar bahsedilen mevzuat uyarınca Eski Harfli Türkçe (EHT) eser kapsamında olmadıkları için nadir eser statüsünde değildir. Bu durum kitapların Beyazıt Devlet Kütüphanesi koleksiyonlarında bulunduğunu düşündürmektedir. Halis Efendi'nin kitaplarının günümüzdeki durumu ile alakalı olarak İstanbul Üniversitesi (İÜ) Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'na danışılmış ve kitapların 7.961[88] adedinin İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi'nde kendi adıyla anılan koleksiyonda yer aldığı bilgisi verilmiştir. Kütüphaneden alınan örneklerin kapak ve/veya iç kapaklarında kırmızı ve mavi renkli mühürlerde *Halis Efendi Kütübhânesi* ibaresi yer almaktadır (Bakınız Ek-2 ve EK-3). Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere ödemesini Harbiye Nezareti'nin yaptığı Halis Efendi'nin kitapları, belgelerde her ne kadar Kütübhâne-i 'Umûmî için satın alınmış gibi görünse

[87] 'İlm-i Kimyâ (BM4043), Ta'rikü'l-Favâzıl 'ala İ'râbü'l-Avâmil (B6355) ve Hikâye-i Müntehâbe (BM29127).

[88] Yazma, 2990 Arapça, 1065 Türkçe, 631 Farsça ve matbu 3275.

de süreç içerisinde farklı depolarda ve Kütübhâne-i 'Umûmî'deki salonlarda tutulmuş daha sonra Darülfünûn'a devredilmiştir. Bu sayı, Ali Emirî Efendi'nin 1919'da *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*'ndaki yazılarında iddia ettiği sayıyı (yaklaşık 9.000) destekler niteliktedir.

Maliye Nezareti tarafından satın alındıkları dışında hakkında bilgi olmayan Régis Delbeuf'ün kitaplarının günümüzdeki durumu ile ilgili olarak daha önce ortaya konulan iki iddia/olasılık için Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (MSGSÜ) Kütüphanesi ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi'ne de konuyla ilgili özet bilginin ardından bir dizi soru yöneltilmiştir (Bakınız EK-4). MSGSÜ Kütüphanesi'nden gelen cevapta dermelerinde Régis Delbeuf'e ait herhangi bir eserin yer almadığını tarihle doğru orantılı olarak bunun nedeninin 1 Nisan 1948'de Güzel Sanatlar Akademisi'nde çıkan yangın ile okulun kütüphanesinde bulunan 12.000 ciltten fazla kitabın yok olması olduğu belirtilmiş ve yangındaki kayıpları içeren kaynaklar da gönderilmiştir.

Çalışmanın istenilen düzeye erişmesinde değerli katkılarından dolayı Doç. Dr. Seza Sinanlar Uslu, Doç. Dr. Robert Langer, Dr. Saro Dadyan, Dr. Pervin Bezirci, Dr. Torab Najjari, Öğr. Gör. Selçuk Aydın, İrfan Akça, Müslüm Yıldız, Gülcan Palo ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Kütüphanesi'ne teşekkür ederim.

Çalışmada kullanılan gazete ve eski harfli Türkçe dergilere Millî Kütüphane, Türk Tarih Kurumu ve İSAM dijital koleksiyonlarından erişilmiştir.

Kaynaklar

"Akademi yangını tahkikatı: Yangının kasit eseri olması ihtimali kuvvetli". *Akşam,* (10583, 2 Nisan 1948).

Akın, A., *Münif Paşa'nın ve Türk Kültür Tarihindeki Yeri,* 2. Baskı, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2014.

[Ali Emirî]. "Mecmua Serlevhası Altında Bu Mektuptan Bahisle Bazı İzahat ve Hazine-i Hassa Müsteşar ve Muhasebeci-i Esbakı Halis Efendi'nin Kitapları", *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası,* Sayı 2/14, 1335/1919, ss. 266-267.

[Ali Emirî], "Yine Halis Efendi'nin Ketm ve İza'a-i Kütüb Meselesi", *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuas,ı* Sayı 2/15, 1335/1919 ss. 229-234,

[Ali Emirî], "Yine Halis Efendi'nin Ketm ve İza'a-i Kütüb Meselesi". *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası,* Sayı 2/16, 1335/1919, ss. 331-334,

Alphabetical Index to the Astor Library or Catalogue with Short Titles of the Books: Now Collected and of the Prepared Accessions as Submitted to the Trustees of the Library for Their Approval, R. Craighead. New York, NY., 1851.

Anameriç, H., "Vakıf Kütüphaneleri", *Bilgi Merkezleri: Kütüphane-Arşiv-Müze*, Ed. Hüseyin Odabaş ve Mehmet Ali Akkaya, Hiperlink Yayınları, Ankara 2019, ss. 306-343.

Anameriç. H., "Sultan II. Abdülhamid Döneminde Kütüphane Kurumu Anlayışının Değişimi", *Sultan II. Abdülhamid Sempozyumu 20-21 Şubat 2014, Selanik, Sosyo-Kültürel Hayat - Sanat - Basın Bildiriler 3. Cilt* , Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, ss. 7-49.

Archives Historique et Litteraires du Nord de la France et du Midi de la Belgique Nouvelle Series, Tome 6, Bureau des Archive, Valencienne, 1847.

Arusoğlu, S., (1988). *Türkiye'de Fransızca Basın* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1988.

Bezirci, P., *Geçmişten Geleceğe Açılan Kapı: İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi 2012-2020*, Hiper Yayın, İstanbul 2020.

Çakır, C., ve Akar, Ş. K., "İktisat Eğitiminin Beşiği: İ.Ü. İktisat Fakültesi'nin Kuruluşu", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* Sayı 49, 1998, ss. 271-310.

Çinili, O. "İstanbul'un Gezilecek ve Görülecek Yerleri: Ortaköy", *Vakit* ,(10556, 28 Şubat 1947).

"Darülfünun kütüphanesinde 120 bin cilt kitap kaç zümreye ayrılabilir?", *Vakit*, (4431, 5 Mayıs 1930).

"Darülfünûnu Şâhâne Nizamnâmesi", *Düstûr* 1. Tertib C. 7., Başvekâlet Devlet Matbaası,.Ankara 1941.

Dener, H., *Süleymaniye Umumî Kütüphanesi*, Maarif Basımevi, İstanbul, 1957.

"Devlet Güzel Sanatlar Akademisi 90. Yıl". Yayın Yönetmeni Mustafa Cezar, [yayl.. y.], İstanbul 1973.

Duman, H., "Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin Dünü-Bugünü-Geleceği", *Beyazıt Devlet Kütüphanesi 100 Yaşında*, Haz: Hasan Duman, Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi Yayınları, İstanbul 1984, ss. 1-22.

"Dün gece Güzel Sanatlar Akademisi yandı", *Ulus,* (2 Nisan 1948).

Ebuzziya Tevfik, "Münif Paşa", *Yeni Tasvir-i Efkâr,* (251-253, 10-12 Şubat 1910).

Egglmaier, H. H., "Rigler, Lorenz (1815-1862), Mediziner", *Österreichisches Biographisches Lexikon (1815-1950)* Lfg. 42, Band 9, 1985. https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_R/Rigler_Lorenz_1815_1862.xml

Erkal, M., "Beytülmal", *TDV İslam Ansiklopedisi* c. 6, Türk Diyanet Vakfı, İstanbul 1992, ss. 90-94.

Erünsal, İsmail E., "Tanzimat Sonrası Türk Kütüphaneciliği ile İlgili Belgeler", *Osmanlı Araştırmaları,* Sayı 31, 2008, ss. 229-339.

Gökman, M., *Beyazıt Umumî Kütüphanesi: Restorasyondan Sonra Yeni Hüviyetiyle,* Maarif Vekâleti, Ankara 1956.

Güleç, İ., "Kuruluşunun Yetmiş Altıncı Yılında İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi", *Müteferrika,* Sayı 13 (Kış 2000/2), 2000, ss. 235-246.

"Halis Efendi Kütüphanesi Maarif Nezareti Tarafından 50000 Liraya İştira Edildi", *İkdam,* (7404, 21 Eylül 1333).

Hitzel, F., "Un parcours inattendu du Tarn aux rivages du Bosphore ou la vie de Régis Delbeuf (1854-1911)", *Collection Turcica XIX: Penser, Agir et Vivre dans l'Empire Ottoman et en Turquie Études Réunies pour François Georgeon,* Editeurs Nathalie Clayer et Erdal Kaynar, Walpole-MA. Peeters, Paris; Louvain 2013, ss. 199-215.

İktisat Fakültesi İçtimaiyat Enstitüsü Hakkında Kuruluşunun XX.ci Yılı Münasebetile Rapor (1934-1954), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1955.

İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri* C. 2, Devlet Basımevi,.İstanbul 1938.

İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Sadrazamlar C III*. 3. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982.

İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Sadrazamlar C IV,* 3. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982.

İnalcık, H., "Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları", *Muhafazakâr Düşünce,* Sayı 2 (7, Kış), 2006, ss. 1-44.

İnalcık, G., "Nikolay Federoviç Katanov Kütüphanesinin Türkiye'ye Getirilmesine Dair Bir İnceleme", *MUTAD,* Sayı 7/2, 2020, ss. 361-376.

Jäger, Georg Wittmann, R., "Der Antiquariatsbuchhandel", *Geschichte des deutschen Buchhandels im 19. Und 20. Jahrhundert: Band 1: Das Kaiserreich 1871-1918 Teilband 3,* Editor Georg Jäger, Walter de Gruyter GmbH, Berlin; New York, NY 2010.

Kaçalin, Mustafa S. ve Türkoğlu, İ., "Nikolay Fyodoroviç Katanov", *TDV İslam Ansiklopedisi* c. 25, Türk Diyanet Vakfı, İstanbul 2005, ss. 28-29.

Kırmızı, A., "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Maliye Nazırları (1839-1922)", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* Sayı 1/1, 2003, ss. 27-114.

Knopf, S., *Buchstadt Leipzig: Der Historische Reiseführer*, Christoph Links Verlag GmbH, Berlin 2011.

Kokova, I., *Nikolay Federoviç Katanov*, Çev: Muvaffak Duranlı, Türk Dil Kurumu Yayınları,.Ankara 1998.

Köprülü, O., *"*Münif Paşa'nın Hayatı ve Tahran Sefirlikleri Münasebetiyle İran Hakkında Bazı Vesikalar", *İran Şehinşahlığının 2500. Kuruluş Yıldönümüne Armağan,* MEB, İstanbul 1971, ss. 277-292.

Kütübhâne-i 'Umûmî Defteri, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul (Tarihsiz).

Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2018.

Leipziger Adress-Buch für 1897, Sechtsundliebzigler Jahrgang, Universitäts Buchhändler, Leipzig 1897.

Leipziger Adress-Buch für 1917, 96. Jahrgang.: *August*, Scherl Deutsche Adreßbuch GmbH, Leipzig 1917.

Lüfling, H.. "Fock, Gustav", *Neue Deutsche Biographie* vol. 5. 1961. https://www.deutsche-biographie.de/pnd131842110.html#ndbcontent

MacFarlane, C., *Constantinople in 1828: A Residence of Sixteen Months in the Turkish Capital and Provinces: With an Account of the Present State of the Naval and Military Power, and of the Resources of the Ottoman Empire*, Saunders and Otley, London 1829.

Mahmûd Cevad İbnü'ş-Şeyh Nâfî, *Maarif-i Umûmiye Nezâreti Târihçe-i Teşkilât ve İcrââti -XIX. Asır Osmanlı Maârif Tarihi-*. Haz: Taceddin Kayaoğlu, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001.

Monguş, Zoya Mytpiyiylaevna. "Rus Bilimi Gününe: N. F. Katanov'un İstanbul'daki Kütüphanesi", Çev. Sevim Hacıoğlu. *Türkiyat Mecmuası*, Sayı 21 (Güz), 2011, ss. 446-451.

"Necrologie [G. F. Vallon]", *Gazette Medicale D'Orient*, No: 2, Mai 1859.

"Necrologie: J.-B. Verbeyst", Dans *Messager des Sciences Historiques et Archives et Arts de Belgique* (508). Recueil public par J. de Saint-Genois, J. P. Serrure, A. van Lokeren et P. C. van der Meersch. Gand: L. Hebbelynck, 1849.

"Notiz.". *Zeitschrift der K. K. Gesellschaft der Aerzte zu Wien*, (Zweiter Jahrgagng 34, 18 August 1856).

Okan, N. A., "Ortaköyün Kuruluşu (İstanbul Semtlerinin Kuruluşu - Tefrika No.47)", *Akşam*, (6133-71, 2 Şubat 1935).

Oral, M., "Türkoloji Tarihinde 1926 Bakü Türkiyat Kongresi", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 17, 2004, ss. 109-129,

Özcan, M. T., "İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin Kurumsallaşmasının Tarihçesi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Sayı 51/1-2, 2003, ss. 85-174.

Özcan, T., "Muhallefât", *TDV İslam Ansiklopedisi* c. 30, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2005, ss. 406-407.

Pakalın, M. Z., *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I* (I. Fasikül), 3. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.

Sahillioğlu, Halil. (1991). "Askerî". *TDV İslam Ansiklopedisi* c. 3, Türk Diyanet Vakfı, İstanbul 1991, ss. 88-489.

Samsinger, E., "Vom wiener Dioskurides zu den Begrundern der modernen in Konstantinopel", *Österreich in İstanbul III. K. (u.) K. Prösenz im Osmanischen Reich,* Editor Elmar Samsinger, LIT Verlag, Wien 2018, ss. 247-298.

Sanayi-i Nefise Mektebi Talimatname ve Ders Programları, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1327/1911.

Sayar, Z., "G. S. Akademisi İçin!...". *Arkitekt: Mimarlık, Şehircilik ve Belediyecilik Dergisi*, Sayı 5/243-244, 1952, ss. 49-50.

Serezli, E., "İstanbul Kütüphaneleri", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, Sayı Kasım-Aralık, 1949, ss. 14-19.

Siler, A., *Türk Yükseköğretiminde Darülfünûn (1863-1933)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992.

Sinanlar, S. ve Akın, G., "Pera'da Resim Üretim Ortamı (1844-1916)", *İTÜ Dergisi* Sayı 5/1, 200, ss. 43-54.

Southey, R., *Journal of a Tour in the Nederlands in the Autumn of 1815*, Houghton, Mifflin and Company, Boston; New York 1902.

Şehsuvaroğlu, Halûk Y., "İstanbul'da Kütüphaneler", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, Sayı 255, Nisan, 1963, ss. 11-12.

Şenalp, L., *İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi: Başlangıcından Günümüze*, Türk Kütüphaneciler Derneği Yayınları, İstanbul 1998.

"Tags: Neuigkeiten: Wien", *Fremden Blatt* (168, 22 Juli 1859).

Togan, Z, V., *Memoirs: National Existence and Cultural Struggles of Turkistan and Other Muslim Eastern Turks*, Çev: H. B. Paksoy, North Charlestun, NC: CreateSpace 2012.

Tollu, C., "Güzel Sanatlar Akademisi ve Kütüphane", *Yaşayan Sanat*, Sayı 6, 1949, ss. 87- 90.

Türkische Biographischen Index A-E, Haz: Jutta Cikar, De Gruyter Saur, München 2004.

Uslu, S. Sinanlar, "Un Critique Française à Constantinople: Régis Delbeuf (1857-1911)", *Synergies Turquie,* Sayı 6, 2013, ss. 141-150.

"Verbeyst, célebre bouquiniste à Bruxelles", *Bulletin du Bibliophile* No: 9, 1859, ss. 405-407.

Yörük, A. A., *Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900),* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2008.

Yörük, S., "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi", *Türk Edebiyatı* Sayı Ocak 90, 1990, ss. 60-63.

[Yusuf Akçura], "Profesör Katanof Kütüphanesinin Satın Alınması", *Türk Yurdu,* Sayı 6/66, s. 192, 15 Mayıs 1330.

"Zur Tagesgeschichte", *Wiener Zeitung,* (190, 17 August 1856).

Belgeler

Archiv der Universität Wien, Matrikel der Universität Wien, Kodex M 12.

Archiv der Universität Wien, Promotionprotokoll, Kodex M 32.2. nr. 624.

Archiv der Universität Wien, Rigorosenprotokoll der Medizinischen Fakultät, Kodex M 12.1, fol. 272a.

BOA. BEO. 302/22611

BOA. BEO. 1519/113900

BOA, BEO. 3173/237934

BOA. BEO. 3753/281430

BOA. BEO. 4069/305118

BOA. BEO. 4510/338199

BOA. BEO. 4655/349080

BOA. BEO. 4660/349455

BOA. BEO. 4671/350315

BOA. BEO. 4673/350403

BOA. BEO. 4698/352291

BOA. DH. İ. UM. 19/15

BOA. DH. SAİDd. 2/450

BOA. DH. SAİDd. 42/299

BOA. HR. MKT. 289/21

BOA. HR. MKT. 309/1
BOA. HR. TO. 412/55
BOA. HR. TO. 415/54
BOA. İ. HR. 171/9276
BOA. MF. MKT. 160/70
BOA. MF. MKT. 176/69
BOA. MF. MKT. 194/19
BOA, MF. MKT. 953/36
BOA. MF. MKT. 1152/52
BOA. MF. MKT. 1197/17
BOA. MF. MKT. 1198/55
BOA. MF. MKT. 1216/22
BOA. MF. MKT. 1229/100
BOA. MF. MKT. 1231/76
BOA. MF. MKT. 1232/89
BOA. MF. KTU 2/27
BOA. MF. KTU 5/57
BOA. MF. KTU 9/78
BOA. MF. KTU 9/83
BOA. ML. EEM. 558/68
BOA. MV. 140/32
BOA. MV. 211/157
BOA. Y. MTV. 36/2
BOA. Y. PRK. ŞD. 2/7

EK-1

Beyazıt Devlet Kütüphanesi Müdürlüğüne/Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi Müdürlüğüne/Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığına

Sayın Yetkili,

Sürdürmekte olduğum son dönem Osmanlı özel kütüphane ve koleksiyonlarının satın alınması konulu makale çalışmama katkı yapabileceğini düşündüğüm ancak yaptığım araştırmalar sonucunda net bilgilere erişemediğim bir konu hakkında Kurumunuz yetkili birimlerince imkânlar dâhilinde destek rica ediyorum.

A. Mekteb-i Hukuk muallim ve müdürlerinden ve Dersaadet İstinaf mahkemesi azalarından olan 22 Ekim 1892'de vefat eden Mehmed Emin Efendi'ye ait bazı kitaplar Ocak 1894'te Maliye Nezareti tarafından Maarif Nezareti namına satın alınarak Kütübhane-i Umumi'ye verilmiştir. Bu kitapların büyük bölümü hukuk, istatistik, anayasa konularında ve yürürlükteki mevzuatta "nadir eser" kapsamına girmeyen Almanca, Fransızca ve Latincedir. Bu bağlamda;

1. Mehmed Emin Efendi'ye ait kitaplar şu anda kütüphaneniz koleksiyonunda yer almakta mıdır?

2. Kitapların demirbaş kayıtlarında Mehmed Emin Efendi'ye ait olduklarına dair kayıt/bibliyografik bilgi yer almakta mıdır?

3. Kütüphanenize satın alınan koleksiyonlarda Mehmed Emin Efendi'ye ait kaç eser yer almaktadır?

4. Varsa bu kitapların iç kapaklarında, sırtında veya deffelerinde Mehmed Emin Efendi'ye ait olduğunu gösterir ex-libris, mühür, damga, rumuz, etiket veya temellük/mülkiyet kaydı yer almakta mıdır?

5. Eğer kitaplar üzerinde 4. sorudaki ibareler yer alıyorsa bunlardan fotoğraf ve/veya fotokopi alma olanağım var mıdır?

6. Eğer kütüphaneniz koleksiyonlarında yer alıp daha sonraki süreçte farklı bir kütüphaneye devredildi ise ne zaman ve hangi kuruma/kurumlara gönderilmiştir?

B. Hazine-i Hassa muhasebecisi ve müsteşarı Mehmed Halis Efendi'ye ait çok sayıda yazma ve Eski Harfli Türkçe (EHT) kitap Eylül 1917'de yine Harbiye Nezareti tarafından Maarif Nezareti namına satın alınarak bir bölümü Kütübhane-i Umumi'ye konulmuştur. Bu kitapların bir bölümü 1924'te Darülfünun Kütüphanesi'ne nakledilmiştir. Mehmed Halis Efendi'ye ait kitaplar yürürlükteki mevzuata göre "nadir eser" kapsamındadırlar. Bu bağlamda;

1. Mehmed Halis Efendi'ye ait kitaplar şu anda kütüphaneniz koleksiyonunda yer almakta mıdır?

2. Kitapların demirbaş kayıtlarında Mehmed Halis Efendi'ye ait olduklarına dair kayıt/bibliyografik bilgi yer almakta mıdır?

3. Kütüphanenize satın alınan koleksiyonlarda Mehmed Halis Efendi'ye ait kaç eser yer almaktadır?

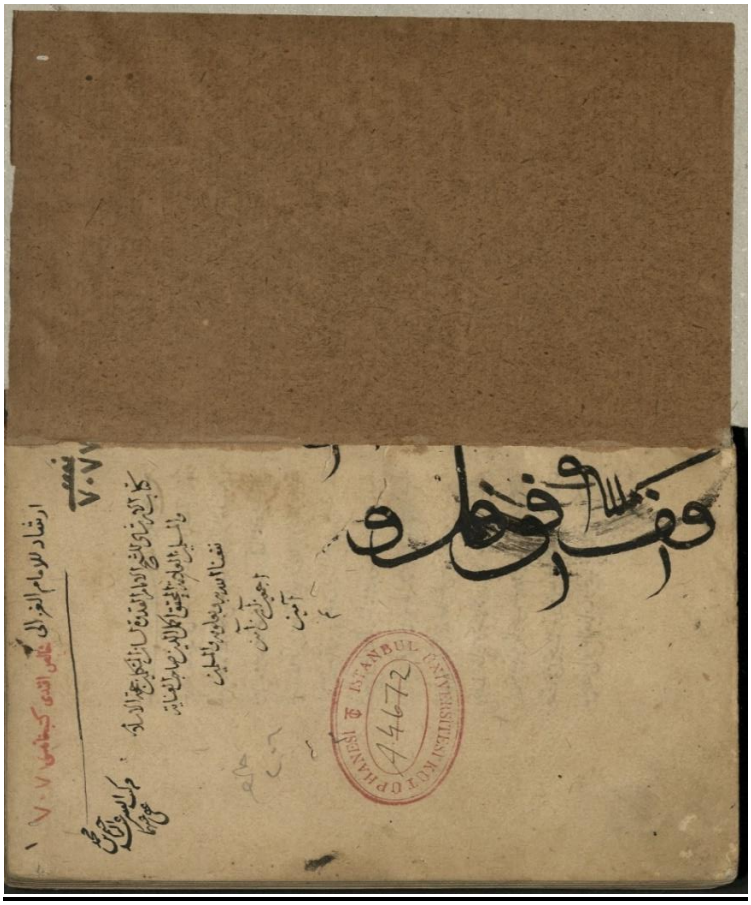
4. Varsa bu kitapların iç kapaklarında, sırtında veya deffelerinde Mehmed Halis Efendi'ye ait olduğunu gösterir ex-libris, mühür, damga, rumuz, etiket veya temellük/mülkiyet kaydı yer almakta mıdır?

5. Eğer kitaplar üzerinde 4. sorudaki ibareler yer alıyorsa bunlardan fotoğraf ve/veya fotokopi alma olanağım var mıdır?

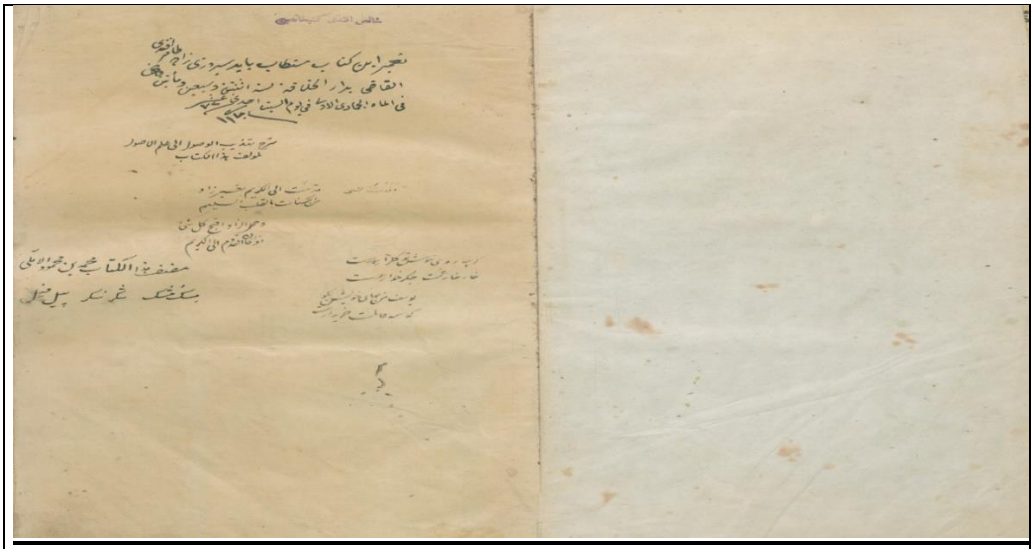
6. Eğer kütüphaneniz koleksiyonlarında yer alıp daha sonraki süreçte farklı bir kütüphaneye/kuruma devredildi ise ne zaman ve hangi kuruma/kurumlara gönderilmiştir?

Bilgilerinize saygılarımla arz ederim.

EK-2/3

Kitabü'l-İrşâd (İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi AY4672)

Nefâ'isü'l-Fünûn fi Arâyisi'l-Uyûn (İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi FY603)

EK-4

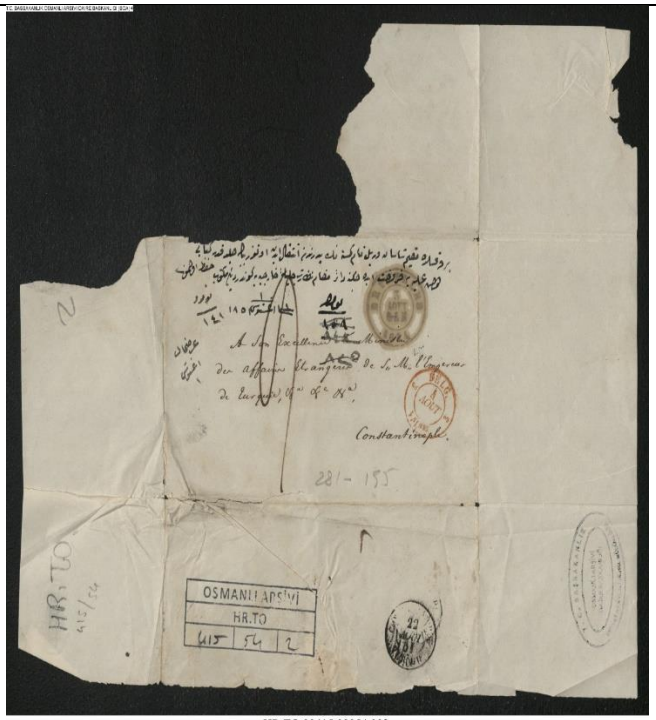
Sayın Yetkili,

Sürdürmekte olduğum son dönem Osmanlı özel kütüphane ve koleksiyonların satın alınması konulu makale çalışmama katkı yapabileceğini düşündüğüm ancak yaptığım araştırmalar sonucunda net bilgilere erişemediğim bir konu hakkında Kurumunuz yetkili birimlerince imkânlar dâhilinde destek rica ediyorum.

Çalışmaya konu satın alınan özel koleksiyonlardan biri de *Stamboul* gazetesi başyazarı ve sanat eleştirmeni Régis Delbeuf (1854-1911) ait olanıdır. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Bab-ı Ali Evrak Odası fonundaki 2 belgeye göre 12 Kasım 1911'de vefat eden Delbeuf'ün "şarkiyat/doğubilim/doğu toplulukları edebiyatı, kültürü, coğrafyası vb." ile ilgili 1000 cilt civarındaki kitabı, 5 Ağustos 1912'de Meclis-i Vükela kararı ile Maliye Nezareti tarafından 200 lira bedel karşılığında Maarif Nezareti namına satın alınmıştır. Belge ve eklerinde kitapların isimleri, değerleri, hangi kurum için satın alındıkları ve nereye verildikleri ile ilgili herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Ancak Régis Delbeuf'ün çalışma alanı, yazdığı kitaplar ve gazete/dergi yazıları kapsamında

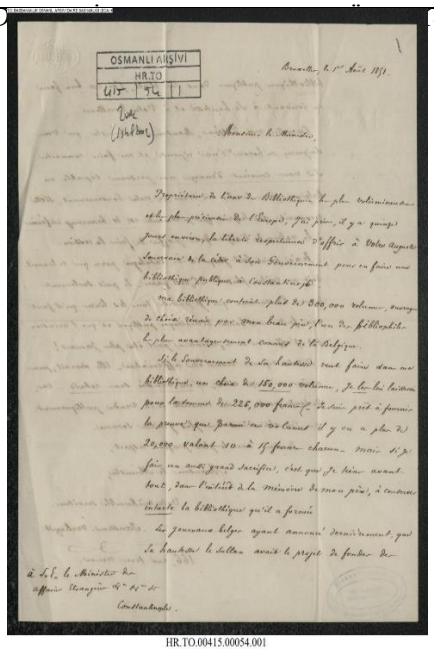
söz konusu koleksiyonun "şarkiyat" ile ilgili olanlarının 1886'da Maarif Nezareti'ne bağlanan okulun (Sanayi'-i Nefise Mektebi), 1911'de kurulan ve aynı yıl hazırlanan okul talimatnamesinde de (9. fasıl 43. madde) bahsedilen okul kütüphanenizde/kütüphanelerinizde olma olasılığı yüksektir.

Sizden kütüphanenizde/kütüphanelerinizde Régis Delbeuf'e ait kitapların mevcut olup olmadığı, varsa demirbaş defterlerinde hangi kitapların olduğu, kaç tane oldukları ve kitapların içinde Régis Delbeuf'e ait ex-libris, mühür, damga, remiz/rumuz, etiket veya mülkiyet kaydı olup olmadığının, var ise bu bilgileri alabilmem için nasıl bir yol önerdiğinizi tarafıma bildirilmesini rica ederim.

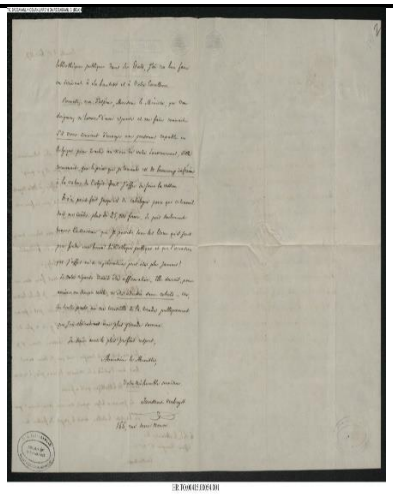
HR.TO.00415.00054.002

Belge-1

HR.TO.00415.00054.001

Belge-2/1

HR.TO.00415.00054.001

Belge-2/2

Belge-2/1 ve 2/2'nin transliterasyonu ve tercümesi:

Bruxelles, le 1er Août 1851

Monsieur le Ministre

Propriétaire de l'une des Bibliothèques les plus volumineuses et les plus précieuses de l'Europe, J'ai pris, il y a quinze jours environ, la liberté respectueuse d'offrir à votre auguste souverain de la céder à son Gouvernement pour en faire une bibliothèque publique à Constantinople.

Ma bibliothèque contient plus de 300,000 volumes, ouvrages de choix réunis par mon beau père, l'un des bibliophiles les plus avantageusement connus de la Belgique.

Si le gouvernement de sa hautesse veut faire dans ma bibliothèque un choix de 150,000 volumes, je les lui laisserai pour la somme de 225,000 francs. Je suis prêt à fournir la preuve que parmi ces volumes il y en a plus de 20,000 valant 10 à 15 francs chacun. Mais si je fais un aussi grand sacrifice, c'est que je tiens avant tout, dans l'intérêt de la mémoire de mon père, à conserver intacte la bibliothèque qu'il a formée.

Les journaux belges ayant annoncé dernièrement, que sa hautesse le sultan avait le projet de fonder des bibliothèques publiques dans ses États, j'ai cru bien faire en écrivant à sa hautesse et à Votre excellence.

Permettez-moi d'espérer, Monsieur le Ministre, que vous daignerez m'honorer d'une réponse et me faire connaître s'il vous convient d'envoyer une personne capable en Belgique pour traiter au nom de votre gouvernement, si elle reconnaît que le prix que je demande est de beaucoup inférieur à la valeur de l'objet dont j'offre de faire la cession.

Je n'ai point fait jusqu'ici de catalogue parce que ce travail doit me coûter plus de 25,000 francs. Je puis seulement donner l'assurance que je possède tous les livres qu'il faut pour fonder une bonne bibliothèque publique et que l'occasion que j'offre ne se représentera peut être plus jamais!

Si votre réponse devait être affirmative - Elle devrait, pour arriver en temps utile, m'être adressée sans retard - car, de toutes parts, on me conseille de la vendre publiquement que j'en obtiendrais une plus grande somme.

Je suis, avec le plus profond respect

Votre très humble serviteur

Janssens - Verbeyst

166 rue terre neuve

Brüksel, 1 Ağustos 1851

Sayın Bakan

Avrupa'nın en büyük ve en değerli kütüphanelerinden birinin sahibi olan ben yaklaşık 2 hafta önce İstanbul'da hükümetin desteği ile bir halk kütüphanesi oluşturmak için yüce hükümdarlığınızdan saygın teklifinizi aldım.

Kütüphanemde, 300.000'den fazla cilt, üvey babam tarafından toplanan ve Belçika'nın en avantajlı olarak bilinen bibliyofillerinden biri olan seçkin eserler mevcuttur.

Yüce hükümetiniz, 150.000 ciltlik kütüphanemden bir seçim yapmak istiyorsa, bunları toplamda 225.000 Frank'a bırakacağım. Bu ciltler arasında her biri 10 ila 15 Frank değerinde 20.000'den fazla eser olduğunu kanıtlamaya hazırım. Ama eğer böyle büyük bir fedakarlık yaparsam, her şeyden önce babamın hatırası için kendisinin oluşturduğu kütüphaneyi sağlam tutmak istiyorum.

Belçika gazeteleri son zamanlarda Sultan'ın devletlerinde halk kütüphaneleri kurma projesine sahip olduğunu açıkladıktan sonra, Ekselanslarına yazarak iyi yaptığımı düşündüm.

Bakanım, eğer istediğim fiyatın satmayı teklif ettiğim nesnenin değerinden çok daha düşük olduğunu fark ederseniz, bir cevapla beni onurlandırmaya tenezzül edeceğinizi ümit eder ve hükümet adına anlaşmak için Belçika'ya yetenekli bir kişi göndermenin size uygun olup olmayacağını bilmeme izin veriniz.

Şimdiye kadar bir katalog yapmadım çünkü bu iş bana 25.000 Frank'tan daha pahalıya mal olacaktı. Sadece iyi bir halk kütüphanesi kurmak için ihtiyacım olan tüm kitaplara sahip olduğuma ve sunduğum fırsatın bir daha asla ortaya çıkmayacağına dair güvence verebilirim!

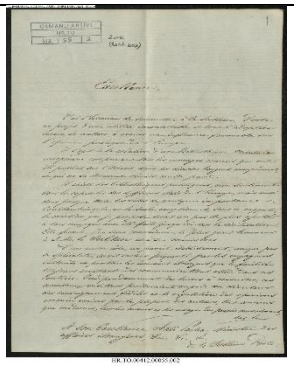
Cevabınız olumlu ise uygun bir zamanda gelmek için gecikmeden cevap verilmeli çünkü halka açık bir şekilde satmamın daha kazançlı olacağı bana önerilmektedir.

Derin saygılarımla

Mütevazı hizmetkarınız

Janssens - Verbeyst

166 rue terre neuve

Belge-3

Belge-3'ün transliterasyonu ve tercümesi:

Exellence,

J'ai l'honneur de soumettre à la Sublime Porte un parfait l'une utilité incontestable et sont l'aversion serait de nature à exercer une influence favorable sur l'opinion publique de l'Europe.

Il s'agit de la créations d'une Bibliothèque Orientale Européenne comprenant tous les ouvrages connus qui ont été publies sûr l'Orient dans diverses langues européennes et qui ne se trouvent réunis nulle part.

Il existe des bibliothèques publiques, avec seulement dans les capitales des différents pays de l'Europe, mais aussi dans presque toutes les villes de quelque importance. Constantinople est la seule exception, et, sous ce rapport, la création que je prépare serait un par de plus ajouté à tout coup qui aux été faite jusqu'ici vers la civilisation. Elle ferait, j'en suis convaincue, le plus grand honneur à le Sultan à des ministres.

D'un autre côté, un pareil établissement, unique par la spécialité, serait surtout péquiste par les voyageurs instruits et par tous les écrivains étrangers que la facilite toujours croissante des communications allure dans eux contrée. Indépendamment des livres a consultes, ces nombreuses écritures puiseraient auprès de directeur des renseignement fidèles et la réputation des opinions erronées émises par la plupart des auteurs, tout anciens que modernes, sur les mœurs les voyages du peuples musulmans sur là.

A Son Excellence Ministre des affaires étrangères,

A la Sublime Porte

Ekselansları,

Yüce Babıali'ye mükemmel ve tartışılmaz bir hizmet sunmaktan onur duyuyorum ve bu Avrupa kamuoyu üzerinde olumlu bir etki yaratacaktır.

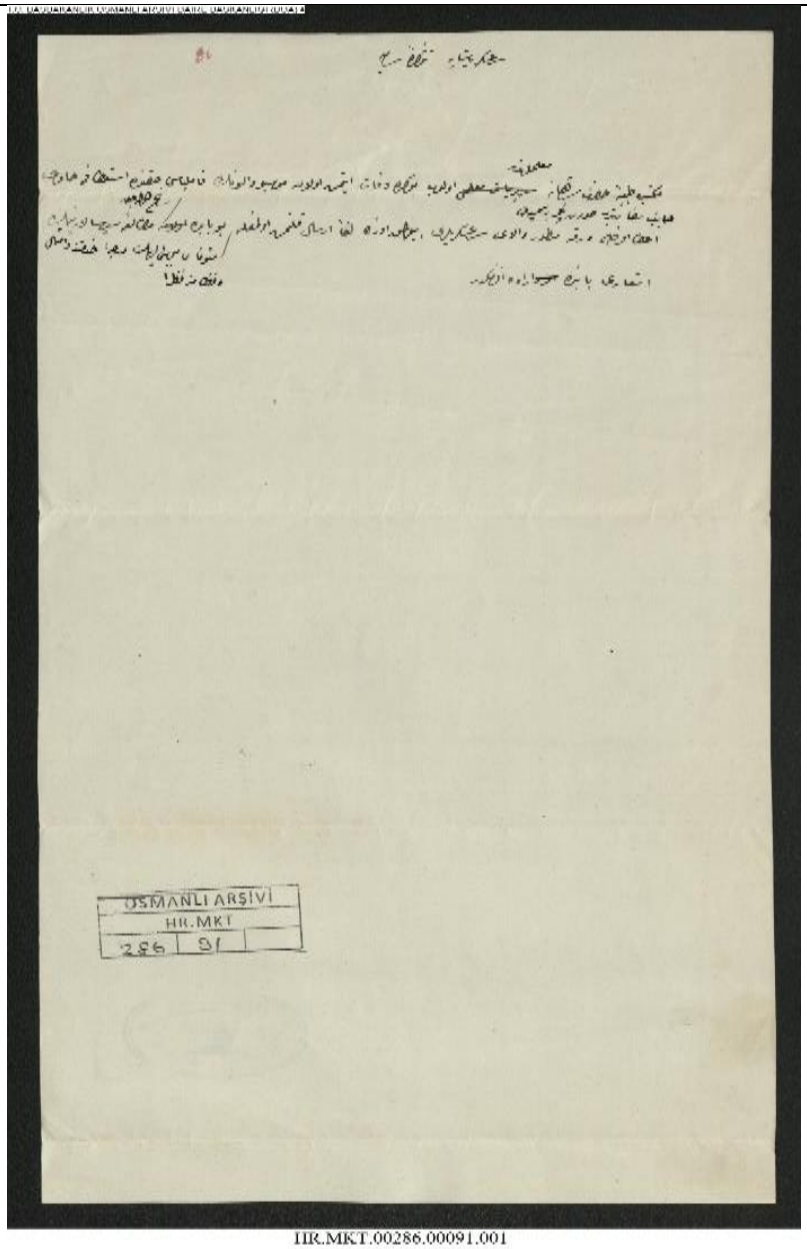
Bu, çeşitli Avrupa dillerinde yayınlanan ve hiçbir yerde bulunmayan bilinen tüm eserleri içeren bir Doğu Avrupa Kütüphanesi'nin oluşturulması ile alakalıdır.

Sadece Avrupa'nın farklı ülkelerinin başkentlerinde değil, hemen hemen tüm şehirlerde önem arz eden halk kütüphaneleri mevcuttur. Bunlar arasında [halk kütüphanesi olmayan] tek istisna İstanbul'dur, bu bakımdan, hazırladığım kreasyon/tasarım, medeniyete şimdiye kadar yapılan katkılara bir hizmet daha sunacaktır. Bunun, padişahın bakanlara sağlayacağı en büyük onur olduğuna inanıyorum.

Öte yandan, uzmanlığa özgü böyle bir kurum, özellikle eğitimli gezginler ve tüm yabancı yazarlar arasında giderek artan iletişim kolaylığı sağlayarak popüler olacaktır. Danışma kaynaklarından farklı olarak, bu sayısız eserler Doğu'ya yapılan seyahatlerde Müslüman halkların gelenekleri hakkında antik ve modern dönem yazarlarının hatalı/önyargılı görüşlerinin değişmesine de fayda sağlayacaktır.

Ekselansları Dışişleri Bakanı'na

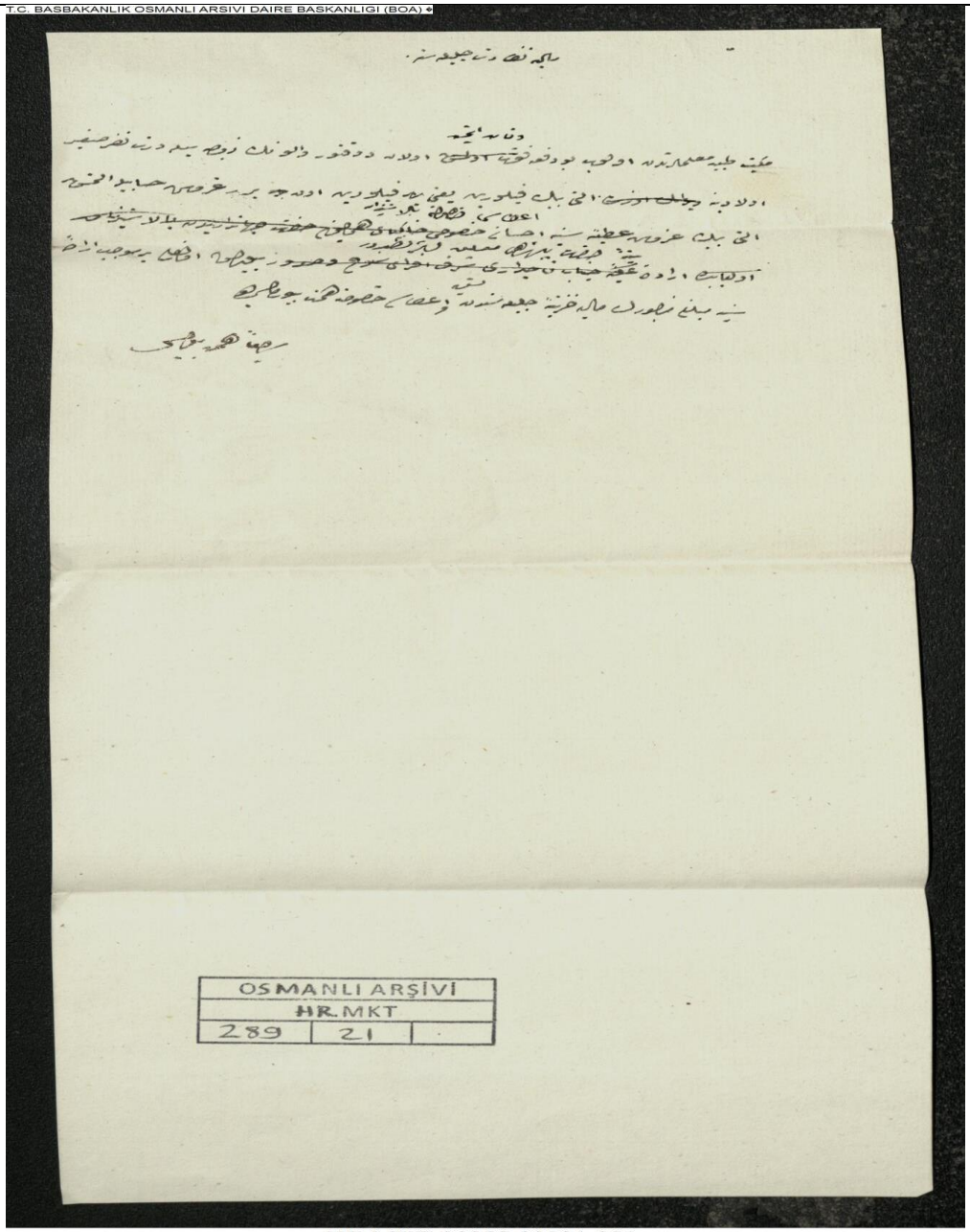
Yüce Babıali'ye

HR.MKT.00286.00091.001

Belge-4

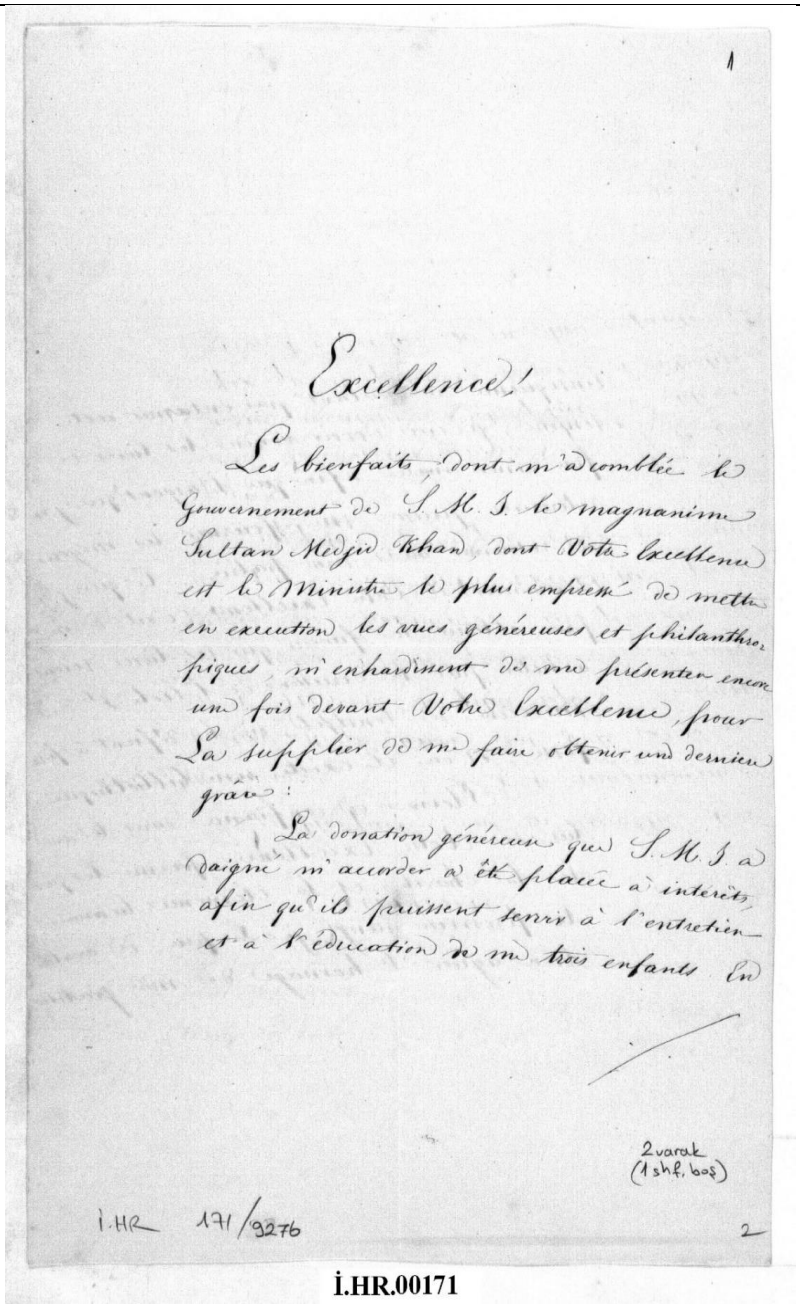
T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

OSMANLI ARŞİVİ
HR.MKT
289 | 21

HR.MKT.00289.00021.001

Belge-5

1

Excellence!

Les bienfaits dont m'a comblée le Gouvernement de S. M. I. le magnanime Sultan Medjid Khan dont Votre Excellence est le Ministre le plus empressé de mettre en execution les vues généreuses et philanthropiques, m'enhardissent de me présenter encore une fois devant Votre Excellence, pour La supplier de me faire obtenir une dernière grâce:

La donation généreuse que S. M. I. a daigné m'accorder a été placée à interêts afin qu'ils puissent servir à l'entretien et à l'education de mes trois enfants en

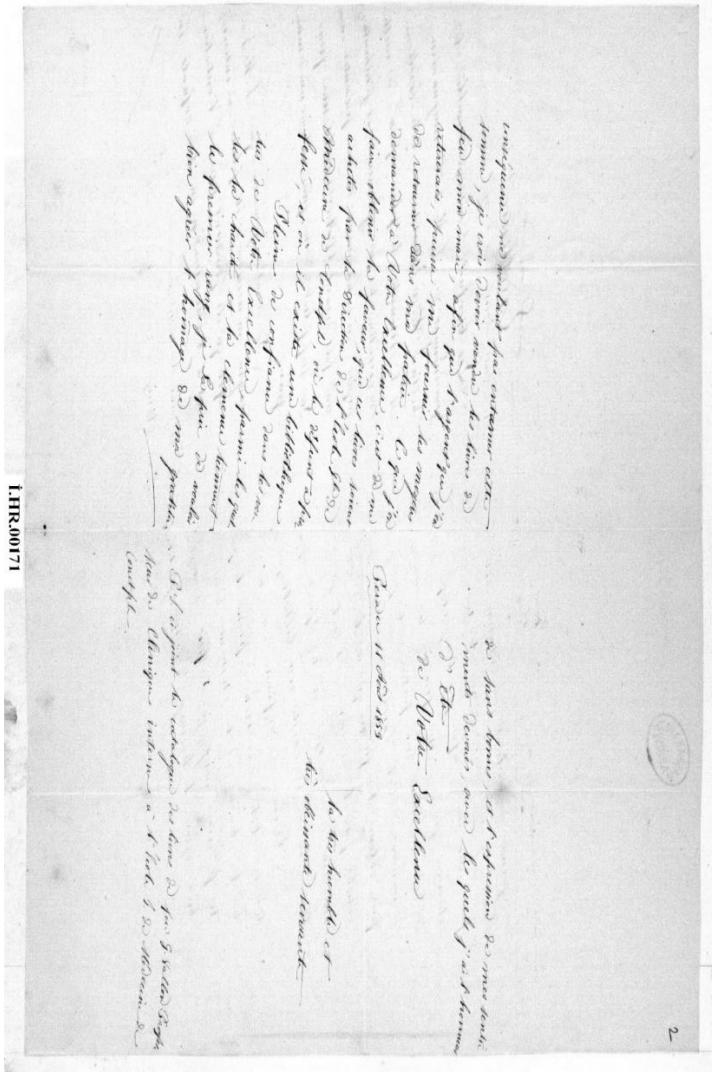
2 varak
(1 shf. boş)

İ.HR 171/9276

2

İ.HR.00171

Belge-6/1

Belge-6/2

Belge-6/1 ve 6/2'nin transliterasyonu ve tercümesi:

Excellence,

Les bienfaits dont m'a comblée le Gouvernement de S.M.S. le magnanime Sultan Medjid Khan, dont votre Excellence est le Ministre le plus empressé de mettre en exécution les vues généreuses et philanthropiques, m'enhardissent de me présenter encore un fois devant votre Excellence pour la supplier de m faire obtenir une dernier grâce:

La donation généreuse que S.M.S. a daigné m'accorder a été placé à intérêts afin qu'ils puissent servir à l'entretien et à l'éducation de mes trois enfants.

En conséquence ne voulant pas entamer cette somme, je crois devoir vendre les livres de feu mon mari, afin que l'argent qui j'en retirerais puisse me fournir les moyens de retourner dans ma patrie. Ce que j'ose demander à votre Excellence, c'est de me faire obtenir sa faveur, que ces livres soient achetés par la direction de l'école Gle de médecine de Constantinople, où le défunt a professé, et où il existe une bibliothèque.

Pleine de confiance dans les vertus de Votre Excellence, parmi les quelles la charité et la clémence tiennent le premier rang, je la prie de vouloir bien agréer l'hommage de ma gratitude sans bornes et l'expression de mes sentiments dévoués avec les quels J'ai l'honneur d'être,

De votre Excellence

Pera a 11 Août 1859

La très humble et très obéissante servante

P.S.: Ci-joint le catalogue des livres de feu G. Vallon pour les cliniques internes de l'école S de médecine de Constantinople

Ekselansları,

Cömert ve hayırsever görüşleri uygyulamaya çok hevesli olan bağışlayıcı Sultan [Adbül]Mecid Han Hükümetinin sağladığı faydalar/kolaylıklar, Ekselanslarına son bir af dilemek ve yalvarmak için kendimi size anlatma cesareti verdi.

S.M.S.'nin [Sultan Abdülmecid] cömert bağışları üç çocuğumun bakımı ve eğitimi için kullanılabilmelerini sağlamak için bende ilgi uyandırdı.

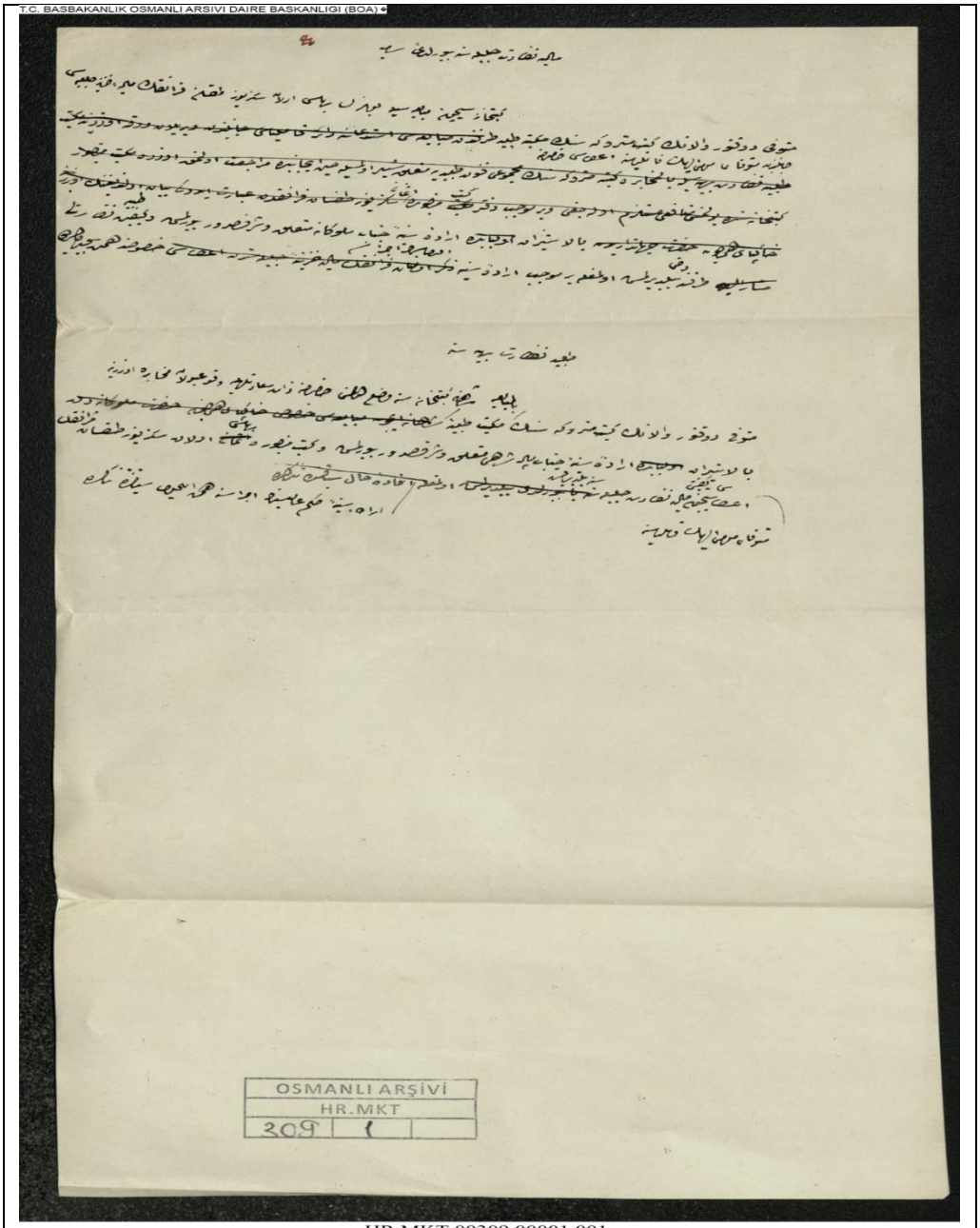
Sonuç olarak, bu meblağ ile başlamak istemediğimden, kocamın kitaplarını satmam gerektiğine inanıyorum, böylece ondan alacağım para bana vatanıma geri dönme imkanı sağlayabilir. Ekselanslarına istirham etme cesaretini göstereceğim şey, bu kitapların, merhumun [G. F. Vallon] meslek sahibi olduğu ve bir kütüphanesinin olduğu Konstantinopolis [İstanbul] Gle Tıp Okulu tarafından [Mekteb-i Tıbbiyye'i Şahane] satın alınması olacaktır.

Hayırseverliğin ve merhametin en fazlasına sahip olan Ekselansları'nın erdemlerine güvenen, sınırsız minnettarlığımın ve kendisiyle olan bağlı duygularımın saygısını kabul etmenizi rica ediyorum.

Pera 11 Ağustos 1859

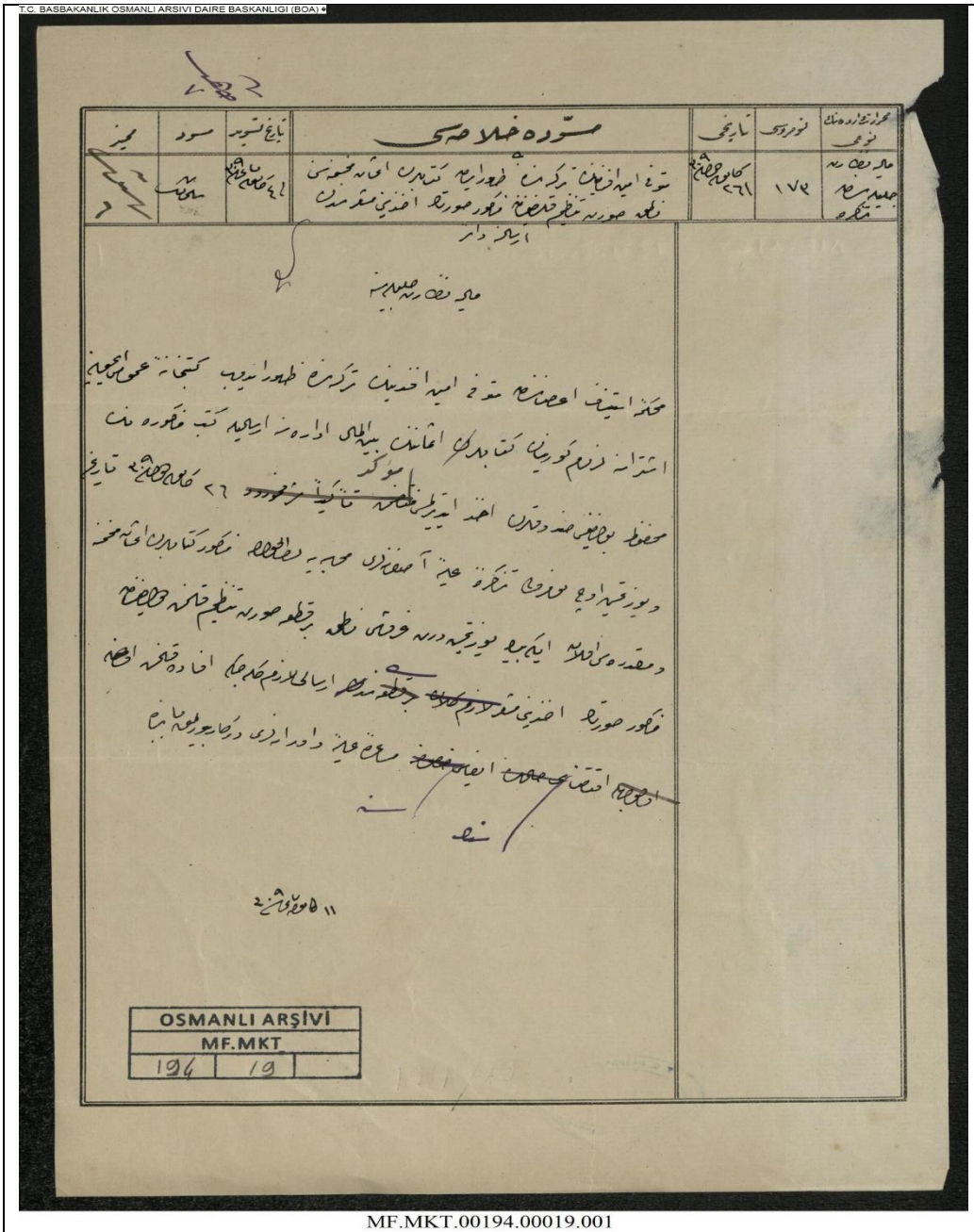
Ekselanslarının en itaatkar ve en alçakgönüllü hizmetçisi olmaktan onur duyarım

Not: İstanbul'daki (S) Tıp Fakültesi iç klinikleri için G. Vallon'un kitaplarının kataloğu eklenmiştir.

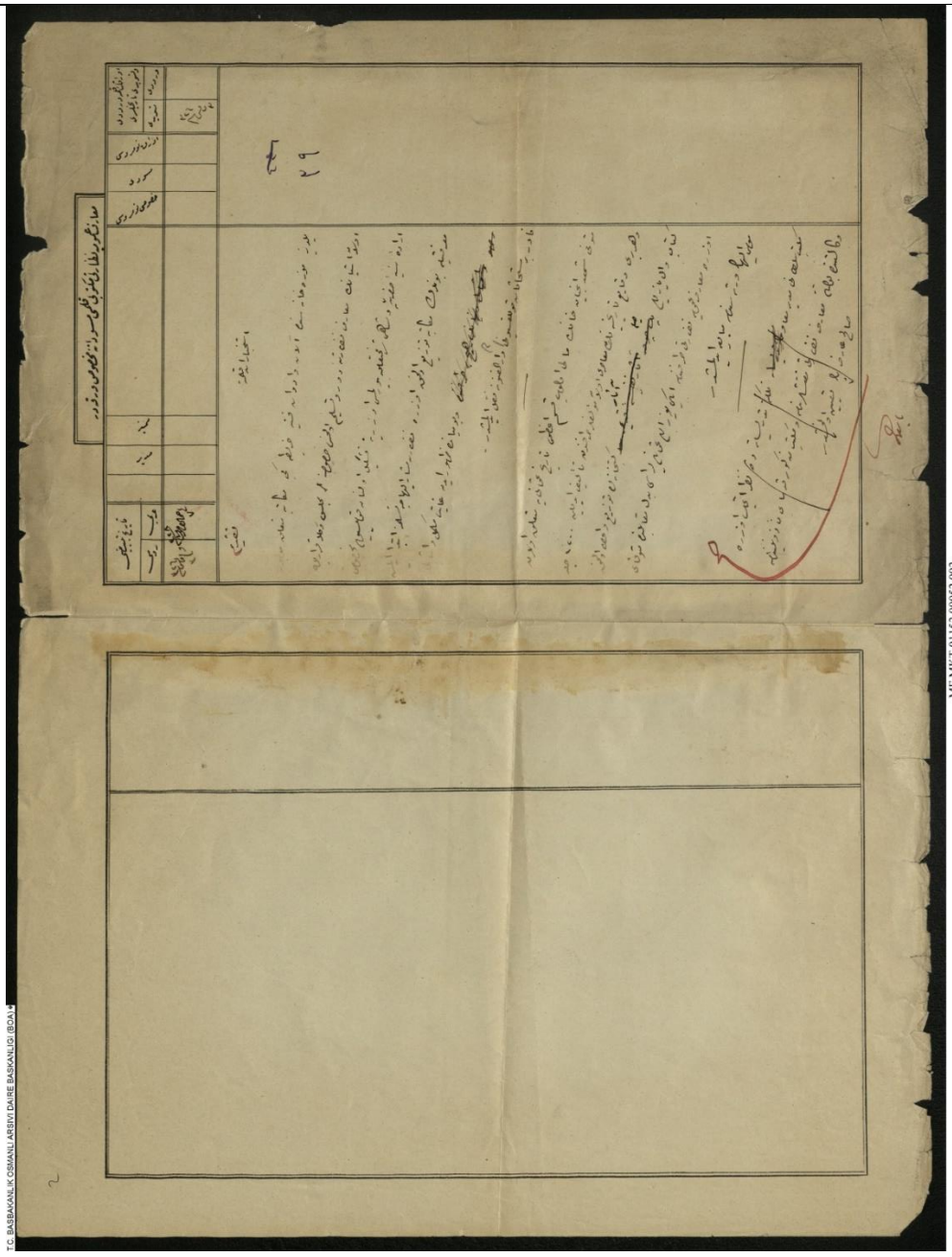
HR.MKT.00309.00001.001

Belge-7

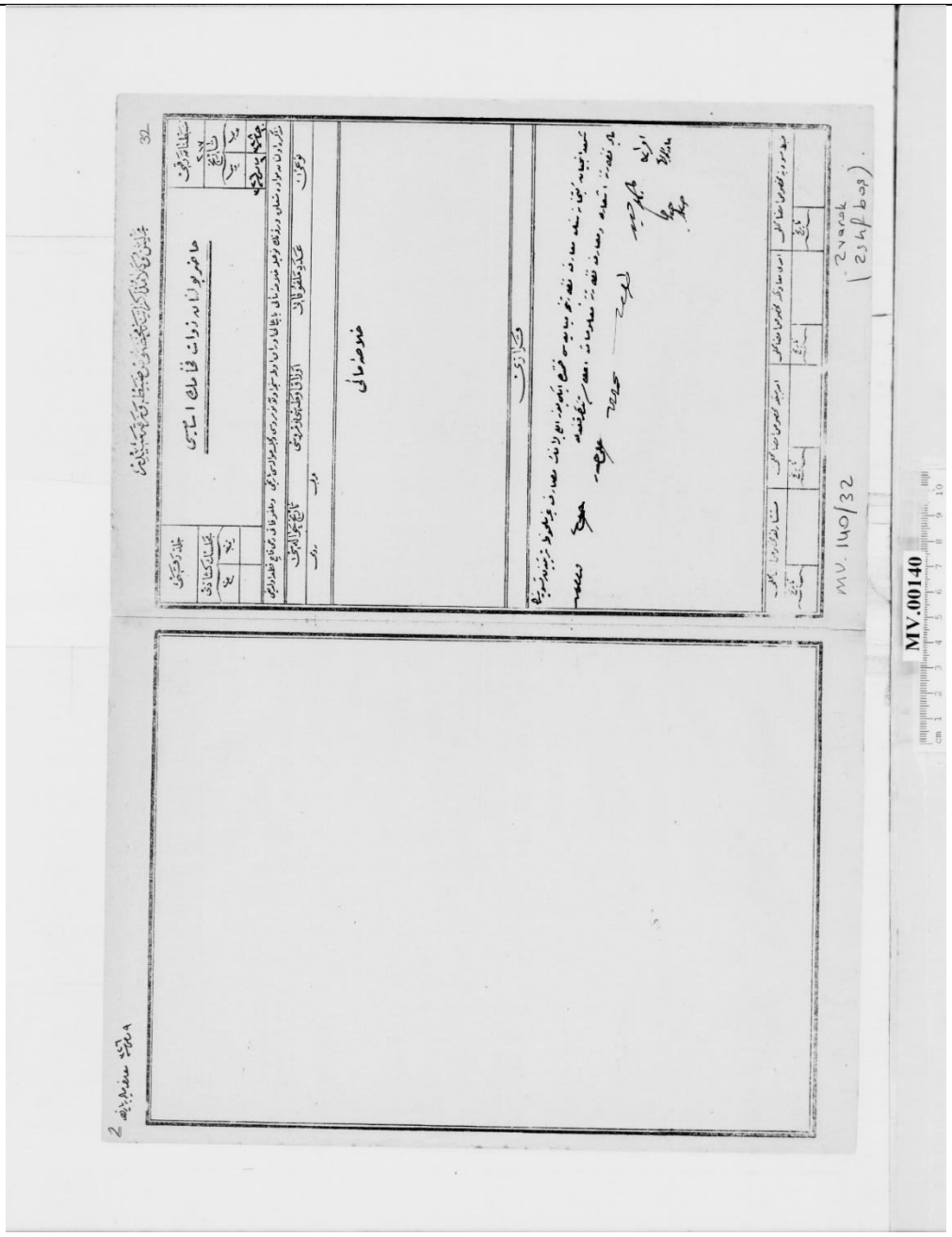

MF.MKT.00194.00019.001

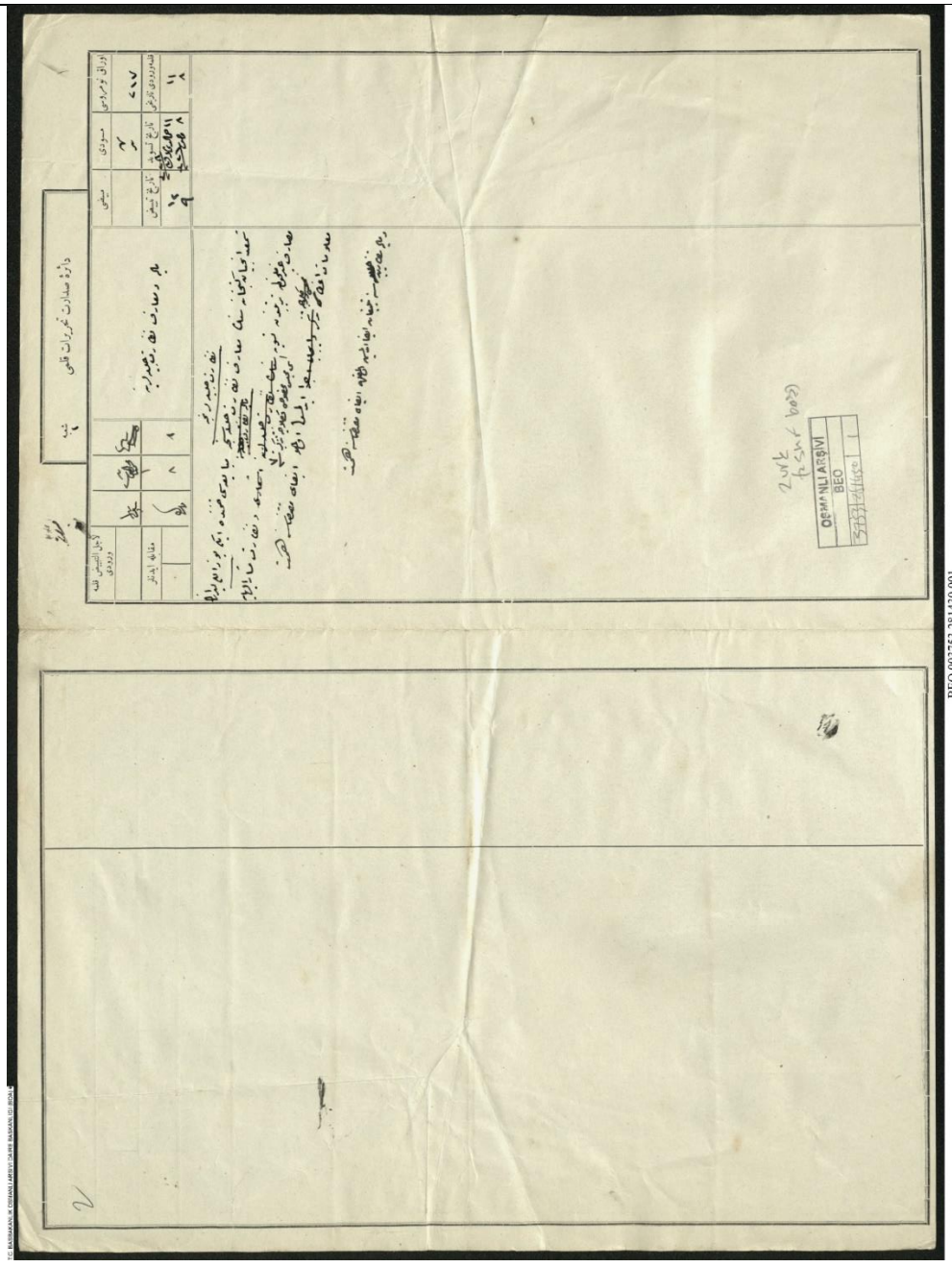
Belge-8

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)
MF.MKT.01152.00052.002

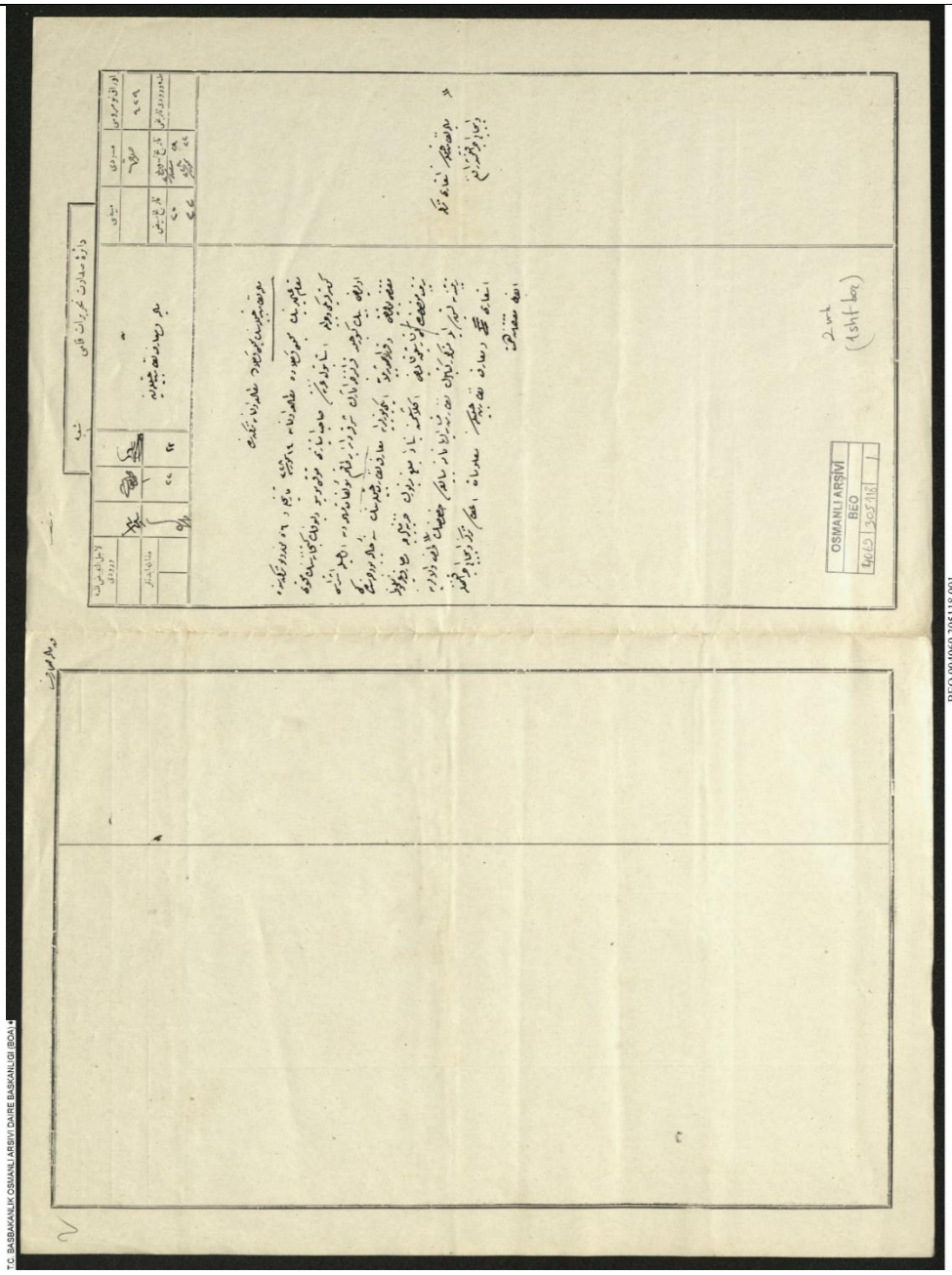
Belge-9

Belge-10

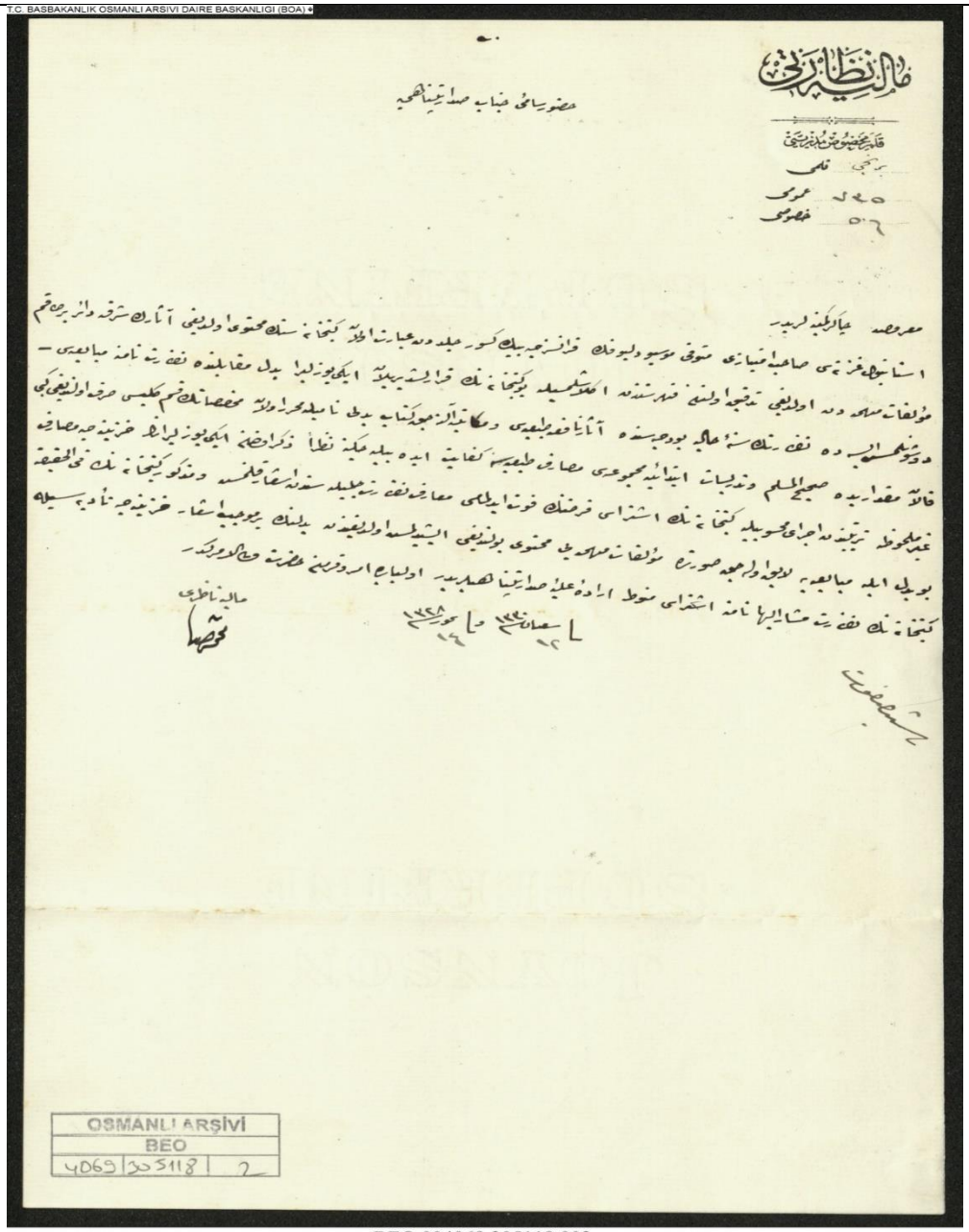

Belge-11

OSMANLI ARŞİVİ
BEO
1405/105351
(1 sht box)
BEO.004069.305118.001
T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BCA)

Belge-12/1

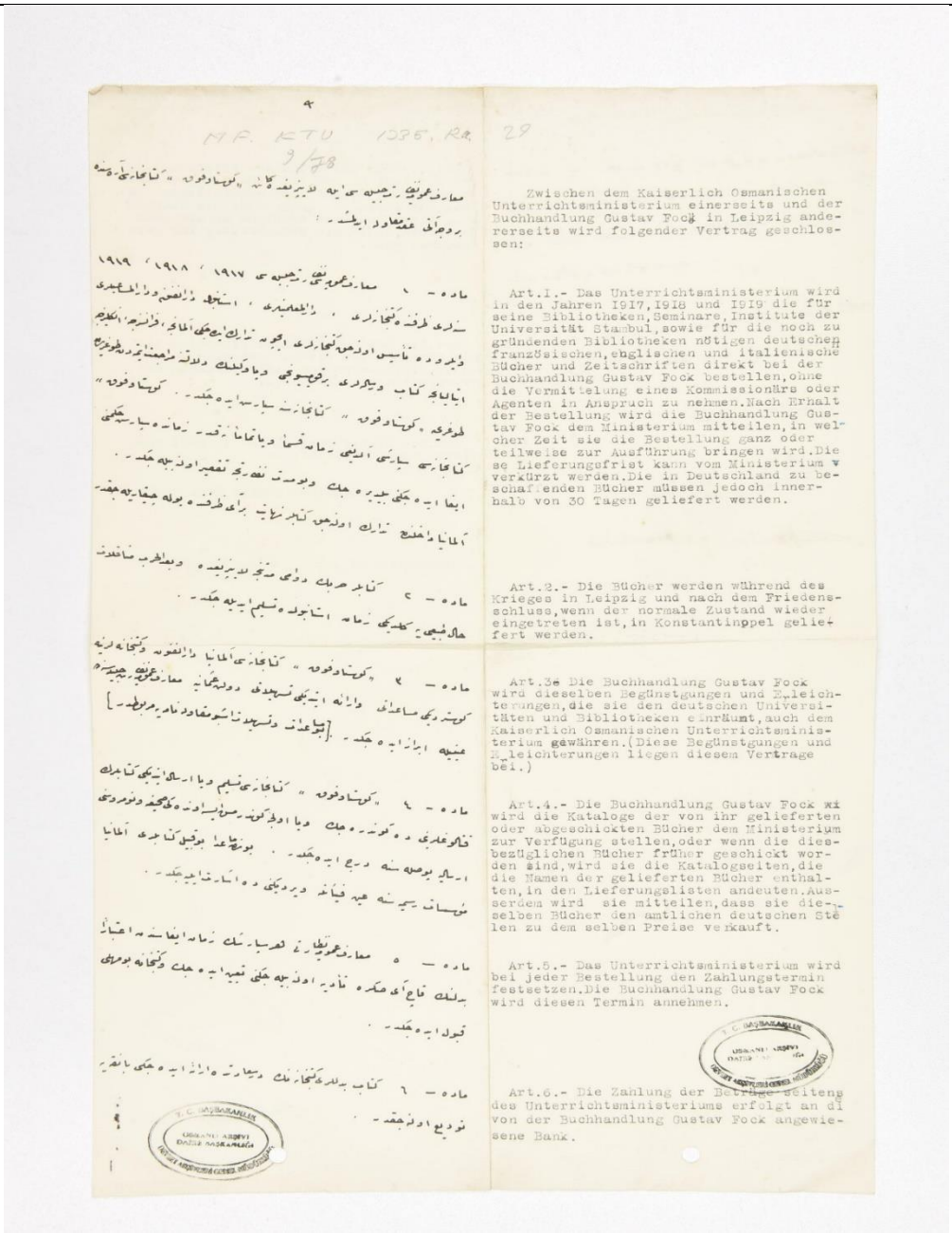
T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

OSMANLI ARŞİVİ
BEO
4069 305118 2

BEO.004069.305118.002

Belge-12/2

Zwischen dem Kaiserlich Osmanischen Unterrichtsministerium einerseits und der Buchhandlung Gustav Fock in Leipzig andererseits wird folgender Vertrag geschlossen:

Art.1.- Das Unterrichtsministerium wird in den Jahren 1917, 1918 und 1919 die für seine Bibliotheken, Seminare, Institute der Universität Stambul, sowie für die noch zu gründenden Bibliotheken nötigen deutschen, französischen, englischen und italienische Bücher und Zeitschriften direkt bei der Buchhandlung Gustav Fock bestellen, ohne die Vermittelung eines Kommissionärs oder Agenten in Anspruch zu nehmen. Nach Erhalt der Bestellung wird die Buchhandlung Gustav Fock dem Ministerium mitteilen, in welcher Zeit sie die Bestellung ganz oder teilweise zur Aufführung bringen wird. Diese Lieferungsfrist kann vom Ministerium verkürzt werden. Die in Deutschland zu beschaffenden Bücher müssen jedoch innerhalb von 30 Tagen geliefert werden.

Art.2.- Die Bücher werden während des Krieges in Leipzig und nach dem Friedensschluss, wenn der normale Zustand wieder eingetreten ist, in Konstantinppel geliefert werden.

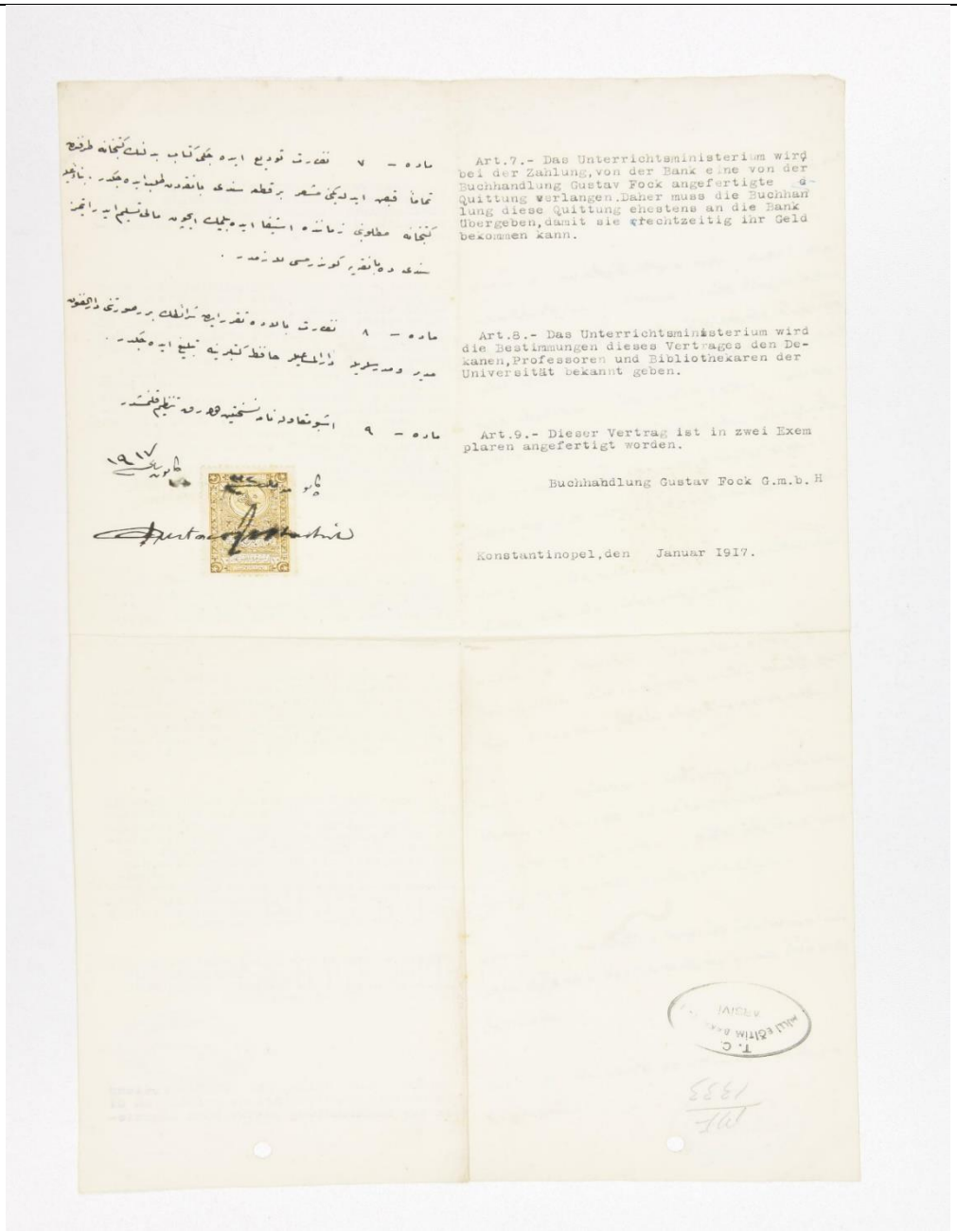
Art.3. Die Buchhandlung Gustav Fock wird dieselben Begünstgungen und Erleichterungen, die sie den deutschen Universitäten und Bibliotheken einräumt, auch dem Kaiserlich Osmanischen Unterrichtsministerium gewähren. (Diese Begünstgungen und Erleichterungen liegen diesem Vertrage bei.)

Art.4.- Die Buchhandlung Gustav Fock wird die Kataloge der von ihr gelieferten oder abgeschickten Bücher dem Ministerium zur Verfügung stellen, oder wenn die diesbezüglichen Bücher früher geschickt worden sind, wird sie die Katalogseiten, die die Namen der gelieferten Bücher enthalten, in den Lieferungslisten andeuten. Ausserdem wird sie mitteilen, dass sie dieselben Bücher den amtlichen deutschen Stellen zu dem selben Preise verkauft.

Art.5.- Das Unterrichtsministerium wird bei jeder Bestellung den Zahlungstermin festsetzen. Die Buchhandlung Gustav Fock wird diesen Termin annehmen.

Art.6.- Die Zahlung der Beträge seitens des Unterrichtsministeriums erfolgt an di von der Buchhandlung Gustav Fock angewiesene Bank.

Belge-13/1

Art.7.- Das Unterrichtsministerium wird bei der Zahlung, von der Bank eine von der Buchhandlung Gustav Fock angefertigte Quittung verlangen. Daher muss die Buchhandlung diese Quittung ehestens an die Bank übergeben, damit sie rechtzeitig ihr Geld bekommen kann.

Art.8.- Das Unterrichtsministerium wird die Bestimmungen dieses Vertrages den Dekanen, Professoren und Bibliothekaren der Universität bekannt geben.

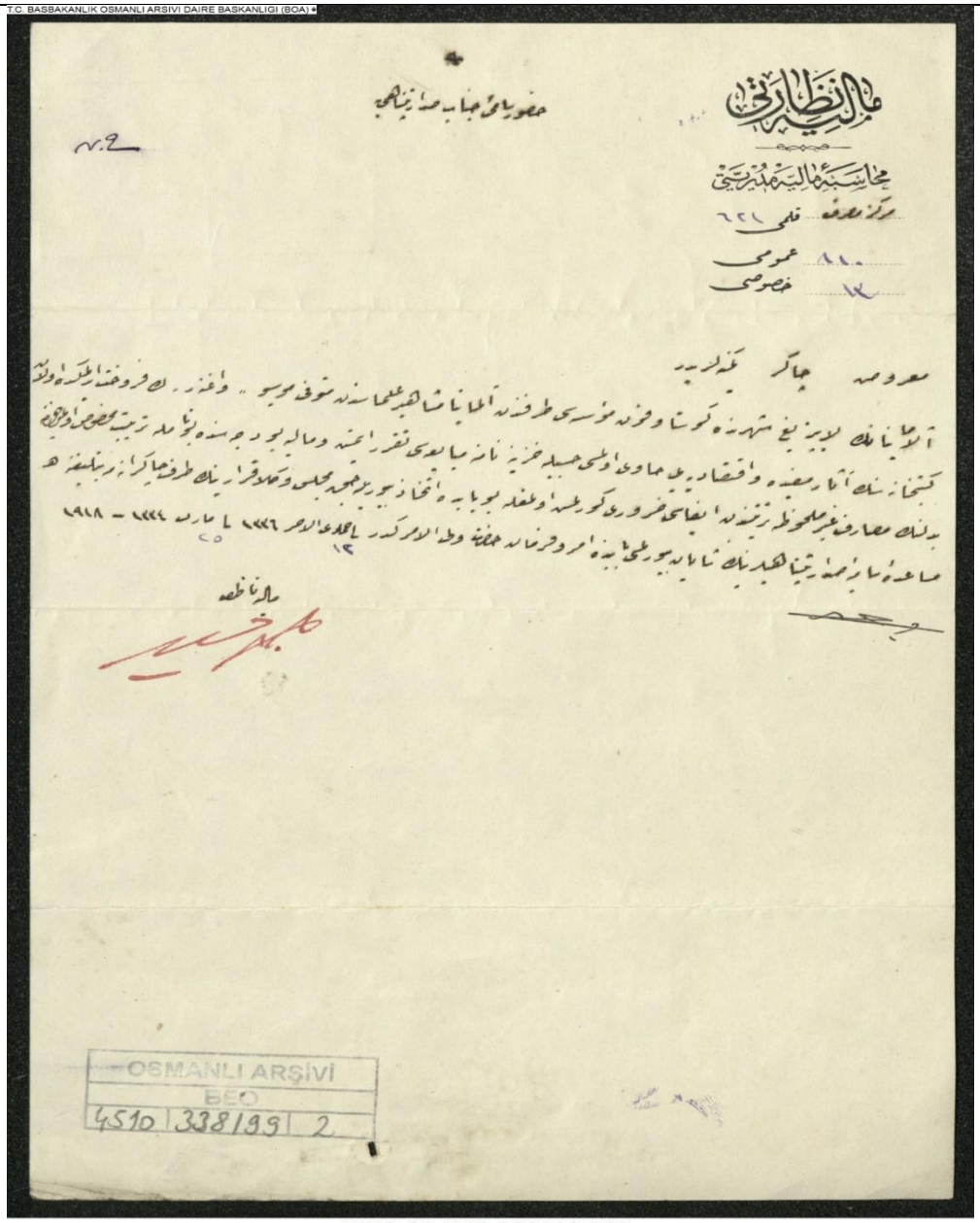
Art.9.- Dieser Vertrag ist in zwei Exemplaren angefertigt worden.

Buchhandlung Gustav Fock G.m.b.H

Konstantinopel, den Januar 1917.

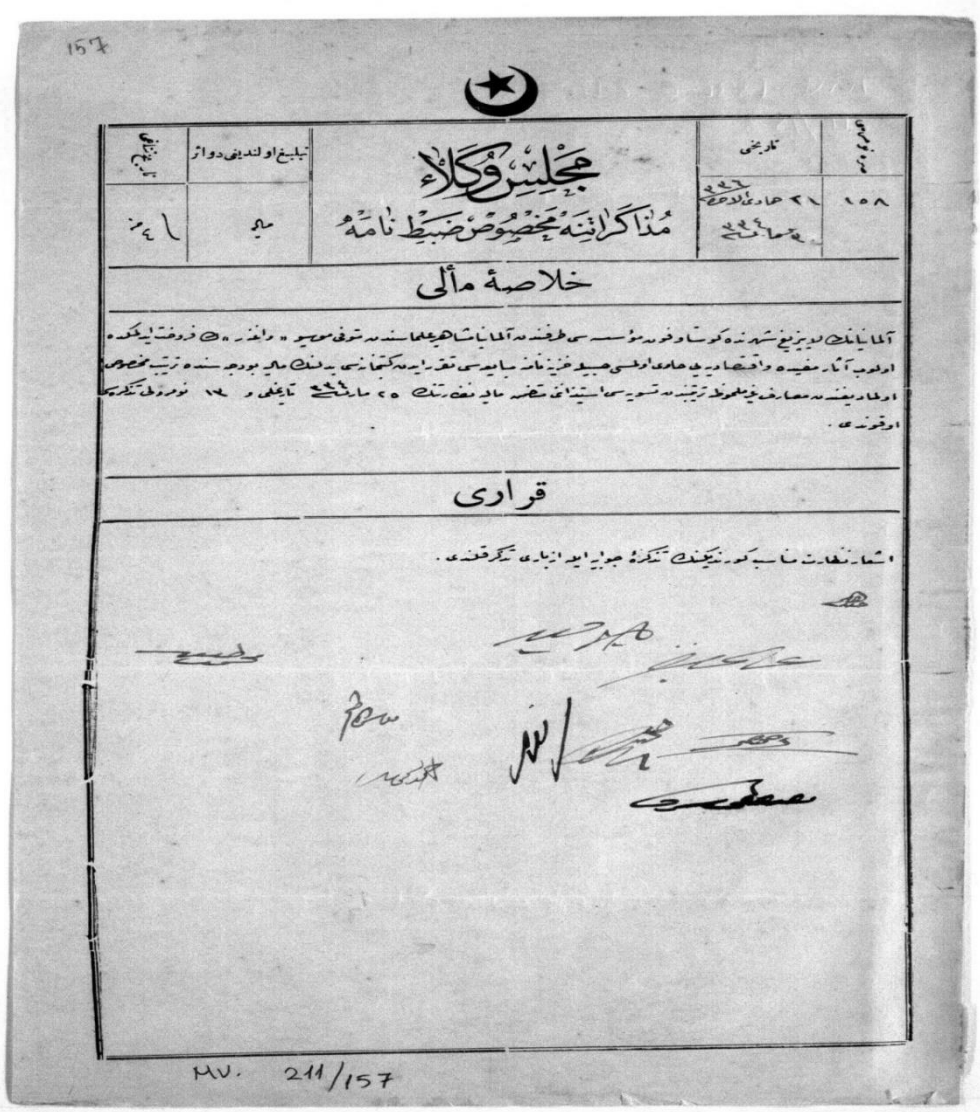
Belge-13/2

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

BEO.004510.338199.002

Belge-14

157

مجلس وكلاء

مذاكراتنه مخصوص ضبط نامه

تاريخ	تبليغ اولندیغی دوائر	تبليغ
٢١ حاديه الاخره ١٣٣٤		
١٥٨		

خلاصة مألى

قراری

MV. 211/157

MV.00211

Belge-15